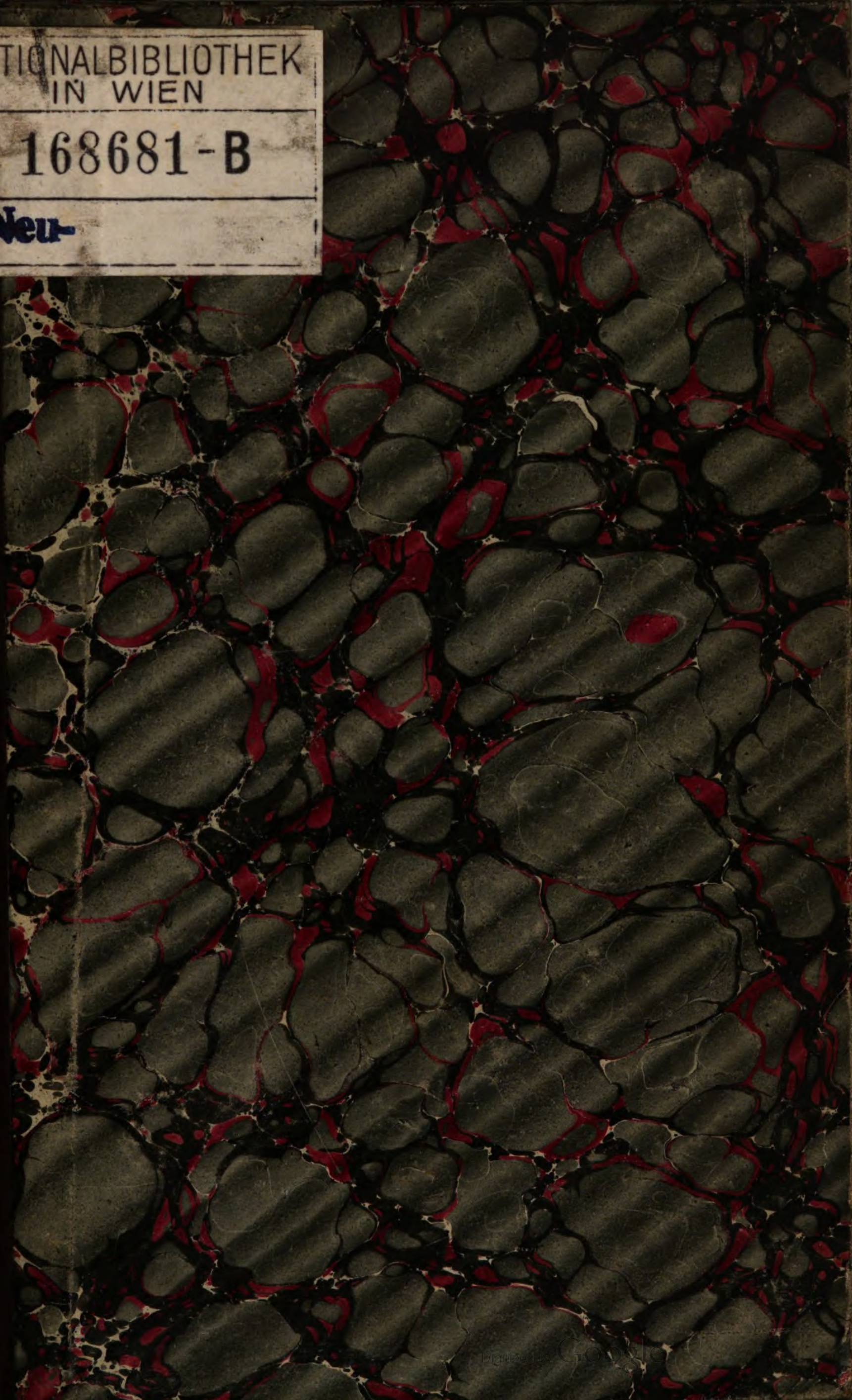

VĚNAC.

Věnac

SBIRKA POUČNIH I ZABAVNIH SPISAH

za

MLADEŽ I NAŠ PUK.

Izdaje

Věnceslav Zaboj Mařík.

Knjiga I.

Čertice i pripověsti o sisavcih.

Vlastitim troškom Lavoslava Hartmána.

CÈRTICE I PRIPOVĚSTI

o

SISAVCIH.

Sa 66 bojadisanih slikah.

Sastavio

Věnceslav Zaboj Mařík.

Drugo izpravljeno i povećano izdanje.

U Zagrebu.

Vlastitim troškom Lavoslava Hartmána.

1865.

Preč. duhovni stol zagrebački izvolio je odpisom od 18. sèrpnja 1862 br. 436 ovo dělo kao uzdarje u pučkoh učionah što toplije preporučiti.

Tiskom Jermenskoga Monastira u Beču, 1865.

SVOMU NĚKADANJEMU UČITELJU,

VELEČASTNOMU

GOSPODINU, GOSPODINU

IVANU DRAGUTINU ŠKODI,

KATEKETI NA C. KR. UČITELJIŠTU I UZORNOJ GLAVNOJ UČIONI U ZLATNOM PRAGU.

U ZNAK

ZAHVALNOSTI I PRIJATELJSTVA

POSVETJUJE

SPISATELJ.

Pregled slikah.

Tabla 1.

Tabla 2.

Tabla 3.

Tabla 4.

Tabla 5.

Tabla 6.

Tabla 7.

Tabla 8.

I. Majmuni ili opice.

(Affen.)

Premda majmuni medju svimi životinjami čověku največma nalikuju, to ipak ima medju njimi i čověkom golemih razlikah. Tělo je njihovo osim dlana i obraza svuda gustom dlakom pokriveno.

U svom koracanju na ravnini vèrlo su nespretni, a na stražnjih noguh, ili bolje rekuć rukuh mogu samo gděkoji, i to pomoćju štapa hodati. Majmuni imaju četiri ruke, to jest, oni mogu na sva 4 skrajna uda palac sučeliti s ostalimi pèrsti (a upravo to je glavna razlika medju rukom i nogom); broj zubih im je upravo kao kod čověka; imaju bo 32 zuba. Vitka su i okretna těla; glava im je okrugla a gubica ponajviše produžena. — Na stabla se věšto i hitro penju. Žive u vrućih krajevih, naime u Africi, Aziji i južnoj Americi.

Ponajviše ih najvoli stanovati u gustih šumah, gdě čitav skoro dan spavaju, a istom noćju plešu i skaču kao pomamni. Ele divne im igre i svirke srěd tamne noći; i kad ovakova četa svako svojim glasom zajauče, zacvili, zamèrmlja i t. d., to je svakako užasno romantično! Igra im je najmilija zabava; na nju trate sve vrěme, osim kad spavaju ili hranu traže. A umiju se takodjer na

stablih ljuljati i s jedne grane na drugu skakati. — Majmunice nose svoje mlade na ledjih gotovo onako, kao někoje matere svoju děcu, i kad im hoće da dadu sisat, uzmu je u naručaj i k sebi pritisnu.

Najvole jesti voće; a kad su zatvoreni, jedu jaja, pecivo, vareno meso i t. d.; nu gděkoji traže i cèrve, muhe i t. d. Majmuni su vèrlo živahni, osvetljivi, sèrditi, neharni i podmukli; pa opet uza to i vèrlo poučljivi, te se u tom napose odlikuju, što svagdě i u svačem znadu ljude naslědovati; odatle dolazi, što se veli o čověku, koj sve ono radi, što na drugih vidi, da je pravi majmun. Ovaj nagon za nalikovanjem uzrok je, što mnogo majmunah pada u sužanjstvo; te ih ljudi mogu vèrlo lahko uhvatiti. U šumu, gdě ima majmunah, dodju ljudi, pa toče pitje iz boce u čašice, te piju. Majmun gleda, što to biva, pa čeka, da i on što slična načini. Iza toga čověk otide, ostaviv ondě bocu s rakijom i malimi čašicami. Opica jedva dočekav, da je čověk otišao, skoči s dèrveta, pa počme i ona natakati i zdravice napijati. Ali na skoro biva kraj njezinu veselju, jer se opije i zadrema, te se istom onda probudi, kad ju je čověk već u čvèrst zatvor zatvorio, gdě joj neima zlatne slobode i miloga zavičaja.

Još ih love drugim načinom. Uzmu čižme, pa ih u šumi, gdě majmuni sa svih stranah paze, počmu obuvati i izuvati, a ostaviv zatim male čižmice iznutra lěpkom namazane, odu. Majmun dodje, obuje čižmice, a nemogavši u njih hodati, hoće da ih svuče; ali ni to neide, a tako gubi i on slobodu, jer ljudi dodju, te ga odvedu.

Čudnovato je takodjer, kako idu majmuni u kradnju. Takovom prilikom ponaměste straže okó voćnjakah, a drugi idu na vèrt, da natèrgaju voća, te ga jedan drugomu baca. Ako se približava pogibelj, to dade jedna straža drugoj znak, pa eto za mali ih je časak nestalo, kao da su u zemlju propali.

Něki slikar imao je na jednom brodu u Marsilju něšto posla. Mornari toga broda imadjahu pitoma majmuna, koj je bezprestano gledao, kako slikar slika sliku. Slikar mu iz šale svojim kistom namaže usta, a majmun ode, pak pazi iz daleka, kad će slikar otići. Kad slikar ode, dodje oprezno majmun i pregrize uže, na kom je visila košara, u kojoj stajaše slikajući slikar; a to učini tako na tanko, da je košara još visila, ali čim bi stavio i najmanji kakov teret u nju, morala bi pasti. Slikar se u svoje vrěme opet povrati, i ništa zla nesluteći, skoči u košaru, da nastavi posao; ali gle čuda! obali se s košarom u more, te bio bi se i utopio, da nije bio dobar plivač.

Jednoč ustrěle lovci na lovu u Indiji opicu, pa ju odnesu kući. Za kratko vrěme eto ti 40—50 majmunah, koji strašno vrišču, te se groze stanovnikom iste kuće. Gospodar uzme pušku, pak pukne, da ih raztěra, i njihove se ružne svirke oslobodi. Samo jedan majmun ostade nepomično stojeći, pak se počme još više groziti i běsniti. Uvidiv napokon, da mu je sva grožnja uzaludna, počme žalostno cviliti i plakati i sve bolje se kući približavati. Gospodar je iz svega razabrao, da bi rado imao ubijenu opicu, pak mu ju dade pred kuću iznesti; majmun ju

odma zagèrli, te odneseh cvileći. Bijaše to bez dvojbe ženka njegova.

Majmuni vode medjusobno i velike ratove. Tako pripověda nětko, da je vidio u Indiji jedan takov vèrlo žestok rat. Kod někoga měštanca, kaže, bila je jedna šuma, a u toj šumi vèrlo mnogo majmunah. Jedno jutro dodje čitava vojska majmunah iz druge šume, pa udare na one. S početka su se borili samo hrabriji borci, ali kasnije bude borba sveobća i žestoka. Obě stranke imale su mnogo ranjenih i mèrtvih. Napadatelji bijahu slabiji, pa su se morali s velikom štetom natrag povući; nu sutra dan dodju s novom vojskom, ali opet postradaju. Tako bijaše treći i četvèrti dan, a kad konačno uvide, da im je napor bezuspěšan, nisu se više vratili.

Pitomi majmun može se svašta naučiti. Něki orang-utang znao je čep iz boce izpuknuti, i čašu si vina nalijati, pa napivši se, obrisati si ubrusom usta. Drugi majmun znao je vilicami jesti, nožem rezati, postelju prostirati, pokrivalom se pokrivati i t. d. Treći bio je bolestan, pa su mu dali jednoč po ranarniku kèrv pustiti. Kada god je kašnje taj majmun obolio, svaki put je otišao sam k ranarniku, da mu opet kèrv pusti.

Na někom brodu imali su majmuna, koj je znao mnoge mornarske poslove izvèršivati, pače jednoč je spasio brod od očevidne propasti. Nu i čověk može pogrěšiti, a tim više dakle majmun. Někoč je taj majmun něšto malo sakrivio, a jedan mornar ga čvèrsto izbije. To ga tako razžalosti, da nije od toga vremena ništa više jeo i peti dan poginuo.

Medju majmune spadaju:

a) **Orang-utang azijatski** (der asiatische Orang-Utang), koj od svih opicah čověku najviše nalikuje; hèrdjaste je boje i velik do 5 stopah, odlikuje se velikimi ušesi i strašnom sèrditostju· Živi u gustih šumah iztočne Indije i na otoku Borneu. Hrani se sladkim voćem i jaji; gradi male kućice od listja, da se obrani proti kiši i vrućini. Batinom se vèrlo okretno brani. Inače je to vèrlo nazlobna i osvetljiva životinja.

b) **Gorila** (Gorilla) je najveći medju svimi majmuni; visok je 5½ stope. Živi u zapadnoj Africi. Hrani se raznim voćem, te jede i jaja pticah. Živi u zadrugi. Vèrlo je jak, te se često dogadja, da pograbi gděkojega izpod njegova stabla idućega čověka, pa ga u vis digne, gdě ga strašno mèrcvari, dok ga sasma neubije.

c) **Šimpans** (der Schimpanse, tab. 1., sl. 3), manji je od prijašnjega; visok je 3—4½ stope. I on živi u zapadnoj Africi, naime u gornjoj i dolnjoj Guinei. Tako je jak, da se neboji — kako no cèrnci tvèrde — ni desetorice jakih ljudih. Na čověka nikada nenavaljuje, izim ako ga ovaj razjari. Vèrlo je učljiv, pa se dade svašta naučiti.

d) **Giboni** (Gibons ili Langarmaffen, tab. 1., sl. 2), imaju prednje ruke vèrlo dugačke. Žive u indičkih šumah na obali morskoj. Na stablih se věšto penju, nu na zemlji vèrlo su nespretni. Svoje mlade neizměrno ljube; zanimivo ih je gledati, kako

donašaju svoje mlade k vodi, gdě ih snaže, kuplju i umivaju. Majka ni u najvećoj pogibelji neostavlja svoje mlade. Giboni dadu se pripitomiti, pa su onda svojim gospodarom vèrlo privèrženi.

e) **Čalma** ili **pavian** (der Pavian, tabl. 1., sl. 4) nalikuje svojom produljenom gubicom našemu psu. Ima ih několiko vèrstih. Svi žive u Africi a stranom i u Arabiji. Dèrže se na visokih klisurinah i gorah. U šumu neidu nikada. Hrane se raznim biljem, sěmenjem, ptičjimi jaji, bubami, puževi itd. Kada idu, da si hranu potraže, razastave straže, koje im svaku pigibelj jave, i ako bi koja straža zanemarila svoju dužnost, strašno ju ostali pavijani kazne.

f) **Mandril** (der Mandril, tab. 1, sl. 8) je psu dosta nalična i 4—4¹/₂ stope visoka opica. Ovo je vèrlo ružan majmun. Dlaka mu je tamno-smedja, nos kèrvavo cèrven, nabrana lica su modra, na bradi ima kao limun žutu dlaku. Živi u Guinei u velikih družtvih, koja višeputah i na pojedina sela navaljuju, gdě osobito žene i děcu mèrcvare. Tako je zloban, da više putah od ljutosti mèrtav na tla opade. Ovaj se majmun nedade nikada pripitomiti. Zmijah se vèrlo boji. Zubi su mu jako oštri, pa se njimi věšto brani, nebojeći se ni leoparda, pače ni samoga lava.

g) **Vrištac** ili **starkelja** (der Brüllaffe) tako je velik kao naša lisica. Živi zadružno u gustih šumah južne Amerike. Lice mu je cèrnkasto a dlaka po tělu

skoro sasma ridjasta. Dèrži se ponajviše na stablih, gdě se može svojim dugačkim repom kao rukom dèržati. Jede zèrnje, listje, pupoljke, bube itd. Humboldt kaže, da ih višeputah na jednoj četvornoj milji ima do 2000 komadah. Meso se jede, pa kažu, da je vèrlo tečno. Ime mu je odtuda, što strašno vrišće. Kada ih počme několiko stotinah vriskati, čini se kao da su se počeli hèrvati svi grabežljivci čitavoga světa.

h) **Hvatan cèrni** (der Koaita, tabl. 1., sl. 7) je do 2 stope dugačak, a rep mu je još dulji. Dlaka mu je cèrna i gruba, lice cèrvenkasto. Hvatani žive zadružno, (i to po 6—12 u jednom družtvu) u visokih šumah južne Amerike. Svojim se repom prihvate za granu, pa se ljujaju. Na stablih se hitro penju, na zemlji pako hodaju nespretno. Hrane se listjem, voćem itd. Kèrzno im se rabi a meso se jede. Mogu se pripitomiti, pa su onda vèrlo umiljati. Něki kapetan na jednom brodu imao je pripitomljena hvatana, koj mu je bio veoma privèržen. Kamogod je gospodar krenuo, tamo je išao i hvatan. Jednoč su bili mornari dobre volje kod stola, a tu nisu zaboravili ni na maloga majmuna. Dali su mu mandalicah, maslinkah itd. u izobilju, nu zaboraviše mu ponuditi čašu vode. Žedan pograbi hvatan čašu rakije, te ju izpije na jedan dušak prije, nego što su to mornari opazili. Ali siromah nije znao, kakove će to imati poslědice. Rakija mu udari u glavu o on bijaše sasma pijan,

pa je skakao amo tamo kao da je sišao s uma. Konačno se uvuče u jedan kutić, te je tamo vèrlo dugo ležao, žalostno stenjuć. A kad je ozdravio, nikada više nije htěo rakije piti.

i) **Bělouška** (Uistiti, tabl. 1., sl. 5) je kolika naša věverica. Dlaka joj je dugačka i svilasta, boje je sivo-smedje, oko ušijuh ima kitu běle dlake. Dugačak njezin rep je cèrn sa bělimi uzkimi prugicami. Bělouška je poznata, odkako su Ameriku odkrili. Često ju donašaju i u Europu. U Parizu imala je bělouška jednoč troje mladih. Živi u prašumah južne Amerike. Na prednjih noguh neima nikakova palca. Svojom igrom nalikuje věverici. Hrani se voćem, bubami, pauci, ptičjimi jaji, sěmenjem itd. To su vèrlo oprezne životinje. Orli i sokolovi najveći su im neprijatelji. Danju se igraju a noćju spavaju. Mužak vèrno podpomaže ženku u odgojivanju mladih.

j) **Mongoz** (Mongoz, tabl. 1., sl. 1) tolik je kao naša mačka. Živi zadružno u šumah na otoku Madagaskaru. Kada sunce zapadne, možeš ih naći čitava družtva od 30—50 komadah. Kada opaze kakovu pogibelj, penju se bèrže bolje na stabla. Danju se više putah sunčaju, premda obično noćju izlaze, da si potraže hrane. Strašno vrišču, pače dvojica njih može tako vriskati, da bi mislio, da ih ima čitava družba. Hrane se malimi životinjami i biljem.

Majmuni ili opice neimadu nikakovih pravih noguh, nego samo četiri ruke, a na svakoj ruci pet pèrstih. Skoro kod svih majmunah može se palac sučeliti s ostalimi pèrsti.

II. Pèršnjaci.

(Flatterthiere.)

Netopir (šišmiš, slěpi miš, Fledermaus, tabl. 1., sl. 9) imade medju prednjimi i zadnjimi nogami i repom veoma tanku, obično golu ili pako kratkom i tananom dlačicom pokrivenu kožicu, što ju perutnicom zovemo. Ova perutnica trěba mu, da može lepèršati. Na zadnjih noguh imade oštre krive nokte, kojimi se može oběsiti, kad hoće da spava. Tělo mu je kratkom, tankom dlakom pokrito. Uši su mu velike, oči pako malene, pa se čini, da mu očijuh baš puno netreba, jer si znade i bez njih rupu naći. Imade priměrah, da su mu ljudi oči zalěpili, a on si je ipak našao svoju rupu, pače znao se je tada i debelu koncu ukloniti, što mu je bio na putu. Kada puže věšto si pomaže palcem od prednjih noguh. Kad spava ili gdě u kutiću zimuje, zamota se u perutnicu, pa se oběsi noktom od zadnjih noguh a glavom visi dolě; višeputah ih tako visi na stotine. — Iz nosa mu iztiče něka mastna vodica, kojom si maže perutnicu, da mu je svedj mastna. Za krasne lětne noći vidit ih je u dosta velikom

broju, kako love věštice i leptire, kojimi se hrane; cèrvi i bube su im vèrlo tečnom hranom, pa s toga nam i jesu veoma koristni. Jedan jedincati šišmiš pojede na jedanput 10—12 hruštovah. Iz toga se dakle vidi, kako su nam šišmiši koristni, i kako grěše on i, koji ih hvataju, ubijaju ili mèrcvare. Borave pod krovom, u zidnih rupah, dupljih itd.; najviše pako možeš ih naći u starih gradovih, kućah i zvonicih.

Ženka leže obično jedno ili dvoje mladih, pa ih sa sobom nosi, dok neuzrastu. — Što se pripověda, da se netopir rado u kosu zaplete, puka je izmišljotina; jer toga nikada nečini. — Dok sam još bio u Ludbrěgu, nadjoh jednoč u zimi netopira, kako se je u hodniku sav u perutnici zamotan zadnjima nogama oběsio, pa spavao. Uzeh ga i donesoh u školu, da s djaci gledamo, kako će se probuditi. Djaci su ga dakako s najvećim veseljem i pozornostju motrili. Oćutiv se u toploj sobi, stade se širiti, pa perutnice razmatati. Najednoč stane na veliko veselje djakah simo tamo lepèršiti, a kad nam je te šale dosta bilo, uzeh ga i odnesoh opet u hodnik. Jedva što sam ga pustio iz ruke, odletio je u kutić, i zamotav se opet u perutnicu, zadnjom nogom se oběsi, pa je opet spavao, a kad je došlo prolětje, odletio je, i već se nije vratio.

Vukodlak (Vampyr) nalik je našemu netopiru a velik kao věverica. Medju prednjima i zadnjima nogama i na repu imade perutnicu. Živi u Americi. Hrani se obično voćem i bubami, a samo kad mu nestaje ove hrane, napada ljude i životinje, da im kèrv sèrče. Kada su ljudi

ili životinje zaspale, dodje vukodlak, opuhava ih, do još bolje zaspiju, a onda ih rani svojim zubom, te im jezikom kèrv sèrče. Danju oběse se zadnjima nogama gdě god na stablo pa spavaju. Višeputah možeš ih naći na jednom stablu čitavo jato.

Něki vojnik, koj dulje vremena u Americi življaše, pripověda o vukodlaku slědeća: Jednoč sam se jutrom probudio, i spazio, da su mi noge sasma zakèrvavljene, a palac na nozi da mi je ranjen. Dugo sam premišljavao, od kuda mi ta rana i kèrv. Da uzrok toga saznadem, legoh dojduće noći opet na prijašnje město, pa za kratko vrěme dodje něka, poput naše věverice velika životinja, stade me svojom perutnicom opuhavati, i htěde, da me u drugi palac na nozi ugrizne, pa da se kèrvi nasèrče. Ja tu čudnovatu zvěr dakako odmah protěrah, a jer ju nisam poznavao, upitah sutradan moje znance, kakva je to životinja, a oni mi kazaše, da je to vukodlak.

Kod nas vukodlakah neima, ali si ih svět naš uobražava, ne kao one u Americi, nego sasvim inače i skoro u svakom selu drugčije. Vele n. p. kad je čověk sa věštičje, sa vilovske il sa vražje strane, pak umre bez pokajanja i poboljšanja, da postane vukodlak. Svaku noć izlazi, vele, vukodlak iz groba kroz malu rupu kao miš ili štakor, i skita se po selu osobito po městih, gdě je kakovo zlo počinjao. Ali svatko uvidit može, da je ludost, šta takova věrovati.

Krilati pas (fliegender Hund) ima glavu i obraz skroz pasju, ostalo pako tělo nalik je našim šišmišem. Dugačak je 1¼ stope, a kad se razkrili, ima i do 5

stopah širine. Živi na indičkih otocih, naime na Sumatri, Javi itd. Danju se dèrži u velikih šumah a u večer dolaze ih ogromna jata u vèrtove, da se najedu sladkoga voća. Ovi šišmiši počine neizměrne štete, budući ih višeputah na jedno jedincato stablo navali několiko stotinah.

Danju spavaju, oběsiv se zadnjom nogom na granu kojega stabla. Ženka vèrlo ljubi svoje mlade. Mladi krilati pas daje se pripitomiti, te je onda svomu gospodaru vèrlo privèržen. Meso im jedu, te kažu, da je vèrlo tečno. Hindustanci štuju krilatoga psa tako, da ga nitko nesmije ubiti, ako neće, da on sam zaglavi. Tako pripověda Brehm, da je něki putnik ustrělio jednoga krilatoga psa, ali u taj mah navali na putnika množina ljudih hotećih, da ga ubiju, a ovaj nevideći odnikuda pomoći, morao se je izgovoriti, kako je mislio, da je to sova.

Netopiri i vukodlaci imadu medju prednjima i zadnjima nogama i repom tanku kožicu — perutnicu — mogu lepèršati, pa ih zato zovemo **pèršnjaci.**

III. Grabežljivci.

(Raubthiere).

a) Pasjad.

(Hunde).

Pas (der Hund) je čověku najvěrniji drug i svakamo ga slědom slědi; pazljiv je, věran, učljiv i čověku veoma privèržen, poslušan i vèrlo zahvalan. Prednji zubi su mu veoma oštri, te može njimi dobro i čvèrsto grizti; gubica mu je dugoljasta; na noguh su mu kratki i tupi nokti. Najvoli se hranit mesom, nu priuči se i na drugu hranu. Kosti jako ljubi a bez njih nebi mogao ni živěti. Kučka ošteni po četvero do petero slěpe štenadi, koja stopèrv poslě dvanaest danah progleda. Věran je čuvar kuće, a osobito ju po noći brižljivo čuva. Ako dodje koj čověk u kuću, koj mu se vidi sumnjivim, počne odmah lajati, kao da hoće tim, da učini gospodara si pozornim na prilazećega tudjinca. Osobito se noćju možemo nanj zaněti, da će kuću od tatovah čuvati. Gospodaru je tako privèržen, da ga neće podnipošto ostaviti; voli gladovati i hranu si drugdě tražiti nego-li njega ostaviti. Gospodara si tako dobro pozna, da ga znade svuda po tragu naći; njuh mu je tako oštar, da znade i izgubljene stvari svojega gospodara naći. Sakrivi-li štogod, dodje namah puzeć pred gospodara svoga, kao da ga hoće moliti oproštjenja. Ako mu ovaj neoprosti, pod-

naša uztèrpljivo makar koju kazan i nemisli na osvetu kao što to mačka čini.

Pas je věran sluga pastirov, čuvajući mu brižljivo stado; rado ide na lov, da traži zvěr, a našav ju pritěra ju gospodaru svomu, da ju ustrěli. Može se svašta naučiti, i š njim je moći mnogo šale sbijati. Čistoća mu je draga, i zato i jest njegov bèrlog svagda čist. Vruća mu se hrana nesmije davati, jer bi mogao poběsniti, ili štono kajkavci Hèrvati vele steći (ostekliti). Ako ga pritisne velika žedja i strašna vrućina; ako dobije nečisto pitje, vruću hranu ili ako se po zimi vrěme naglo měnja, t. j. ako je najedanput velika zima pa opet znatna toplina, tad može pas posve lahko poběsniti. Běsan pas postane nujan i žalostan, izgubi volju za jelo, oči su mu mutne; ukoči rep medju noge, tèrči amo i tamo, zaboravi si gospodara a nemože ni piti, već se plaši od vode. U ovom slučaju izgubi pas svaki strah, zagrizuje u svašta, bio kamen, bilo željezo. Kad se ti znaci pojave kod pseta, to je najbolje odmah ga ubiti; i ako nam je baš tako omilio, da nam ga je težko namah ubiti, valja ga zatvoriti na něko vrěme i dobro motriti, da-li je sbilja poběsnio ili ne? Běsnu psu neima druge pomoći van ga ubiti. Kad bi běsan pas ugrizao čověka, valja tú ranu odmah usjalim željezom izpaliti i izrezati, a množinu kèrvi hitro odpustiti, da se nemože slina běsnoga psa s ostalom kèrvju směšati, jer bi mogao takov nesretnik i sám poběsniti, i u strašnoj muci i boli poginuti. Dakako da je neobhodno potrebno, da se odmah lěčnik prizove i bolestniku pomoć pruži.

Pas živi do 25 godinah i pod starost obično oslěpi. Pasah imade vèrlo mnogo vèrstih; pače něki prirodoslovac kaže, da ih ima do 195 pasminah. Najpoznatiji su: lovački pas, hèrt (Windspiel), vižla (Spürhund), prepeličar (Wachtelhund), šavka (Spitz) samosov (Bullenbeisser) itd. U Africi ima i sasma golih pasah. Osim toga imade i divljih pasah, a to naime u Africi, Asiji i Australiji. U gděkojih turskih gradovih ima podivljalih pasah, i to na čitave hèrpe. Ovi psi tumare čitavo vrěme po ulicah, a nitko ih nesmije ubiti, ako neće da ga stigne stroga kazan.

U sěvernih krajevih Asije, Amerike i Europe zaprežu obično 4—6 pasah za saonice, u kojih sěde 3—4 osobe. Ovi psi běže tako hitro, do putnici za jedan dan prevale 8—10 miljah Bez tih pasah nebi mogli stanovnici u sěvernih krajevih ni živiti.

Kao što već prije rekoh, ljube psi svoga gospodara, te su mu veoma privèrženi. Něki čověk imao je pseto već od mnogo godinah. Kad mu je već ostarělo, htěde ga utopiti, što je bila doista dosta okrutna nakana. Ele uzme ga u čamac a došavši u srěd rěke, gdě je znao, da je najveća dubljina, hiti ga u vodu. Pas je izplivao i hotio se je na čamcu spasiti; nu gospodar ga několiko putah udari veslom, hoteći da ga tako usmèrti. Pas je već jako bio iznemogao, a taj okrutnik htiaše, da mu dade još zadnji udarac. U taj hip se čamac prehiti, a nemilosèrdnik postrada. To uvidi pas, zaboravi na svoju muku, priteče svomu gospodaru u pomoć i spasi ga. — Zar to nije prekrasan dokaz životinjske ljubavi i privèrženosti?

Mnogi čověk imao bi si uzeti to pseto za priměr u ljubavi i osvetljivosti.

Jednoč se je malo děte igralo na ulici, kuda su prolazile mnoge kočije. Netom, eto kočija, a bila je već skoro kod děteta, te je děte bilo u velikoj pogibelji. U taj strašni hip priskoči velik pas, štono je nedaleko ležao, pograbi děte, odnese ga s puta i spasi mu tako život.

Jednoč dodje svojemu prijatelju u pohode něki gospodin i dovede sa sobom svoga velikoga psa. Unišav u sobu, spazi taj pas několiko mačakah, što su se kod peći grijale, i nasèrne na nje, da ih protěra. To razljuti domaćega psa, koj je živio u slogi s mačkami i skoči na pridošlicu, te ga počme kazniti radi něgova nevaljala ponašanja. Gospodar i prijatelj umirili su ih. Ali mir taj nije dugo trajao, jer za dva tri hipa skoči stranjski pas opet medju mačke i počme se š njimi na novo hèrvati. Uvidiv domaći pas takvu nečednost svojega pasjega gosta, uzme sa stola šešir stranjskoga gospodina, donese ga vlastniku, te mu kaže na taj način, neka otidje sa svojim razuzdanim psetom.

U Galičkoj izgubi jednoč něki gospodin 50 cekinah. On pošalje věrno pseto, da ih potraži. Pas ih u istinu nadje, te odběži s velikim veseljem, da ih preda svojemu gospodaru. Nu putem ga susretne něki drugi gospodin, uzme mu novce i odvede ga u svoje dvore. Pas taj se je činio kod svoga novoga gospodara sasvim srećan i zadovoljan. Poslě $^3/_4$ godine otidje novi njegov gospodar na sajam, da prodaje konje. Prodav ih, donese kući 150 cekinah, te ih položi na stol, dok se svuče. Pas razvidiv shodnu priliku, skoči na stol, uzme novce, po-

běgne iz kuće i donese ih svomu priašnjemu gospodaru kao nagradu za priašnji njegov gubitak.

Koliko sažaljenja prama svojim drugovom imade pas, o tom neka svědoči slědeći slučaj: Něki je pas ranjen bio, pa ga gospodar odvede k lěčniku, koj ga srećno izlěči. Za něko vrěme slomi si drug toga pseta nogu a izlěčeni pas uzme ga voditi k lěčniku, koj mu i sbilja izpuni želju te izlěči njegova druga. A kada god je kasnije koj prijatelj toga psa ranjen bio, odmah ga je ovaj odveo lěčniku, moleći ga umiljatim načinom, da mu prijatelja izlěči.

Kako je psu njuh oštar, o tom ću vam pripovědati slědeće slučaje. Někomu su gospodinu u velikoj stisci ukrali zlatnu uru. Opaziv svoju štetu, pokaže psetu, da mu ura fali. Taj odmah odběži te prodje čitav tèrg, da izgubljenu stvar nadje. Najedanput doběži natrag i cmugom pozove si gospodara, da ide za njim k někomu lěpo obučenu čověku, te mu dá na znanje, da ovaj ima ukradjenu uru. Gospodin dade toga čověka pretražiti, pa sbilja nadju kod njega osim drugih ukradjenih stvarih i svoju uru. — Opet něki ini gospodin izgubio něšta novacah, te posla svoga psa, da ih traži. Pas se nije dva dana povratio; ali tretji dan u jutro dodje natrag te donese seljačke hlaće, u kojih je bila ura i něšta novacah, a medju njimi i izgubljeni novci. A kako je došao do tih hlaćah? Našao je trag izgubljenih novacah, koje je bio něki seljak našao; ovomu se dakle prilaska i otidje š njim u seosku kuću, a kad je seljak svuko hlaće, hotio je pas iz džepa izvući izgubljene novce, pa nemogavši to učiniti, donese cěle hlaće.

Ako se pas odviše i naglo razljuti, razveseli, ili pako ako se prestraši, može lahko poginuti. U ovom naliči sasvim čověku, kojega nagla i velika radost ili žalost, strah ili kakva druga ćut može usmèrtiti. Tako bio něki častnik, imajući věrna psa. Odilazeći u daleke zemlje, morao je svoje milo psetance ostaviti kod kuće, a ono se je dan na dan sve to više žalostilo. Najedanput vrati se častnik kući, a to psa tako obveseli, da je zalajao, skočio mu na lice, leznuo ga i pao na tla cèrknut! Nagla bo ga je radost ubila.

U Zlatnom Pragu bio je prije několiko godinah pas, koj je dobivao svaki dan dva novčića, da si u jutro kupi žemlju. Otišao bi svako jutro k pekaru, položio tamo novce, a dobivši žemlju vratio se kući. Za něko vrěme dodje drugi pekar, pa nije znao šta pas hoće. Doznavši pako od prisutnih ljudih, kako je pas i prije dolazio i da hoće za zajutrak žemljičku — uze psu novčiće, i dade mu razlomljenu žemlju. To psa razljuti, da mu se daje takova žemlja, dohvati sa stola svoje novce i nedodje nikada više k tomu pekaru.

Kao što već prije rekosmo, pas se može svašta naučiti. Vidět ga je na priměr, gdě ide košaricom po meso, po duhan, žemlje itd. Susretnu-li ga neprijatelji — druga pseta — tad znade hrabro braniti pověreno si blago, i brani ga tak dugo, dok samo može. A kad već vidi, da ga nemože više obraniti, onda se i on počme š njimi gostiti, ali ih od jada već nikada više tèrpiti nemože.

Osobito se odlikuju psi na gori sv. Bernarda u Švajcarskoj, štono je věčnim sněgom i ledom pokrivena.

Preko ove gore moraju često ljudi putovati, a to je veoma opasno i pogibeljno, jerbo sněg je dubok, zapuh velik, pak ugrezne-li tko u sněg ili ga santa zametje, zamèrznu mu uda i tako s veće strane pogibaju putnici i moraju poginuti. Na ovoj gori sazidan je samostan, i kaludjerom toga zavoda glavna je zadaća, da traže ljude, koje je nesreća snašla, da ih je mećava zametala i u sněg zakopala, nebi-li ih tako spasili. U tu svèrhu imadu posebnu vèrst pasah, koje su već na to priučili, da skoro čitav dan na okolo bodaju i njušeć traže, nije-li se gdě kakova nesreća dogodila. Nadju-li kojega nesretnika, koj pita pomoći, daju mu najprije piti rakije, što ju sa sobom nose u tikvicah na vratu, da se zamèrznuli putnik okrěpi, a onda odmah tèrče što bèrže u samostan, da dozovu pomoć. Najbolji od ovih pasah zvao se je Barry, koj je više od 40 ljudih spasio.

Mogao bi još pripovědati mnogo lěpih pripovědakah, ali već iz ovih se je mogao svatko osvědočiti, k čemu se pas sve može priučiti i od kakve je vrědnosti i koristi za čověka. Uvěren sam, da neće nitko od mojih malih čitalacah mučiti pasah; jer tko bi to činio, pokazao bi zločesto i izopačeno sèrce.

A tko samo bez potrěbe
stvore tišti, narav gazi —
taj je opak sám od sebe
i s Bogom se taj omrazi.
Ali jaoh takov tko je,
tko se věžba u zlu svemu;
jer će i Bog znat sa svoje
strane plaću dati njemu.

Vuk (der Wolf, tabl. 2., sl. 8) je veoma nalik psu; on je u naših stranah jedna od najškodlivijih zvěrih, a prednjači velikom proždèrljivostju; velik je od prilike kao mesarski pas i živi u hladnu i uměrenu podnebju. Čověka se boji i napada nanj samo onda, kad je veoma gladan; nu ako je već okusio kada mesa i kèrvi čověčje, onda je čověku dosta pogibeljan. U krajevih, gdě stanuju ljudi, bojazljiv je i plašljiv, te se krije po čitav dan u gustom gèrmlju, i stopèrv pod noć izilazi na lov, a lovi veoma oprezno. Zimom je najodvažniji, i najpogibeljniji, jer ih često nasèrne čitava hèrpa u sela i kuće, gdě sve grabe i žderu, što im u pandje pade. Imade slučajevah, da su vuci iz štale odněli konja, vola ili kravu. Kad hoće lov loviti na jelena, to ih se sprave dva ili više, pa ga tako dugo gone, dok iznemogav na zemlju pade. Onda se njim goste. Najbolje se znadu od navale vučje braniti konji. Kad gdě na paši nanjuše svoga neprijatelja, to se onda svi glavom u srědinu a zadnjimi nogami van okrenu. Ako je i ždrěbad š njimi, uzmu ju u srědinu i tako dočekaju vuka, dušmanina svoga. Došav vuk, nemože ih drugčije van od traga napasti; a to borme nije lahko, jer će ga dočekati i pozdraviti kopitom, što za vuka nije baš odviše ugodan pozdrav. On mora obično s kèrvavom glavom ostaviti junački mejdan. Tako konji; a volovi i krave ga na rogove dočekaju, što mu opet nemože da bude po ćudi. Najvoli loviti ovce, jer mu nisu tako pogibeljne, premda ga tuj opet pas — věrni čuvar — dočeka kako valja i odmah pastira u pomoć zovne. Ali vuk je i lukav, pa

si znade odmah pomoći. Ženku svoju pošalje, da pseto i pastira uznemiruje, a sam pograbi ovcu, te š njom tako žurno pobĕgne, kano da nosi lagano perce. Postigav cilj dade vučici znamenje a ona dodje i gosti se; nu višeputah dodje ženka i prekasno, jer je njezin muž proždèrljivac sve već pojeo. U nuždi se vuk zadovolji i miševi, parcovi, žabami i sličnimi, za njega ne preveć milimi poslasticami. Vuk može i po dvĕ ovce pojesti, da si utiša glad, a onda je opet za dva do tri dana miran.

Vuk je tako okrutan i proždèrljiv, da pojede svoje cèrknute ili ubijene drugove, pače u obće mèrtvace i mèrcine. Ženka mu mora mlade dobro čuvati i skrivati pred njim, jer bi i njih proždro. Boji se vatre, pucanja, štropota verižna itd., ali samo onda kad nije preveć gladan. Ako ga je glad odviše pritisnuo, onda se neboji ničesa, te napada i ljude u kolih i saonicah. Vuk vije (tuli), a podvèržen je bĕsnoći kao što i pas. Meso mu se nejede, jer je tvèrdo i smèrdljivo. Vukovo izparivanje je čovĕku i inim životinjam veoma neugodno. Koža mu se dosta skupo plaća, jer stoji 3—4 forinta; ona se upotrebljiva za kožuhe, ćilime i t. d.

Kada ga glad stane kiniti i mučiti, onda jede travu i zemlju, što mu istina Bog neslužì baš na zdravje, jer izza toga oćuti težku bol u svom želudcu. Zimom se sakupi njih velika množina, pa idu na lupežtvo. Medvĕda se osobito boji, jer znade, da ga ovaj nemiluje, i ako ga gdĕ ulovi, namah ga šapami smèrvi. Boji se i kada se na gusle svira.

Tako je bio nĕki glasbenik, koj je malo previše

zavirivao u čašicu, koliko nije mogao podnesti. Iduć jednom kući, upade u jamu, gdě su lovili vukove. Na najveću žalost snadje se tamo s vukom, s kojim mu je bilo u slogi čekati, dok ga tko nadje. Vuko dakako gladan, stade ga veoma ljubezno gledati i na znanje mu davati, da bi si rado glad utažiti. Ti pokazi vukove ljubeznosti nisu se dopadali našemu glasbeniku, te s velika straha i žalosti udari u gusle svirati. To je tako neugodno dirnulo vuka, da se stade stiskati u jedan kut i sav se tresti od straha. Opaziv to glasbenik, dosěti se bèrzo, kakovo mu je izvèrstno sredstvo u ruki, da se spasi, pak je svirao tja do jutra. Da ga je smèrtni znoj probijao već po cělom tělu, nebi trebalo ni spomenuti i jedva se je jutra dočekao. U jutro dodje čověk gospodar, da vidi, je-li mu se ulovio vuk, a našavši glasbenika, izvadi ga u čudu i spasi mu život. Glasbenik je kleknuo i zahvalio Bogu, što ga je tako čudnovato spasio, i priseže, da neće nikada u čašicu gledati više, nego što može podnesti um, i věrno je dèržao prisegu svoju. Razuměva se samo po sebi, da vuku života oprostili nisu, već bèrže-li se spasio glasbenik, udri po njem obodva i prodadoše kožu.

Něki seljak u Poljskoj išao je kasno noćju kući, a došavši na polak puta, opazi vuka, gdě su mu oči tako sěvale, kao dvě na nebu zvězde. To seljaka veoma prestraši, pače tako, da je skoro pao u nesvěst. Ohrabriv se i gutnuv malo žganice, mislio je, da će s uljudnostju najbolje proći. Snimiv svoj šešir, pozdravi vuka u svoj poniznosti svojoj, te mu reče: Sluga sam ponizan, gospodine vuče! Drago mi je, što Vas mogu viděti ovdě

i s Vami se o něčem porazgovoriti. Ali vuk nije hotio tako prijateljski odzdraviti, nego skoči na siromaka seljaka, da ga na zemlju baci i pojede. Nu seljak je bio prefriganiji od njega, te svuče u najvećoj hitrini svoj veliki i debeli kožuh pa poběgne. Vuk misleći da je seljak još u kožuhu, pograbi ga i počme u njem seljaka tražiti, ali badava. Stopèrv kasnije opazi, kako se je ljuto prevario, te opet na put skoči, da mu plěn neizběgne. Ali badava, jer je ovaj srećno dostignuo svoju kuću, te tako se smèrtne pogibelji rěšio.

Vuk se može i pripitomiti i svačemu priučiti, ako se samo za mladosti ulovi. Tako ulovi něki šumar 3 mlada vuka, koji su se tako pripitomili bili, da su za njim kao pseta svuda hodali, premda im se ipak nije smělo věrovati.

Něki pitom vuk ljubio je svoga gospodara tako vatreno, da je bio mnogo putah kroz čitavo vrěme žalostan, kad bi gospodar kamo odputovao. A kad bi se natrag povratio, tad nebiaše vukovu veselju ni kraja ni konca.

Šakal (der Schakal, tabl. 2. sl. 3) manji je od vuka. Živi u Maloj Asiji, Persiji, Palestini, Egiptu, Gèrčkoj i u Dalmaciji. Živi u velikih čoporih. Vèrlo je proždèrljiv, te lovi sve, što svladati može. Ždere i stèrvinu, pače izkapa i mèrtvace. Više putah navaljuje i na sela. Glas mu nalikuje glasu maloga děteta. Někoji misle, da je od njega proizašao domaći naš pas. Ženka mu koti 5—8 mladih, koje se mogu pripitomiti, a onda su svomu gospodaru isto tako privèrženi kao pas. I stari šakali mogu se pripitomiti.

Lisica (der Fuchs). Iz medju svih živinah i zvěrih doista je lisica najlukavija, i zato se već od prastarih vremenah smatra kao simbol lukavštine i hinbe. Tělo joj je od prilike rif dugačko i pol drugu stopu visoko; rep imade dug, jednak i debeo, na koncu obično lisast; pri korěnu repa imade žlězdu, u kojoj se nalazi něka po ljubicah dišuća vodica. Boje je ridje iliti cèrvenkasto-žute; vrata je bělušasta. Najradje stanuje na kraju šumah blizu sela, da si može s obě strane — iz šume i iz sela — donjušiti poslasticah; a imade veoma oštar njuh. Bèrlog, koj je obično do 50 stopah dugačak, pravi si pod zemljom i děli ga na više predělah, u koje vodi několiko ulazah, da se može tim laglje sakriti ili poběći, ako joj pogibelj zapręti. Po danu se sakrije u bèrlog, i rekao bih kano da promišljava i kuje osnove, što može lukavije. U svojoj okolici nikad nelovi, bojeći se, da bi joj ljudi došli u trag. Živi po 20 i više godinah.

Ako joj se porodica odviše umnoži, tad prisili mlade, da si gdě drugdě potraže stan; i ako je tako sretna, da gdě nadje jazavčev bèrlog, koj joj se bolje dopada, to velikodušno ostavlja stari stan naraštaju svomu, po pravu jačega odtěra vlastnika jazavca i učini se gospodaricom njegovih dvorovah. I u tom već pokazuje veliku lukavštinu. Da senemora s jazavcem hèrvati i dragocěnu svoju kèrvcu prolěvati, muči ga svojim smradom tako dugo, dok sám i bez veće sile neostavi omiljelu svoju tvèrdjavu; izněčisti bo mu i ponesnaži sve ulaze tako, da siromah jazavac hoćeš nećeš mora od golema smrada poběći i bèrlog svoj ostaviti. Učiniv to, dodje lisica i preseli se u novi

svoj stan, te si ga po svojoj ćudi što udobnije uredi, da uzmogne daljne dane života svoga lěpo udobno i koliko je moguće mirnije sprovadjati i proživiti.

Lija je velika prijateljica svekolike mladine, kao što su pilići, guske, patke, golubi, purići itd., pa zato ih često pohadja, premda to nije ovim baš jako ugodno; jer ih iz same ljubavi rado davi i jede, a što nemože pojesti, to pognjavi, odnese i gděgod sakrije. I rake rado jede, a lovi ih na osobit način. Metne svoj kitnjast rep u potok, gdě zna da ima rakah, pak čeka dotle, dok ih se několiko neuhvati za rep, a kad se to sbude, onda ih lagano izvuče i njimi se gosti. Mlade sèrne, zeceve, ptice, mlěko, vèrhnje, sir a osobito med najmilije su joj poslastice, i zato ih svuda traži. Kadkada mora med skupo plaćati; ali i tuj si mudra lija znade pomoći. Razoriv osje gnězdo i pokle već na nju nasèrnu ose, počme se po tlu kao běsna valjati, dok ih sve nesgněte, i tada stopèrv ide i gosti se sladkim medom. — Najgorje je za nju, kada je gladom prisiljena, da mora žabe, zmije, parcove, miševe, gušćere itd. loviti pa jesti. To je za nju gladna godina.

Mnogi od vas mislim da je već čuo, kako lisica znade ptičare varati. Prije nego se u jutro ustaju, protraži lisica sve njihove mreže, i ako se je koja ptica ulovila, to ju hitro oslobodi od tobože težkih okovah, i dade joj slobodu — u svojem želudcu, gdě se može po volji kretati i pěvati.

Svatko, a osobito šumari i gospodarice, koje imadu kokošnjake i golubinjake, dèrže ju za veoma škodljivu

životinju, i zato ju proganjaju gdě god mogu. Najvole ju loviti u gvoždje; ali to jim težko ide za rukom, jer je lija jako oprezna. Kad ju hoće u gvoždje uloviti, podmetnu joj kakvu poslasticu, što joj dobro miriši, i tako ju u gvoždje domame. Zanjušiv lija, dodje, gleda iz daleka sladku hranu, za kojom već može biti i dugo čezne, te oprezno motri, kako bi došla do nje. Unutarnji glas joj kaže, da se čuva željeza, jer bi mogla zaglaviti; obilazi gvoždje, legne, ustaje, uši zaguši i očima strěla. Konačno stane promišljavati, bi li pokušala sreću; no čim više razmatra, tim joj se više sav um uzkolěba i poměša; miris sladke piće omami ju, i djik! skoči, da ju pograbi. Višeputah joj istina bog i srećno za rukom podje; ali često se dogodi, da joj ostane noga u željezu i tad digne strašan jauk. Znajuć pako, da je vrěme dragocěno, nejauče dugo, nego stane hrabre raditi oko svojega oslobodjenja. Uvaživ da može i s trima nogama živěti, i da je bolje makar i bez jedne noge živěti, nego li sasvim propasti, stane odvažno oštrimi zubi odgrizati si nogu, a podje-li joj to za rukom, poběgne vesela i radostna, što si je život spasila. Imade i priměrah, gdě je imala lisica toliko postojanosti i hladnog a razmišljanja, da je kod gvoždja s najboljom poslasticom poginula od gladi.

A tko nepoznaje onu basnu o liji i kiselom grozdju? Komu nije poznata basna o kokotu, što je sa svojim prijateljem psetancem po světu putovao i lukavu liju prevario? — A kako je prevarila lisica ohola gavrana, koj je bio ukrao komad sira!

Sad ću pripovědati něke pripověďke, što svědoče

o njezinoj lukavštini. Jednoč je lisica morala svojom sladkom kèrvcom hraniti veliku množinu nepozvanih gostih — nesramnih buhah. Dugo je premišljala, kako bi ih se rěšila. Najednoč joj pade na um krasna misao, koju je nakanila odmah i izvesti. Uzme sěna u gubicu i otidje natražke i veoma polagano u vodu. Buhe oćutivši hladnu vodu, išle su uvěk na pèrvo, a kad se je lisica skoro čitava u vodu povukla, morale su poskakati na sěno. To opaziv lisica, pusti sěno, poběgne i rěši se eto tako svojih kèrvopijah.

Divlja svinja imala je desetero mladih. „To mora doista veoma tečno meso biti!“ govoraše lisica sa sobom, „takvoga nisam još nikada kušala. Ele bi ga rado jela!“ Spavajuć i hodajuć, mislila je lisica, kojim bi načinom mogla doći do praščićah. Ali kao što se svagdě umije iznaći, tako je i ovdě imala odmah osnovu gotovu. Sutradan uzme cěpanicu dèrva, te se počme věžbati, da š njim uzmogne skočiti na něko stablo, kuda je divlja svinja prolazila. Uvěžbavši se podobro u tom poslu, dočekala je divlju svinju s praščići, ukrade njoj jedno i skoči š njim na stablo. To je činila tak dugo, dok nije sve praščiće pojela.

Něki ribar vidio je, kako je lisica donašala ribje glave pred šuplje stablo. Neznajući zašto to lisica čini, pazio je, što će iz toga biti. Za několiko časovah dodju 2—3 gavrana i počmu jesti te glave. Lija skoči iz duplja, pograbi jednoga gavrana, zagnjavi ga i pojede.

Ali nebi to od nas ni lěpo bilo, kad nebi priposnali njezinih dobrih svojstvah, iz medju kojih zaslužuje

osobito priznanje njezina ljubav prama svojim mladim, koje i u najvećoj pogibelji svoga života brani i čuva. Tako je bila něka lisica, koju su psi potěrali iz bèrloga. U najvećoj pogibelji svoga života nezaboravi ni na svoje mlado, nego ga uzme u zube te š njim poběgne skoro pol milje daleko. Uvidiv konačno, da jedva sebe spasiti može, pusti svoje mlado i poběgne.

Pas, vuk, šakal i lisica grabe druge životinje, da ih pojedu, i zovemo ih zato **grabežljivci.** Oni imadu veoma oštre zube, kojimi mogu meso tèrgati, i na noguh oštre pandže. Vuk i lisica su psu veoma nalični; imadu naime kao i on na prednjih noguh po 5, a na zadnjih po 4 negibljiva nokta, plosnat i kèrpast jezik i oštar njuh. Pas, lisica, vuk i šakal sačinjavaju porodicu, koju ćemo prozvati **pasjad.**

---

b) Mačjad.

(Katzen).

Mačka (die Katze) imade okruglu i debelu glavu, kratak vrat, velike oči i kratku dugobèrku gubicu; rep joj je dulji od pol těla a na kraju tanji. Imade je skoro po čitavom světu, izuzamši najhladnije zemlje, kao što je Laponija i Grenlandija. Razne su boje, ali ipak ih je najviše sivih. Oči se njihove noćju povećaju i světe u tmini. Mačka běži lahko i hitro, izvèrstno skače i na dèrvo se penje, i ako baš kadkada s velike visine opade,

neozledi se, jer se umije svojim repom někako pomoći. Ljubi veoma čistoću, i zato se svaki dan umiva i čisti. Najmilija hrana joj je meso, a i miševe rado ždere, te ih veoma věšto hvata. Ako želimo, da nam marljivije miševe lovi, nevalja joj dati odviše mesa jesti; tim više pako mlěka. Okrom mesa jede i něke biline. Miris mačje mace joj godi i zato najvoli u njoj ležati i simo tamo se valjuckati. Ribe, ptice, mlade zeceve itd. umije dobro loviti i rado jih jede. Kad ulovi miša, najprije se igra š njim a zatim ga pojede. Igra se rado a osobito dok je mlada. Mačje meso jedu něki ljudi i vele da je veoma dobro i tečno. Koža joj se, osobito kad je krasno cèrna, rabi za rukovnice itd., te skupo se plaća.

Mačka se lahko pripitomi, ali ipak privèrženija je kući nego li ljudem, te ako se gospodar preseli u drugu kuću, ona ipak najvoli ostati, gdě je i do sada bila. Kad hoće, da očituje zadovoljstvo i goj, tada čudnovato mèrči. Lahko podivlja, pa tad živi na polju i u šumi kao štetna zvěr, loveć zeceve, mlade sèrne, ptice itd. Někoje mačke, kad jih u tmini prama dlaki gladimo, izpuštjaju električke iskre. S děcom mačka rado spava, jer joj godi njihovo izparivanje; legne im obično na usta ili na pèrsa, pak bi jih tako i zagušiti mogla; barem se je već i to dogodilo. Moramo dakle biti u tom veoma oprezni, da se takova nesreća i kod nas nedogodi. — Najneugodnije je mačje mèrnjavkanje, kad se jih množina sakupi, da se hèrvaju, što najvole činit na krovu ili na tavanu. — Hinbenost i nevěra mačakah u obće je svakomu dobro poznata.

Sad ću vam několiko dogadjajah o mački pripovědati. Něka mačka sprijatelji se s kučkom. Mačka okoti mačiće, ali nebivši zadovoljna sa svojim leglom, prenese mačiće u něki ormar. Gospodarica neznajući ništa za mačiće, zatvori taj ormar i ode na podulje vrěme od kuće, a kad se vrati, pokrepali su već svi mačići, a samo jedan je ostao. U isto vrěme ošteni kučka i krepne. Tad uzme mačka svu štenad i odgoji ju sa svojim mačetom věrno kao svoje. — Zar to nije prekrasan priměr iskrena i věrna prijateljstva?

Druga něka mačka obljubi opet konja tako, da mu je čestje ležala na hèrbtu, što je konju tako godilo, da nije nikada ni legao, kad mu je mačka na hèrbtu ležala. A jer je time konj kvarovao, odněli su mačku na daleko. Raztuživši se mačka, što ju razdružiše s prijateljem, pogine od tuge i žalosti.

Jednoč je něki gospodar imao mačku, koja se s domaćom piladi tako oprijatelji, da jim je bila věrna prijateljica, nikakva jim kvara nečineć. Jednoč pako dodje u dvorište něki stranjski kokot, a mačka kao da bi znala, da tamo nespada, ulovi ga i počme ga gnjavit. Služkinja videći taj prizor, zovne mačku k sebi a ona ju posluhne i dodje k njoj. Kad je služkinja otišla, skoči mačka opet na kokota i zagnjavi ga. To je svaki put učinila, kad je stranjska pilad u njezino dvorište došla. Domaćoj pako piladi nije nikada ništa zla učinila.

U někom samostanu opažali bi čestje, da jim svagda poněšto od jela nestaje prije nego su samostanci u blagovalište došli, premda kuhar podpuni broj jelah na stol

donese. Taj manjak nemogoše si nikako protumačiti. Kuhar počeo je paziti, ali baš u ono vrěme, kad bi imali samostanci sići u jestvanu, pozvonio bi nětko na kućnih vratih. Kuhar podje da otvori; al nenašavši nikoga pred vrati, vrati se u jestvanu, nu gle! već jedan dio jestvine manjka. Tako je několiko putah bivalo. Kuhar nemogavši dokučiti, tko jela krade, zovne jednoga od samostanacah i umoli ga, da bi on pošao otvarat vrata, kad se zazvoni. Sam pako sakrije se u jestvani. Najednoč opet kod kućnih vratah zazvoni, a u jestvani se otvori prozor, koj nije bio dobro zatvoren, a kroz prozor unidje mačak, pograbi jedan dio jela pa běži! A tko je zvonio? Mačak, a zazvoniv unidje u sobu; znao bo je, da će kuhar poći, da otvori vrata.

Bilo je, kako se pripověda, dvoje děce na samu kod kuće. Manje děte udari bez ikakova uzroka u plač. Mački, što je pod pećju ležala, nebijaše to po ćudi i stade to děte sèrdito gledati. Kad joj već plač děntinji dodija, skoči tę svojom šapom děte udari u lice, pa opet legne na svoje město. Tako je několiko putah učinila, a kad to ništa neprudi, izdraplje to děte do kèrvi. — A budući da to nije nikada prije činila, iz toga može se zaključiti, da je znala, da to děte sada bez uzroka kriči i jauče.

Bio je něki čověk, a taj je veoma ljubio mačku; pa i njemu mačka bijaše vèrlo privèržena. Sluči se, da čověk umre. A kad su ga u mèrtvački lěs zatvarali, unidje unj mačka, što nitko opazio nije. Lěs donesu u bližnju cèrkvu a ovdě kad počeše pěvati žalostne pěsme, za-

čuju na jedanput, da něšto u lěsu mèrnjauče i vrišče kao mačka. Plašljiviji poběgnu iz cèrkve, misleći da su duhovi u lěsu, sèrčaniji ga otvore, da razvide što i kako je. Ali što se sgodi? Mačka mèrnjaučuć skoči iz lěsa i poběgne. Někі od prisutnih poplaše se i poběgnu, misleći, da je sam cèrni djavol iz lěsa skočio. Drugi pako počmu opet zabijati lěs. Al jedva što ga zatvoriše, počme novo jadikovanje i plač. Oni iz nova lěs otvore, i gle mèrtvac digne se i moli ih, da ga nezatvore više, jer je živ i zdrav. A kako se to sve sluči? Čověk taj nije umro, nu samo na dugo vrěme se onesvěstio ili kako vele, zamro. Ljudi misleći, da je mèrtav, metnuli su ga u mèrtvački lěs, kamo se je i mačka uvukla. Toplina mačkina, a možda i njezina munjina, jauk, pěvanje, štropot i uzdèrmanje tako je na njega blagotvorno dělovalo, da se je iz obumèrlosti probudio.

Godine 1810 ubili su něku gospodju u Parizu, te se nije moglo saznati, tko ju je ubio. Kad je došao mèrtvar, da sve razvidi, sědio je mačak za pećju i bio je veoma tužan i žalostan, što je izgubio dobročiniteljicu i gospodaricu svoju. Drugi dan dodje množina ljudih, da mèrtvaca pohode. Mačak opaziv medju njima i onoga čověka, o kom su i drugi mislili, da je ubio gospodju, razljuti se, oči mu počmu munjinom sěvati, dlaka se naježi, a on skoči kao běsan na toga čověka, i stade ga strašno drapati i grizti. Sumnja biaše tim još veća, a čověk taj bio je uslěd toga odmah zatvoren, a za kratko vrěme dokazalo se je, da je on tu gospodju ubio.

Kako je mačka osvetoljubiva, o tom će nas poučiti

slědeći dogadjaj: Něki francezki propovědnik, po imenu Mariette, imao je mačku, koju je tako milovao, da ju je pustio, da š njim kod stola jede. Jednoč je imao stranjske kod oběda, te mačku izključi od stola. Poslě ručka otidje Mariette spavat. Za kratko vrěme hoće gosti, da ga probude. Ali eto tuge i žalosti! Mariette bio je zagušen! Sumnja pala je namah na mačku; ali da se ipak o tom osvědoče, sakrije se jedan od njih u sobi, a drugi pako mèrtvomu privezaše za noge debeo konac. Učiniv tako, otidju iz sobe te puste tamo mačku, a sami stadoše potezati za konac. Mačka opaziv, da se Mariette još giblje, skoči na njega i stade ga iz nova gušiti, a kad su ju hotěli ubiti, poběgne i nepokaže se nikada više!

Pripověda se, da je něka gospodarica bacila pile, što se je baš izleglo bilo, na dvorište, misleći, da je mèrtvo. Mačka ga nadje i odnese u svoje ležište, gdě je upravo imala mlade mačiće; ovdě ga tako hranila i njegovala kao svoje, dapače i umivala ga je. A zatim odněla ga je sama medju drugu pilad.

Imade i divljih mačakah (wilde Katze, tabl. 3., sl. 4.), koje žive u šumi, hvatajuć zeceve, věverice, miševe, kèrte, ptice i t. d., te su něšto veće i jače od domaće mačke; rep im je kratji od pole těla, sve do kraja jednako debeo a s traga cèrno-kolutast. Boje su sive ili žutkaste s poprěčnimi cèrnimi prugami. Divlja mačka umije dobro skakati i penjati se. Kad ju hoće čověk ustrěliti, a ona to opazi, namah će skočiti mu u lice i zdrapati ga. Od kože joj se izradjuje dobro kèrzno.

Lav (der Löwe, tabl. 3, sl. 1) je od prilike tako velik kao mali konj. Pèrsa su mu široka, glava velika, vrát debeo, a obraz skoro četverouglast; jezik mu je pokriven oštrimi bodljikami, te može njim odtèrgnuti meso od kosti. Dlake je jednoliko-plave ili smedjo-žute; u mužaka imade tamnija dugačka čupava griva oko vrata i šije. Za čudo je jak; ljudi su vidili, kako je čitavu kravu odvukao. Urlikanje mu se čuje na pol milje daleko, a životinje, dapače i sam slon, začuvši ga urlikati, stanu od straha dèrhtati i posakriju se. Rep mu je dulji nego-l' pol njegova těla, na kraju ima kitu dugačke dlake. Ženka je manja od mužaka, a neima nikakve grive; ona nije tako odvažna ni hrabra kao lav, ali mlade laviće umije sèrčano braniti, te nedopusti tako lako, da im se šta zla dogodi. Čudnovato je, što se lav, kojega zovu kraljem životinjah, boji maloga miša; ni zmije ni vatre nemože gledati. Na čověka ide samo onda, kad je razdražen i ljut, ili ako je već bio okusio čověčje kèrvi. Šapom može i konja ubiti. Neubija pako nikada više, nego što mu je treba, da si utaloži glad. Mladi lavić dade se pripitomiti i svašta naučiti; onda je gospodaru si veoma privèržen i zahvalan; dapače brani ga što najviše proti svakomu neprijatelju.

Koža od lavah rabi se za oprave, pereme i caprage; meso mu jedu stanovnici vrućih krajevah. Hod lavov je ponosit, odměren i dostojanstven. Način, kojim lov lovi, je isti kao u mačke, kada hoće, da miša ulovi. Noćju ili s večera očekiva u zasědi svoj plěn, ili pako puzeći potèrbuške približava se k zvěri, a kad misli, da joj je već

dosta blizu, odvažno skoči na nju, zatim ju jakom šapom ubije i sa sobom povuče. Ako ju jednim skokom nedostigne, vrati se natrag, te pusti životinju u miru. Najradje lovi lov na sajge (antilope), žirafe, konje, jelene, a u obće na velike živine; za manje si glave puno netare. Nu višeputah ga znade i konj svladati, što dakako vèrlo rědko biva. Mèrcine nikada nejede. Premda je veoma odvažan, ipak se lahko prestraši, ako ga iznenada što zateče. Ljudih se boji, a osobito ako imadu puške sa sobom, ili ako mirno stoje i odvažno mu u oči gledaju. Lavovah ima po svoj Africi, pak u Arabskoj, Persiji i Indiji, u obće u vrućih krajevih staroga světa. Prije Isusova narodjenja živio je lav i u Evropi, po imence u staroj Gèrčkoj, i to u tako znatnu broju, da su ih jednoć doveli u Rim do šest stotinah! U starih vremenih uprezali su pitome lavove za slavodobitna kola, dapače rabili su ih u ratu i na lovu.

O velikodušnosti lavah piše se slědeća basna: Jednoć je spavao kralj živinah u debelu hladu jednoga stabla, na kojem se igrahu oběstni miševi. Netom od veselih miševah osmaknù se jednomu nožica, te nesrećom pade lavu na glavu. Lav se strašno razljuti, što ga je mali miš probudio, i htěde ga pojesti. Miš u smèrtnoj pogibelji stade lavu govoriti: „Ej, velemožni gospodaru! mnogo sam već čuo o tvojoj velikodušnosti, te zato se k tebi i ja utičem, da mi oprostiš veliki moj grěh, što sam tebe, milostivi kralju, probudio od sna. Věruj mi, da to nisam hotio učiniti, nu noga mi se pomaknula i ja opadoh. Daj, oprosti mi, bit ću ti dok živ budem zahvalan."

Lav nasměhavši se upita: „A kako bi mi ti mala dangubo mogao zahvalan biti? E bora ti! kad si tako ponizan, neka te, oprostit ću ti; ma da me nisi više nikada budio, jer si inače izgubio život!“ Veseo, što si je spasio život, poběgne miš, govoreći putem, kako će lavu zahvalan biti. — Zaněko vrěme čuje se u šumi strašno urlikanje, a sva zvěrad trepteć od straha, posakrije se po gèrmlju. Ali mali miš, spoznavši glas svoga dobročinitelja, pomisli u sebi, da mora biti lav u velikoj pogibelji, te se odluči, da će mu u pomoć priteći. Podje ga tražit i nadje ga u mrěži, gdě se je ulovio. A jedva da je spazio, u kakovoj je lav pogibelji, počme odmah pregrizavati vèrpčice, dok ga konačno oslobodi. Od sada su lav i mali miš najbolji bili prijatelji.

Jednoć je u bečkom zvěrinjaku metnuo nětko psetance u lavovnicu, da ga izjede lav. Psetance opaziv lava, poče dèrhtati i dizati prama lavu noge, kao da ga moli pomilovanja. A lav ga sbilja pomiluje, pače dao mu je najbolji komadić mesa, da se pogosti. S početka nije pas ni jesti mogao; nu ljuta ga glad pritisnula i pojeo je meso. Za kratko vrěme tako se psetance i lav sprijateljiše, da jedan bez drugoga ni jesti nije hotio. Višeputah je pseto čitav komad mesa povuklo preda se, te nije hotělo lavu ni da šta odpusti, pa ako mu je lav šta silom i otimao, počelo je na njega cviliti i lajati. Za takovo nepristojno ponašanje nije ga lav nikada kaznio, jer ga je veoma ljubio. Za godinu danah poginu psetance. Lav se je za njim tako razžalostio, da nije htěo niti jesti, pa je za pet danah od žalosti i poginuo!

Strašan je prizor, kada se počme hèrvati lav s carskom zmijom. Ta je zmija dugačka do pet hvatih. Susretne l' se s lavom, ovine mu se oko těla i tako ga stisne, da mu sve kosti pucaju. Lav se hrabro brani, ali sgadja se ponajviše putah, da ga zmija svlada; kad i kad poginu obojica. — Jednoć je něki hrabar vitez opazio, kako se je strašno borio lav sa zmijom. On priskoči lavu u pomoć, te odsěče ljutoj zmiji glavu. Lav videći, da ga je spasio čověk, legne mu pred noge, kao u znak velike zahvalnosti, te ga je umiljato gledao. Od toga vremena slědio ga je stopimice lav kako-no pseto.

A prestrašan je prizor, kad se sastanu lav i tigar, koj je takodjer tako jak kao i lav. Tad traje borba i više satih, a obično poginu obojica.

U staro vrěme imadjahu Rimljani robovah, koji su im morali obavljati sve i najtežje poslove. Te robove mogli su prodati, ubiti i inače izmučiti. Takvih robovah imade žalibože! još dan danas u Americi, gdě se njimi tako tèrguje, kao kod nas marvom. — Jednoć poběgne rob někom Rimljaninu, jer nije mogao podnašati težka jada. Rob taj — po imenu Androkle — poběgne u pustinju i sakrije se tamo u někoj špilji. Nu jedva bi unišao u špilju, spazi, kako mu se približava velik lav. Androkle se prestraši i poče već žaliti, što je poběgao. Došav lav tja do špilje, legne pred Androkla i pokaže mu svoju nogu, iz koje stèrčaše velik tèrn. Rob mu izvukao tèrn, iztiskao gnoj, oprao nogu vodom i zavezao kèrpom. Za kratko vrěme je lav ozdravio. Njih dvojica se tako sprijatelje, da je lav robu svagda najbolji

komad mesa donašao, i ako nije mogao i za se dosta doněti, vólio je sám gladovati nego robu nedati. Tako su u lěpoj slozi i prijateljstvu proživili několiko godinah. A kad se je Androklu pohtělo čověčjeg družtva, ostavi lava, te otidje u svět. Nu na veliku nesreću ulovili su ga i doveli k njegovu gospodaru. U rimskom carstvu bijaše taj kèrvni običaj, da su robove, što su bili poběgli, uhvativši ih, metnuli u něku ogradu, u koju su onda napustili gladne lavove, da raztèrgaju te nesrećnike. Tamo je dakle bio i Androkle metnut. Narod, što se je sakupljao kod takvih tobože svetkovinah, jedva je mogao dočekati, da vidi strašan prizor, čim bude izpušten gladan lav. Vrata se na lavovnici otvore, a mèrtva tišina zavlada u narodu! Već se lavu sva dlaka naježi, munje mu iz očiuh sěvaju, tad strašno zaurliče; te prignuv se k zemlji spremi se, da skoči na nesretnika i da ga smèrvi. Ali eto! što biva? Lav lagano i ozbiljno iduć, legne Androklu izpred noguh. Narod se je čudio te popitkivao, koj je uzrok tomu prizoru, na što i car zovne Androkla, pitajuć ga, kakvo je prijateljstvo izmedju njega i lava. Androkle je věrno izpovědio, kako je on baš s ovim istim lavom u najboljem prijateljstvu živio i kako je od njega poběgao. Netreba ovdě ni pridodati, da je to bio onaj isti lav, s kojim je Androkle toliko godinah u pustinji živio. Car pomilova roba i pokloni mu věrnog lava, kojega je onda Androkle po světu vodio i mnogo si novacah zaslužio.

Kao što već prije rekoh, lav se prestraši i poběgne, ako ga štogod iznenada zateče. Tako je spazio

něki čověk, da mu se lav približava, da ga pojede. On namah svuče svoju opravu, oběsi ju na něku debelu batinu, na koju još metno i svoj škèrljak. Kad je to sve priredio, sakrije se u špilju, bez da ga je lav spazio. Kad se sumrači, skoči lav na tu po ljudski obučenu batinu, misleć da je to čověk, a opaziv, da se je prevario, prestraši se i poběgne.

U Americi živi **cèrveni lav** ili **puma** (Cuguar ili Puma), koj je puno manji i slabiji od onoga. Glava mu je malena i bezgriva, dlaka cèrvenkasta. I on čini velika kvara medju životinjami.

Tigar (der Tiger, tabl. 3., sl. 2) je najstrahovitija i najokrutnija zvěr; kolje više nego pojesti može. Kao pravi kèrvolok vuče se po pustinji, vrebajuć očima, je l' bi mogao kakov plěn spaziti; a jezik mu je pri tom plosnato spružen i sasma cèrven. Ima tigrovah, koji su tako veliki kao lav. Tako je jak, da može u zubih konja ili bika kao lagano perce nositi. Dlaka mu je gladka i kratka, po tèrbuhu běla. Boje je běložute sa cèrnimi poprěčnimi prugami. Rep mu je dugačak više od pó hvata, te ima takodjer cèrne pruge. Jedna vèrst tigarah neima prugah već pěge, te se zato i zovu pěgasti tigri.

On živi u južnoj Aziji i na bližjih otocih. Tu čeka na plěn obično kod vodah, te kada dodje koja zvěr, da pije ili da u hladu počine, skoči na nju i zasěče joj svoje pandje u meso tako duboko, da u njem ostanu rane više palacah duboke, zatim ju baci na zemlju i raztèrga, pa se nasladjuje njezinom kèrvlju. Konju je i biku vèrlo pogibeljan; dapače svlada kad i kad i mladoga slona i

nosoroga. Odrasli ga slon smèrvi, ako ga samo spazi u pravi čas; nu i on strada, kad ga tigar napane iz zasěde. Tigar zna i na dèrvo penjati se, i tako višeputah skoči s dèrveta na svoj plěn. Skočiti može do dva hvata daleko. Ako je jednom okusio čověčjega mesa, nerači mu se više druga hrana, te svaki dan zadavi, ako je samo prilike, po jednoga ili po dva čověka, i tim biva pravom nesrećom u onih krajevih, gdě stanuje. Lov na tigre veoma je opasan, osobito radi toga, što on kao běsan skoči na svoga neprijatelja. Ondašnji žitelji love lov na tigre sa slonovi, i više putah probode slon tigra svojimi kli, ili ga rilom uhvati te u vis baci. Da ti je viděti čuda, kad tigar poběgne u vodu — jer on zna i izvèrstno plivati — a slon za njim. Tigar se strašno brani, nu dodje-li slonu do rila ili do hèrbta, tad obično slon poginuti mora. Nu najbolje je tigre loviti u jame, pokrivene zelenimi granami. Ulovljeni tigar běsan je za strahotu. Mladi se tigar može lahko pripitomiti, i onda je svojemu gospodaru privèržen i zahvalan. Od kože tigrove grade pokrovce za konje i pervaze, a kèrznari ju rabe za izveske (cimere).

Da vam jednu pripověđam o tigru. Něki tesar ulovi mlada tigrića, te se š njim na brodu odveze u Englezku, gdě ga je ostavio u kraljevskom zvěrinjaku. Poslě 2 godine opet dodje tesar, da vidi, što mu radi tigrić. Tigrić, spaziv tesara, stade od veselja i radosti u svojem zatvoru poskakivati i svoga dobročinitelja ljubezno gledati. A kad je tesar unišao k njemu u zatvor, nebijaše njegovoj radosti kraja ni konca; lizao mu je

ruke i lice, i ulagivao mu se na svaki mogući način. A kad mu tesar otišao, bio je několiko danah tužan i žalostan.

Něki trubač sustane na putu i zaspi. Tu najde od někud tigar, pograbi ga u ralje i poběgne. Trubač se dakako probudi, i opazivši, što se je dogodilo, mal da neumre od straha. Na svu sréću sěti se svoje trublje, te stade iz sve sile tigru u uho trubiti. Time se tigar tako preplaši, da ga je pustio, pa běž bez traga.

Něki se častnik sastane u šumi s tigrom, koj je u gèrmlju počivao. Tigar opaziv častnika htěde umah na njega skočiti; ali častnik nevideći nikakova spasa, ustavi se i stade tigra tako oštro gledati, da ovaj poběgne.

Kao što su Španjolci prijatelji borbah s ljutimi bikovi, isto tako ljube stanovnici Indije borbe s tigri. U njih je običaj, da kad i kad puste slonove ili medvěde, pače i ljude da se hèrvaju s tigri u velikih ogradah. Čim je ljutja borba, tim veća zabava za gledaoce! Strašne su to doista zabave, čověčanskoga uma nedostojne!!

Jednom podje několiko gospode sa slonovi u lov na tigre. Tu skoči tigar slonu na ledja, pograbi čověka za nogu i poběgne š njim. U najvećem strahu sěti se lovac, da ima kod sebe dva pištolja, te opali jedan na tigra, ali ga nepogodi. Uzme dakle i drugi i opali ga tigru upravo u sèrce. Tigar izdahne za několiko trenutakah, ali mèrtav je još dèržao svoj plěn tako čvèrsto, da se nije čověk mogao iz njegovih zubih ni izvinuti. Stopèrv kad su mu došli prijatelji u pomoć, mogli su ga

rěšiti težkih verigah, razbivši tigru glavu. Čověk je morao dugo vremena u postelji sprovesti, dok si je izlěčio ranjenu nogu.

Onsa ili amerikanski tigar (Jaguar, tabl. 3, sl. 6) jest najstrahovitiji grabežljivac u Americi; okrutniji je nego sam tigar i jači od lava. Davi sve, što mu u šape pade i odvuče i konja u svoj bèrlog. Znade věšto plivati a može i najveću rěku preplivati. Kad hoće, da plěn ubije, skoči mu na ledja, primi ga za vrat i zavèrne mu glavom. Kad je odviše gladan, ide i na čověka; ali ovdě si nedaje toliko posla, da mu zavèrne glavom, nego ga baci na zemlju i počme mu odmah meso tèrgati. Koža mu je krasnija i skuplja nego tigrova.

Godine 1823. dodje noćju něka onsa u sakristiju franciškanske cèrkve u gradu Santa-Fé u Americi. U jutro dodje redovnik, da služi sv. misu, a onsa ga pograbi i odmah raztèrga. Dodje i drugi, a š njim učini to isto. Tretji pako opaziv ju u dobro vrěme, pozove ljude, te ju ubiju.

Leopard (der Leopard, tabl. 3, sl. 5) je jasno-žut s okruglimi surimi pěgami, koje su ponajviše kolutaste i koluti su poredani. Ponajlěpša je to mačetina; 4 stope je dugačka a mal ne tolik joj je i rep. Koža mu je dragocěna, jer se za nju platja i do 100 forint. Lovi opice, sajge a kad i kad i poveću zvěr. Veoma je kèrvoločan i gnjavi više nego može izjesti. Tako su jednoć došla 3 mlada i dva stara leoparda do jednog stada ovacah, gdě su ih za jednu jedincatu noć više od stotine zagnjavili i kèrv im izsèrkali. Živi u Africi. Čověka napada

samo onda, ako je ranjen. Vèrlo je dèrzovit, te dolazi i u kuće, da odnese kozu, kravu itd.

Ris (der Luchs, tabl. 3, sl. 7) je veći od lisice, i jest najveća mačetina u Evropi; ima ga u sěvernih krajevih Evrope, gdě stanuje ponajviše u bèrlozih, što si jih je bila teta lija načinila. Rado se valja na suncu, jer mu sunčana toplina godi. Boje je hèrdjaste sa smedjimi pěgami.

Kad ide loviti lov na telad, koze, ovce, jelene, sèrne i drugu šumsku zvěrad, puza po tèrbuške, a dodjeli plěnu u blizinu, skoči 2—3 puta, svagda skoro 2 hvata iz daleka, pak onda štèrmi se na ledja, zasěče mu pandjami duboko u meso i pregrize vratne mišice, i stade kèrv sèrkati; što nepojede spravi si za budući god. U Poljskoj izilazi noćju i odgriza kravam vimena. Bori se višeputah i s divljom svinjom, koju kad i kad svlada. I čověku je vèrlo pogibeljan. Koža mu je dosta krasna i plaća se za nju 20—30 forint. Najbolje kože dolaze iz Sibirije. Meso mu se jede, a ima ljudih, koji kažu, da je veoma tečno. Mladi ris može se pripitomiti, pa je onda tako pitom, da može slobodno po dvorištu hodati, te neće nikakova kvara učiniti.

Gepard (Gepard, tabl. 3, sl. 3) je sivo — žute dlake s cèrnkastimi pěgami. Noge su mu visoke, glava produljena nalik na psa. Dug je preko 3 stope, a rep 2 stope. Živi u Africi i južno-zapadnoj Asiji. Hrani se ponajviše dvopapkari, osobito sajgami. Znajući pako, da bi mu težko bilo hitronogu sajgu uloviti, puza najprije kao mačka, a stopèrv kad joj se na 50 korakah približi,

skoči několiko putah, a kad ju dohvati, ubije ju svojimi šapami. Tamošnji stanovnici rabe pripitomljene geparde za lov sajgah.

Domaća i divlja mačka, lav, tigar, onsa ili amerikanski tigar, leopard, ris i gepard imadu vèrlo oštre zube, na noguh pèrste s pandjami i hrane se mesom. Spadaju dakle k **grabežljivcem.** — Sve ove živine imadu takodjer vèrlo svedenu i kratku glavu, kratku dugobèrku gubicu; jezik im je hrapav kao trenjak. Na prednjih noguh imadu po 5 pèrstih, a na zadnjih po 4, sa oštrimi krivimi nokti, koje mogu povući i spružiti. A buduć su sve te zvěri nalik našoj mački, to ćemo ih prozvat **mačad.**

Mačad hoda u lov — kao što smo već viděli — ponajviše noćju; u tmini im se uzana zěnica razširuje i biva okrugla, zato i vide dobro. Stupaju na pèrste, koji imaju ozdol kao jastučiće, a nokte uvlače, da njimi hodeć nestrugaju po zemlji, zato im je hod tih, a nokti im neotupe, već ostaju uvěk oštri. K plěnu se šuljaju, a onda jednim skokom ustèrme se nanj.

---

c) Hijene.

(Hyänen).

Hijena (die Hyäne, tabl. 2, sl. 5) je od prilike tako velika kao mesarski pas. Dlake je žuto-sive i imade cèrne pruge po prěko. Imade i pěgovitih hijenah, koje neimadu prugah, već samo cèrnih pěgah. Na vratu im je kratka griva, koja se ježi, kad se hijena razljuti. Živi u vrućih krajevih Afrike i Azije.

Hijena je vèrlo jaka, a zubi su joj tako jaki, da će i najtvèrdju kost lako kao orah shrustati; lovi ne samo

ovce, konje i osle, no i lavove i tigre, a kad i kad ih i svlada. Strašno je proždèrljiva, pa nije u izboru gizdava; ide bo i na grobje, izkapa mèrtvace, pa ih jede, pače to joj je najsladja pića. Danom se sakriva u špiljah, a noćju ide na lov. Premda je veoma okrutna, ipak je opet jako plašljiva kao sinja kukavica. Koža joj se dobro platja.

Nĕki prirodoslovac hotio se je osvĕdočiti, da li je istina, što se pripovĕda o hijeni, da je po danu strašno plašljiva i bojazljiva. Zatvori ju dakle danom nĕkamo, gdĕ je već bio prije metnuo slabahno janje i ohola jarca. Jarac i janje, opazivši glavna si neprijatelja, dèrhtahu od straha i povukoše se svaki u svoj kutić; nu ni hijeni nije bilo baš najbolje oko sèrca, jer i ona dèrhtaše, povukav se takodjer u jedan kutić, gdĕ je čitav dan dèrhturila, neučiniv svojim stanarom nikakova jada. Stopèrv pod noć, kad se je smračilo, povrati joj se hrabrenost, te počè udarati na jarca. Kad je to gospodar vidio, izpusti jarca i janje, a hijenu ostavi gladnu, gdĕ je i bila. Što l' da bi im se bilo dogodilo, da ih je gospodar i prĕko noći bio pustio s hijenom?

Hijena se može pripitomiti a onda je svojemu gospodaru veoma privèržena. Tako pripovĕda Brehm, da je imao dvĕ pitome hijene, koje su š njim i po ulici hodale kao dva vĕrna psa. Ove hijene vèrlo su rado jele šećer, te su se medjusobno veoma ljubile, i ako bi koja od njih odsutna bila, onda bi nastala velika radost i veselje, kad bi se povratila.

Prugaste i pěgaste hijene sačinjavaju porodicu **hijenastih zvěrih.**

---

a) Kunaste zvěri.

(Marderähnliche Raubthiere).

Kuna (der Marder). Imade ih dvě vèrsti, gorska i domaća.

Gorska kuna (Baummarder) živi u šumah i jest od prilike velika kao naša mačka. Boje je sivo-smedje a rep joj je kitjnast. Najvoli šumu jeloviku i pravi si bèrlog u pukotinah, u špiljah i šupljih stablih; nu rado se ugnězdi i u gnězdu dupljašah, gavranah i věvericah. Imade više bèrlogah, koje često izměnjuje; zato joj je težko u trag doći. Vèrlo je lukava i hinbena. Kad opazi šumara ili dèrvara, sakrije se u šupljo dèrvo i voli prije, da se dèrvo podsěče, nego da na polje izidje. Zimi joj se po sněgu lako može doći u trag; hoda bo tako, da joj zadnja noga dodje u stupaj prednje. Ako-li ju psi těraju, znade im lako poběći, jerbo može kao i věverica veoma daleko skočiti, pa im tako trag zamete. Kad i kad znade ona i psa dočekati, pa kad joj se približi, skoči na koje stablo, pa gleda šta će biti. Hrani se miševi, věvericami, pticami, jaji itd. Ptice rado lovi kad spavaju, a věvericu progoni od dèrveta do dèrveta, dok ova iznemogne, a iznemoglu ulovi ju i požđere. Kuna napada i na poveće zvěri, kao na zeca, mladu sèrnu, pače i na ovcu i divlju mačku. Ima priměrah, gdě se je kuna i s

orlom u boj upustila, te je volila u zrak š njim nebu pod oblake, nego da ga pusti. — Gorske je kune koža lěpša i dragocěnija nego domaće kune. — U šupljih stablih leže ona po 3—4 mlada, i to u měsecu travnju. Mlade kune moći je pripitomiti, pa su onda vesele i živahne.

Nětko je imao kunu, pa je bila vèrlo umiljata i zabavna. Šetala bi se slobodno po selu od kuće do kuće, a kad joj se hotělo jesti, došla bi kući, da se nahrani. S domaćim psetom dobro se je slagala i š njim se sprijateljila.

Domaća kuna (Hausmarder) velika je kao mačka. Možeš je naći u gradskih i u seoskih kućah, plazi po krovu i po zidinah; plěni kokošnjake i golubinjake, pa kolje štogod zateče živa te što smogne, a u nuždi zadovolji se i parcevi, miševi, zmijami, dà i žabami. I jaja mila su joj hrana, a nezametje ni trešanjah, šljivah i jagodah. Od njene kože prave ljudi kèrzno za okrajke. Da ju ulove, stavljaju joj ljudi željeza, a kad se ulovi, voli si — kao i lisica — ma i nogu odgrizti, samo da si spasi život. Kuna zaudara po mošku, a kokošinjak, koj je kuna jedanput pohodila, valja dobro osnažiti, da se zrak očisti, jer ti unj drugčije kokoši neće pod živu glavu.

Tvorac (Iltis) je manji od kune i od mačke; dlaka mu je kratka, mekana i vunasta; boje je tmaste. Izpod repa su mu dvě žlězde, u kojih ima někakovu vodicu, što neizměrno smèrdi. Tvorac živi u šumi u šupljih stablih, ili pako po selih u štalah, hambarih itd. Smra-

dom svojim protěra i lisicu iz bèrloga, pa se onda sam u njem nastani. Najmilija su mu hrana zecevi, kokoši, golubi i druge ptice, a samo u nevolji zadovolji se i miševi, zmijami i cèrvi. Višeputah zna i košnicu proglodati, da do meda dodje, što mu je velika naslada. Jaja, što ih je gdě ukrao, nosi kao u kakvom džepu izpod vrata. Ptičja gnězda često pohadja, te što u njih nadje, jaja ili mlade, rado pojede. Kad se ulovi u gvoždje, i tvorac voli odgrizti si nogu, nego da život izgubi. — Koža mu mnogo nevrědi s toga, što je smèrdljiva.

Smèrdac (Stinkthier, tabl. 2, sl. 2) je kolika naša mačka. Ima u sebi něku smèrdeću tekućinu, koju proti svojim neprijateljem pustja. Živi u sěvernoj i južnoj Americi. Danju se sakriva u svojem bèrlogu, a noćju ide da si potraži hrane. Jede bube, cèrve, ptice, dvoživke, manje sisavce, kořěnje i razne bobice. Neboji se nikakova neprijatelja, pače ni čověka. Kada opazi, da će nanj neprijatelj navaliti, nakostrěši svoju dlaku, digne rep u vis, a kad mu se neprijatelj približi, poštèrca ga svojom vodicom, koja tako strašno smèrdi, da mora sve poběći, kamo god se poštèrcana životinja ili čověk približi. Ovaj smrad osětja se, kako Azara kaže, na pol milje daljine. Premda smèrdac strašno smèrdi, to mu Indijanci ipak jedu meso, izvadiv mu prije měhurčić, u kojem se nalazi smèrdeća tekućina. Kèrzno mu se rabi za pokrivala. Može se pripitomiti, a onda nesmèrdi, valjda za to, što ga nitko nedraži.

Lasica (das Wiesel, tabl. 7, sl. 8) je lukava, ljuta i kèrvoločna zvěričica. Lěti je odozgo smedja, a zimi

sasma běla. Jede med, ribe, jaja, mladu pilad i druge ptice; u nuždi pako lošom se hranom zadovoljava. Veoma je ljuta i odvažna, te zna napasti i na mladu sèrnu, skoči joj na ledja, ugrize ju gděgod na vratu i sèrče kèrv tako dugo, dok je sita ili dok sèrna neizmogne. Puk o njoj priča, da zna kravi nadahnuti vime; nu ovo je puka izmišljotina. — Lasica se može pripitomiti i svačemu se priučiti, samo kad ju ulovimo, dok je još mlada.

Lasica je i istomu orlu pogibeljna. Tako su jednoč ljudi opazili orla, gdě leti visoko u zraku, ali ti se najedanput stade spuštati niže i niže, a što se bliže zemlji spuštao, to je većma mahao krilima. Napokon pade kao mèrtav na zemlju, a kad ljudi tamo dodju da vide, što š njim biva, nadju ga sbilja mèrtva; a mala ga je lasica zagušila, koju je u vis sobom poněo bio, da ju odnese mladim orlićem u gnězdo. Tako si spasi lasica život!

Granostaj ili **zerdav** (Hermelin) je nalik našoj lasici, i živi u hladnih krajevih. Lěti mu je dlaka cèrveno-smedja, a zimi sasma běla; rep mu je na kraju cèrn. Koža njegova — poznata pod imenom hermelina — u velikoj je cěni, jer iz nje prave skupocěne kabanice za veliku gospodu. — Granostaj je kao i lasica vèrlo odvažan, ljut i kèrvoločan; hrani se miševi, parcovi, kèrtovi, pače i zečići, zmijami i gušteri.

Sobol (Zobel) je od prilike tako velik kao i naša kuna; živi u sěvernih krajevih Europe i Asije. Lěpa njegova koža je skupocěna, te se platja i po sto forintih.

Stanovnikom sěvernih krajevah, osobito u Sibiriji, poglavita je zasluga lov sobolovah, a taj im lov mora

namirivati sve potreboće. Za takav lov skupi se svake godine mnogobrojno družtvo, pa si ovo izabere svoga vodju. Taj je lov za njih dosta pogibeljan, jer treba za soboli poći u ledovite krajeve, gdě mnogi ljudi postradaju od gladi i zime. Kad se u lov spremaju, otidju u cèrkvu, da zamole u Boga blagoslov, i onda obećavaju cèrkvi, da će joj přikazati sobole, što ih ulove u pèrvom lovu. Oprostiv se sa svojimi kućami, otidju u one ledene krajeve, gdě si sagrade malu kolibicu, te počmu sobole loviti. Višeputah dosta su sretni u lovu; nu kad i kad jim se neizplati težki njihov trud.

Vidra (die Fischotter, tabl. 8, sl. 2) živi u naših krajevih; dugačka je 2—3 stope, a boje je smedje. Rep joj je debeo i dugačak. Bèrloge si pravi uz rěke i potoke. Ulaz u bèrlog napravi si svagda pod vodom, da se zanj tako lahko nesaznade. U njezinom stanu ima više predělah, a na kopnu si napravi mali otvor, da joj može čisti zrak unutar. Premda može dosta dugo pod vodom živěti, ipak otide u suhe preděle svojega stana, kad voda u rěci raste. Hrani se ribami i raci; u nuždi zadovolji se i zmijami, žabami itd. Lov loveći pliva uz vodu; pod vodom umije dobro hodati; nu buduć da ipak nemože bez oduška biti i bez svěža zraka živěti, češtje digne glavu povèrh vode i po tom se pozna, gdě živi. Plivati znade vèrlo věšto, 'a kad i kad se pruži na povèršju vode tako mirno, kao da je na zemlji. — Zimom traži otvore, što ih ribari naprave u ledu, pa ide na ribe. U městih, gdě se neboji ljudih, lovi danju i noćju; a gdě ljudih ima, lovi samo noćju. Male ribice pojede

namah u vodi, čim ih ulovi; a veće si iznese na kopno, pa se onda gosti. Ribje glave nejede nikada. Kad hoće vidra na veće ribe da ide, zovne si još koju posestrimu u pomoć, pak love u družtvu, i to tako věšto, da im malo koja riba izmakne, koju su zapazile. Jedna od njih ide uz vodu a druga niz vodu, pa těraju ribu tako dugo, dok iznemogne i u plěn im nepadne.

Njuh im je oštar a nanjušiv čověka ili pseto samo iz daleka, namah se sakriju; zato ih je baš težko hvatati. Koža, koja se po 5—20 for. platja, tako joj je pruživa, da je nemože pas ni progrizti; ponajviše se od nje kroje kape, vidrovke zvane.

Vidra je lukava i odvažna. Kad već nemože psu na kopnu nikako da poběgne, pusti se š njim u borbu, pa ako nije pas dobro věšt u tom poslu pa i jak, zahman mu borba, poginut će.

Mlade vidre, kojih se obično troje izleže, slěpe su, ali poslě 9 tjednah idu već na lov. Dok su mlade, mogu se pripitomiti i u lovljenju ribah uvěžbati. Kad ih ljudi uče ribe loviti, postupaju ovako: Najprije joj se metne u usta mala ribica, napravljena od vune, pa ju vidra mora izpuštjati i opet u zube uzimati. Onda se uči, da donaša ribnu juhu, što je bila do 50 korakah daleko od nje postavljena. Kad se to sve nauči, dadu joj něku poslasticu kao nagradu, pa ju glade i njeguju, a to joj veoma godi. Kasnije ju uputjivaju, da donese mèrtve ribice, što su ih u vodu bacili, pak poslě opet i žive, što su koncem privezane i u vodu metnute bile. Kad se u svem tom dobro uvěžba, bacaju joj se i žive ribe nevezane u vodu,

da ih hvata. Kad se i ovo nauči, onda ju puštaju u lov na ribe, a taj im je od velike koristi, jer mnogo ribah donaša. Čitava jedna porodica može od ribah živěti, što ih věšta vidra hvata i donaša.

Osim ove naše vidre imade i morskih vidrah (Seefischottern), koje su veće od naših. Koža im je prekrasna i u velikoj cěni; u někih zemljah bo se prodaje jedna jedincata koža morske vidre pro 80—300 for.

Promika (Ihneumon) je grabežljivac mačkine veličine; živi u Egiptu, gdě se hrani krokodilovimi jaji, pticami i zmijami. Stari Egipćani su ju vèrlo štovali. Dade se pripitomiti, pa onda u kući lovi miševe.

Kuna, tvorac, smèrdac, lasica, granostaj, sobol, vidra i promika produljena su těla, kratkih noguh i kitnjasta kratka repa; gubica im je zašiljena i bèrkasta. Sve ove zvěri zovemo **kunaste zvěri.**

---

c) Medvědji rod.

(Bärenähnliche Raubthiere).

Jazavac (der Dachs) je vèrlo nespretna zvěr. Tělo mu je pokriveno dugom čekinjastom dlakom; boje je pepeljaste ili sive, na tèrbuhu cèrne, a na glavi běle i posut cèrnimi prugami. Glava mu je šiljasta, tělo valjasto

i baš nespretno; noge su mu kratke a na njih jaki nokti, da može njimi dobro kopati. Rep ima kratak; pod repom ima žlězdu, u kojoj je něka běla, veoma smèrdeća židčina (vodica). Živi u šumi i šikarju, gdě si pravi bèrlog (jazvinu) pod zemljom. Svojstva mu nisu bas dična, on je lěn i bojazljiv, ali ipak ljut, i kad ga tko napane, tad se umije vèrlo hrabro braniti. Hrani se miševi zmijami, cèrvi, puževi, žabami, korěnjem, jaji itd. S je ,eni navuče mnogo hrane u jazvinu. Vida je kratka a hsoda traljava, penjati se neumije; sluh mu je vèrlo dobar. Glas mu naliči svinjskom kruljenju. Zimu prospava u jazvini'i ništa nejede, pa dok se probudi u prolětje, posve omèršavi. A kad biva u zimi toplije, izidje iz bèrloga, da si čim založi. Ima pod kožom poput svinje do 3 pèrsta debela sala, što se rabi za razsvětljenje. Meso mu se nejede, jer je sladko i smèrdljivo. Samica poleže měseca veljače 3—5 slěpih mladih, koji istom za něko vrěme progledaju; majka ih vèrlo ljubi i njeguje, i stopèrv na jesen odpravlja ih iz stana u běli svět, da po volji žive. Mlade jazavce moći je tako pripitomiti, da znadu biti čověku vèrlo privèrženi. — Jazavac imade u svoju jazvinu i do 10 ulazah, te može neprijateljem, ako ga je volja, lahko poběći. U srědini jazvine ima po velik prostor, gdě danju počiva od težkih poslovah, što mu ih zadaje noćni lov, jer i on samo pod noć izilazi, da si hranu pribavi. Šumari ga netèrpe, budući im čini mnogo štete, loveći ptice i mlade zeceve. Love ga posebnimi psi, jazavčari zvanimi. Još se pripověda od jazavca, da on uvěk samodrug kukuruzu krasti ide. Pri toj kradnji na-

kèrše dovbljan broj klasja, pak ga svuku na jednu hèrpu; zatim legne se jedan na hèr̃btice a drugi mu tovari klasje na tèrbuh — pak kad je dosta tovara, pograbi ga drug njegov zubima za kičmu, i tako ga vuče do jazvine. — Od kože mu prave lovačke torbe il njom oblače kovčege; dlaka valja za kiste.

Premda je jazavac i sám dosta smèrdljiv, nemože ipak lisičjega smrada podnositi, i baš zato mu može lukava lija vèrlo lako preoteti bèrlog, zasmradiv mu sve ulaze u njem.

Žderavac (Vielfrass, tabl. 2,, sl. 6) veći je od jazavca. Dlake je sure sa tamnijom prugom poput sedla preko ledjah. Živi u sěvernoj Europi, Aziji i Americi; dèrži se najradje u bèrdovitih šumah, u klisurinah, šupljih stablih itd. Vèrlo je okrutan i poždèrljiv. Ubija i sobove, konje, jelene itd. Kada hoće, da koju životinju ubije, skoči joj obično sa stabla na pleća, pa joj oštrimi zubi pregrize vratnu žilu. Ubija više nego što treba, da se nahrani. Samojedi pripověda ju, da izkapa i mèrtvace, pa s toga ga strašno mèrze i ubijaju ga, gděgod samo uzmognu. Meso mu nevalja, nu kèrzno je vèrlo krasno, pa s toga i skupo. I u njega ima něke smèrdeće tekućine, koju izpušta na svoje neprijatelje. Može se pripitomiti i koješta naučiti. Zimi nespava.

Rakun (Waschbär) velik je kao jazavac i težak do 20 funtih. Živi u ledenoj strani sěverne Amerike. Prednje noge něšto su mu kratje od zadnjih. Dlake je sivo smedje. Najradje stanuje pri vodi, jede ribe, rake i ustrice; nu zadovoljava se i jaji, pticami, pače i biljinami. Svaki

zalogaj mora prije u vodu umočiti i prednjimi nogami očistiti. Može se pripitomiti, pa onda ima mnoge šale š njim. Pitomu rakunu osobito slador godi; nu jer po svojoj navadi sve u vodu umače, rědko mu kad od njega šta preostaje, pa se onda čudom čudi, što mu ga je nestalo, premda ga je nogama dobro dèržao. Pitom rakun velik je neprijatelj piladi, pa gdě ju privreba, podavi koliko više može, nu pojede samo glavu a drugo ostavi. Učinjene mu uvrěde nerado, pače težko kada zaboravlja.

Da vidimo, što se još o njem pripověda! Imao jednom něki gospodar pitoma rakuna, koga je gospodarov sluga strašno uvrědio, izbivši ga poradi něke nepristojnosti. To se rakunu dalo na žao i on se tako razljuti na slugu, da se š njim nikada više pomirio nije, pače nije od njega ni najboljih poslasticah primiti htio, pa kad god je spazio svoga uvrěditelja, svagda bi se razjario do ljutosti, lebdeći za osvetom. Plač i jauk děce nije mogao ovaj rakun pod nipošto podnositi, a kad bi začuo plač dětinji, svagda bi se razljutio i děcu proganjao.

Suri medvěd (der braune Bär, tabl. 2., sl. 4) nespretna je těla, cèrne, smedje ili cèrnomanjaste boje, a dugačke dlake. Živi u hladnih krajevih, a i u naših gorah. Težak je do 700 funtih, a proživi 40—50 godinah. Najvoli meso, ali jede i plodine, kano: korěnje, voće, grožđje i a med mu je kao što već i ime svědoči, osobito drag i mio kao najbolja poslastica, pa ga znade i věšto potražit u šupljih stablih, košnicah itd., premda takvu slasticu i skupo platjati mora, jer mu pčelice, braneći svoje blago, izbodu jezik, nos, glavu i uši tako čvèrsto, da mu sva

ova uda, tako oteku, da několiko danah strašnu bol osětja. Više putah potraži i gnězdo mravlje, jer mu godi něka kiselina, što je tamo imade. Čověka nenapada, dok mu je mira, ili ako se medvědici neuzimlju mladi, kojih obično po 2—3 imade. Neprijatelja si znade šapami tako nježno zagèrliti, da mu sve kosti pucaju, pa ga i pojede. Konju, volu ili kravi skoči na ledja, pa ih obori i smèrvi. Prednjima šapama umije medvěd veliko kamenje bacati, a ogromne kamene ili panje niz brěg za neprijateljem potèrkati. Polagano hoda, dobro i lahko se penje, a zna i na zadnjih noguh vèrlo věšto hodati; svoje prednje noge umije tako dobro upotrebljivati, kao da bi to ruke bile Miran je i vèrlo rado samotuje; s medvědicom neživi baš uvěk u najboljoj slozi i ljubavi. Zimi spava gděgod u špilji ili u šupljom dèrvetu, ništa nejede, a zato se u prolětju probudi sasma mèršav. Može se pripitomiti i svašta naučiti; umije dobro plesati, po užetu hodati, prekobacivati se, po taktu hodati, itd. Mladi medo tako se věšto penje kao věverica ili mačka; na granah se rado ljulja i simo tamo poskakiva. Glasbu rado sluša.

Medvěd je vèrlo lukav, hrabar i jak. Medvědica svoje mlade vèrlo ljubi, pa si ih neda pod živu glavu oteti; mora ih dobro čuvati, jer je njezin gospodin suprug jako zločest otac, pa bi ih pojeo. Više putah mora se samica, da svoje mlade obrani, sa samcem boriti, i ako prem nije tako jaka kao on, to ga ipak obično svlada i protěra, budući joj materinska ljubav daje snage i jakosti.

Kad hoće medo, da se u svojoj okolici porazgleda, nebi li si što za gladni tèrbuh našao, penje se na stablo,

te motri svu okolicu; kod takvih študijah čini mu njegov nos dobru uslugu, jer oštro njuši, odkuda mu vĕtar miris kakve živine donaša. Na čast i poštenje mu budi rečeno, da je voljan zaslužit si hranu, boreći se za nju svom snagom svojom. Mèrtvacah skoro nikada nejede. Dĕcu takodjer nikad nenapada, jer je to proti njegovim načelom i osvĕdočenju. Imade primĕrah, gdĕ je dĕvojke, što su brale jagode, u miru pustio, potraživ samo njihove košarice, da im jagode pojede.

Meso mu se jede i veoma je tečno, što osobito valja o šapah, koje no se smatraju kano najsladja poslastica; koža mu se rabi za šubare, prostirke itd. Mast pomaže kosu, da bolje raste.

Progovoriv nĕšto o svojstvih medonje, ajde da vam još koješta izpripovĕdam o njem.

Nĕkoč se je sakupilo družtvo, da ide u lov na medvĕda, a to je borme veoma opasno. Kad se je postavio svaki na svoje mĕsto, dodje medo upravo na stara vojnika, koj je već i tako slab bio. Opaziv vojnik medvĕda prestraši se i htĕde pobĕći. Nu bojeći se da će mu se drugovi rugati, stade, naperi pušku na medvĕda, da ga ustrĕlji. Ali mu nesrećom neopali puška; tad on tèrgne nož izza pojasa, da njim probode četveronožnoga neprijatelja. Ali medo se kao pravi vĕštak odvèrne, pak skoči nanj, i obori ga na tla, pa ga tu stane čepati. A moj vojnik ukoči se kao mèrtvac. Na to ga ponjuši medo, pa misleći da je sbilja mèrtav, odvèrne se od njega, i otidje. Na veliku žalost vojnikovu ponese mu medvĕd pušku sobom, to se počne njom nahitavati. Vojnik se ustane,

te htěde, da medi uzme pušku. Ali jedva je medo opazio, da se je prevario, misleći da je njegov neprijatelj mèrtav, skoči na njega, i stane ga na novo tući. U toj ljutoj borbi pograbi ga za glavu i oguli mu s glave svu kožu tja do čela, pa legne na njega, motreć, jel' jošte živ? Vojnik videć takovu pogibelj, prestao je dihati, pa bio je kao mèrtav. U taj hip dodje i ostalo družtvo, i opazi strašan prizor; sad nisu znali, što im je raditi, da si druga oslobode. Dugo su tako stajali, neznajuć bi li na medvěda strěljali ili ne. Bojeć se, da bi lahko mogli ubiti i svoga nesretnoga druga, gledali su mirno, šta će iz toga biti. Za několiko trenutakah, koji su bili ubogu vojniku duga, dugačka věčnost, ustane se medo, pa ode. Ali skupo ga je stala ta borba, jer je morao platiti svoju dèrzovitost smèrtju; čitavo bo družtvo stade nanj pucati i ubiju ga. Nesretni vojnik videći se prost od smèrtne pogibelji, ustane pa počme běžati i kričati: Jaoh ljudi! spasite mi dušu, umirem! Videći ga drugovi, gdě mu koža s glave visi i kako je kričao, nisu znali, bi li se smijali ili uboga čověka žalili. Napokon siromah vojnik iznemogne, i onesvěsti se; drugi ga odnesoše kući, gdě se je za několiko tjednah sasma izlěčio. A ozdravivši zakune se, da neće nikada više ići u lov na medvěde.

Pripověda se, da su u Švedskoj višeputah medvědi došli u selo, a nenašavši ništa, čim bi si glad utaložili, pošli su štali na krov, pa su počeli krov tèrgati a došavši na tavan, odtèrgli několiko dasakah, pa jedan od njih se je spustio u štalu, pograbio kravu, pa ju digo, da ju gospodi bratji poda. I pošlo mu je to sretno za rukom, a

onda se uspne i on gori, pa svi ujedno pograbe kravu, odnesu ju i lěpo se nagostiše.

Amerikanski medvěd (der amerikanische Bär ili Baribal, tabl. 2, sl. 7) manji je od suroga medvěda. Boje je jasno cèrne, gubica mu je žuta. Živi u sěvernoj Americi. Hrani se biljem, bobicami itd., najvoli pako jesti krumpir, što si ga iz zemlje izkapa. Ptice i sisavce napada samo onda, kad mu nestane druge hrane. Lovi i ribe, a sobito slědje. Na stabla i klisurine věšto se penje. Love ga radi njegova krasna kèrzna. Meso mladih vèrlo je tečno. Salo mu je bělo kao sněg, te se jede. Indijanci si tim salom mažu čitavo tělo. Amerikanci ga love, te ih osobito zanima borba ulovljenih medvědah sa psi. Može se pripitomiti, a onda je njihova igra vèrlo zanimiva.

Morski medvěd (der Eisbär, tabl. 2, sl. 1) je svojemu bratiću i prijatelju na kopnu posve sličan, samo što je běo a puno veći i težji. Težak je do 1600 funtih! Živi u najhladnijih krajevih Europe, Azije i Amerike. Može jako dobro běžati i još bolje plivati. Ljudi kažu, da su ga viděli 100 miljah od obale morske udaljena. Hrani se mesom morskih ribah a u hrani nije baš tako biravi kao što mu je pobratim; zadovolji bo se i mèrcinom. Zimi se zakopa u sněg ili kakvu špilju, pače i u led, pa spava čitav sěčanj i veljaču, a kad se probudi, vèrlo se čudi, što je do kostih omèršavio i ogladnio. Dakako, da se odmah požuri, da nadoměsti što je zakasnio, pa do česa dodje, sve pograbi i proždre. I ljudem je vèrlo pogibeljan. Samica mu u měsecu travnju leže obično po

dvoje mladih, koje vèrlo ljubi i svojski ih u pogibelji brani. Bez vode ni nemože da živi. U zvěrinjacih moraju ga několiko putih na dan hladnom vodom polěvati, a osim toga moraju mu još i veliku posudu s vodom pripraviti, da se može po volji kupati. Ide-li morski medvěd u lov, tad je vèrlo oprezan, pa se neda tako lako prevariti. Jednoč su ga htěli mornari uloviti, te su u sněg metnuli zamku, pa odozgor metnuli su něku meku, koja je jako mirisala. Zanjušiv to medo, došao je da ju pojede; pa jeduć opazi, da se je u něšto zamrežao; odmah se okani meke, pa se stade svojih sponah oprašćtati. Kad mu to srećno za rukom podje, uze s nova sladku poslasticu, te otidje mirno i polagano dalje. Mornari uvidiv, da ga tako lasno nemogu nadmudriti, dodjoše na novo, pa bolje svoje zamke nastave. Jedva medo zanjušio novu pomamu, eto ga radujući se, kako će se opet gostiti. Nu došav onamo, stade najprije sněg odgèrtati, da nadje zamku, a kad ju nadje, baci ju na stran, pak sladko pojede milu poslasticu. Mornari uvidiv, da je medo od njih pametniji, okane se zaludna posla.

Drugi něki mornar okladio se je, da će ubiti morskoga medvěda. Podje dakle tražit, i našav ga, stade nanj pucati. Ali se borme i medo nije htio dugo šaliti, nego, da na bèrzu ruku pravdu svèrši, poleti na mornara. Vidiv ovaj, da tuj neima šale, uze put pod noge, pa ajd u běg. Ali nije bio ni medo lěn, pošao i on za mornarom. Mornaru doduše nebijaše do šale, te u najvećoj pogibelji baci pušku pred medvěda, a videći medvěd pušku, stade ju motriti, nebi-li možebit njega mogla

ubiti. Opaziv, da tuj nema pogibelji, potèrči na novo za mornarom. To što je medvěd s puškom radio, dovede mornara na misao, koja mu srećno život spasi; zato stade svoju opravu komad po komad bacati pred medvěda, a medo je onjušio svaki komadić, pa opet za mornarom. U to opazili borme i drugi mornari, u kakvoj im je pogibelji drug, priskoče mu u pomoć, pa ubiju medvěda, koj bi bio dèrzovita mornara skoro dostignuo a doisto i razkomadao.

Jazavac, žderavac, rakun, suri, amerikanski i morski medvěd sačinjavaju **medvědji rod.** Oni se hrane ne samo mesom već i biljevinom, i gaze hodeć cělim tabanom.

---

f) Bubožderci.

(Insektenfresser.)

Kèrta (der Maulwurf) doista svatko od vas vèrlo dobro poznade, a tko ga vidjè, zna, da neima ušiuh, a očiuh je tako malenih, da se čini, da jih i neima. Boje je cèrne. Noge su mu kratke, a prednje izgledaju kao lopatice, kojimi zna věšto i hitro zemlju rovati. Nos mu je kao rilo i podosta dugačak, te njim kao nogama ruje. Premda je na vèrtovih i na livadah dosta neprilićan, praveć kèrtinjake, ipak je upravo s toga od velike koristi, što jede cèrve i gljiste, koje nam veliku štetu čine, podgrizujući mladim biljinam korěnje. Što se o njem go-

vori, da i on podgriza korěnje, to je puka izmišlotinja; jer voli od gladi poginuti, nego se bilja i okusiti! Najveća mu je mana, što se dèrži prava jačega, i druga pojede, ako ga samo svlada. Čujte, što o njem pripovědaju.

Něki čověk, hotěv se osvědočiti, da li je istina, što se o kèrtu govori, da jedan drugoga jedu, uhvati dva i zatvori jih u staklenu posudu, davši im unutar něšta rahlice zemlje, mlada korěnja i mèrkve. S početka su bili dosta složni; nu za 3—4 sata ogladniše, pa se pohrvaše. I zbilja jedan bio je jači, pa svladav drugoga, razparao mu kožu na tèrbuhu i sasma ga pojede, ostala je samo koža i kosti. A tako je učinio i s vrabcem i sa zmijom, koje mu je onaj gospodin za kušnju podmetnuo. Konačno dade mu veliku krastavu žabu. I tu kèrt hrabro napade; ali kad se je stala napuhavati, odvrati se od nje někim preziranjem i prěko noći pogine od gladi, mèrkve i korěnja se ni nedotaknuv. Kèrt je strašno proždèrljiv i mnogo može poždrěti, s toga si možemo pomisliti, koliko izjede cèrvah ili gljistah. Stan si pravi u pèrhkoj i suhoj zemlji, širok od prilike 1 do 1½ stope, te ga sěnom ili ma kojom mehkom stvarju napuni, da uzmogne sladko počivati. U jednom stanu živi njih samo po dva, te imadu u njem mnogo prekopah. Znamenito je kod kèrta to, što svagda u jedno vrěme ruje, i to obično u 7 i 9 satih u jutro, i u 5 i 7 satih poslě podne, drugda počiva, snujući možda osnove za buduće sgrade i prekope. Kada ruje, upre najprije rilo u zemlju, pak prednjima nogama baca na stran zemlju, te dovèršiv prokop, di-

gne zemlju hèrbtom gori, i eto vam kèrtinjak. Vèrlo dobro čuje, a još bolje njuši; proměnu vremena u napred osětja; hoće-l' zima da nastane, ukopa se vèrlo duboko (većinom 4—5 stopah) u zemlju. Kèrt zna dosta dobro plivati, a nastane-li poplavica, penje se višeputah i na stabla, da si spasi život. Mlade hrabro brani od neprijateljah, a ljubi ih i njeguje, da netrebaš lěpše; nepušta ih prije od sebe, dok neprirastu, da si uzmognu sami hranu potražiti.

Jež (der Igel) je po hèrbtu i sa stranah bodljikav, iglice su mu dosta duge, tèrbuh i noge obrasle su mu mehkom dlakom. Stanuje u špiljah, u luknjah, u lištju, u šumi, u voćnjaku itd. Bojazljiv je i glup i lěn u kretanju. Bodljikami umije se vèrlo věšto braniti. Kad mu pogibelj prěti, smota se u klupko, da ga je težko od koje god strane napasti, nekmo-li mu nahuditi. Nu lukava lisica znade umovati, pak se domislila, kako ga je dobro poškropiti smèrdljivom mokračom, pak kad to učini, mora se jež hoćeš nećeš razmotati, a onda je već propao; jer lisica dovrebav golo město, nemilo ga zahvati, te ga odmah i pojede. S toga što je bojazljiv, izilazi samo noćju tražit si hrane; danju izilazi tek onda, kad vlada tišina. Jede žabe, miševe, cèrve, da i otrovne zmije, koje mu nikako nemogu naškoditi; jer mu i otrov njihov neškodi, pa upravo s toga nam je vèrlo koristan; nebi ga dakle směli tamaniti i ubijati. Imade oštar njuh. Zimom se duboko zakopa, pak spava. Něki ljudi mu jedu meso, a vele, da je u jeseni dobro i tečno; jer je onda jež debeo i tust. Jež se da i pripitomiti, i jest tad od ve-

like koristi, jede bo švabe (žohare), miše itd. Ženka mu měseca sèrpnja leže 4—8 mladih, koje umije brižljivo hraniti. I o ježu dosta svět pripověda, ajde da i ja něšto kažem.

Nětko je motrio ježa, kako se je penjao na voćku, pa otèrgav několiko jabukah, nabó ih na svoje bodljike, i běžao onako u svoj stan, valjda s naměrom, da se pogosti; a tako je činio jež i s drugim voćem i groždjem.

Jednoč zatvori něki prirodoslovac ježa, i pusti k němu veliku otrovnu zmiju. Jež ugledav zmiju, stade ju obnjušavati, a tim ju tako razljuti, da počè nanj kruto udarati, i otrovnimi zubi několiko putah ubode ga u ustnice i jezik. Nu jež to poćutio pa nebio ni on lěn, već ju sgrabi i proždre. Drugi dan mu dade isti gospodin tri zmije, a on š njimi kó i s onom pèrvom, makar ga silom htědoše otrovati. Bilo mu je težko š njimi i skoro do gusta, nu ostá miran i hladnokèrvan kao da nije ništa osobita, pa ih svlada i proždere. Čudnovato je, što ježu nikakov ma i najjači otrov nemože naškoditi.

Něki prirodoslovac zatvori jednoč ježa s osmero hèrčakah, koji su, koliko se zna, najljutje životinje. Jedva ga hèrčci opazili, udariše nanj. Dugo je miran podnašao njihove nasèrte; nu napokon mu ta šala dodijala, pa se momak razljutio, udario i on na nje, i malo se vrěme tukli, a on ih svlada; što mu je dakako tad još laglje bilo, jer hèrčci već iznemogoše, izraniv se na njegovih bodljikah, i izgubiv po tom mnogo kèrvi. Koga jež svlada, toga obično i pojede, pa to učini i s ovom osmoricom.

Rovke (Spitzmäuse, tabl. 7, sl. 9) jesu najmanje zvěrke, ima ih više vèrstih; maljutka je najmanji sisavac; jer je samo $1^1/_2$ palca dugačka i něšta više od četvèrt lota težka. Rovakah imade i kod nas, one su ponajviše noćnice, borave u kojekakvih tamnih rupah i kutevih, kadšto i u kućah, hrane se svakojakimi bubamí, cèrvi i ribjom ikrom, a kad toga neimadu, jedu i dětelinu, travu i sěmenje.

Kèrt, jež i rovke malene su životinje, imajuće u rilo produljenu glavu, male oči, na noguh nokte, a prednje noge kano lopate, te mogu njimi vèrlo dobro rovati. A jer se hrane ponajviše bubami, zovu se **buboždercí.**

Pasjad, mačad, hijene, kunaste zvěri, zvěrad medvědjega roda i bubožderci sačinjavaju red **grabežljivacah** ili **zvěradi.** Skoro svi grabežljivci hrane se izključivo mesom drugih živinah, pa da ga mogu laglje tèrgati, imadu na noguh jake i oštre nokte, a u čeljustih oštre šiljaste zube. Oštra su vida i njuha.

IV. Tobolčari.

(Beutelthiere.)

Klokan velikan (Riesenkänguruh, tabl. 4, sl. 4) je od prilike tako velik kao naša sèrna. Važe 150—220 funtih. Prednji dio těla tanji i slabiji je od zadnjega. Zadnje noge su mu skoro triput tako dugačke kao prednje, pa zato i nemože četveronožke hodati. Tim pako bolje može skakati, pače može 10—15 stopah visoko skočiti. Rep mu je debeo i dugačak, pa se nanj, sědeć na zadnjih noguh, naslanja. Prednjima nogama nosi hranu u usta. Jede travu, lištjo i drugo razno bilje. Ženka ima na tèrbuhu kod sisah tobolac od mesnate dlakave kože, u kojoj nosi svoje mladc dok neojačaju.

Mladih pokoti obično 6—8 glavah. Njezini mladi manji su od oraha, pa ni lot težki. Izkotiv ih, metne ih u svoju torbicu, gdě dotle sisaju, dok nedobe sliku materinju; jer su s početka izza pokota nespretni, te naliče više kakovu komadiću mesa nego li životinji. Ovo traje tako několiko měsecah. Kad podobro uzrastu, onda moraju izaći iz torbe, nu ako jim zaprěti kakova pogibelj, odmah se povuku u torbicu, gdě su sasma sigurni. Kad su gladni, umah si znadu naći hrane, unidju naime u torbicu, te ondě sisaju. Iz one torbe kad i kad na polje gledaju, pa ako se majka pase, to i oni po koju travicu pojedu. Ako dodje majki pogibelj, pa mora běžati, baci jedno mlado iz torbe, da laglje uzmogne poběći.

Klokan živi u družtvu jednorodne braće svoje; žive ih i po 40 komadah zajedno. Poradi njihova mesa, koje je dosta tečno, i radi kože, što ju rabe kao jelenju, love ih tamošnji stanovnici dobro uvěžbanimi hèrtovi. Věšt hèrt napada samo mlade klokane, jer zna, da se stari umiju dobro braniti. Imade bo više priměrah, gdě je klokan pograbio hèrta, pa mu svojimi oštrimi i jakimi nokti, što ih na zadnjih noguh imade, razporio tèrbuh. Klokan se brani dok samo može, nu ako nebi mogao psa svladati, najradje poběgne u vodu, te ga tamo očekiva. Ako ovaj dodje, propao je, jer ga klokan tako věšto svojimi prednjimi nogami uhvati, i tako dugo pod vodom dèrži, dok siromah neizdahne. Dodju li drugi psi svojemu drugu u pomoć, poginu i oni, jer ih klokan jednoga po jednoga utopi.

Torbuša hèrbtonos (Aeneas-Ratte, tabl. 4, sl. 1) manji je od našega parcova, rep mu je dulji od těla. Živi u sěverno-iztočnoj Brasiliji. Dèrži se na stablih, premda se nepenje baš jako hitro. Na zemlji je još nespretniji. Danju se sakrije gdě u šupljo dèrvo ili medju guste grane; noćju ide, da si hrane traži. Koti 5—6 mladih, koji su vèrlo maleni; nu jedva da ih okoti, prihvati se svako mlado tako čvèrsto sise, da ju nikako neće izpustiti. Kada mladi poněšta izrastu, izadju iz torbe, te sědnu majki na hèrbat, gdě se svojim repom za njezin tako čvèrsto prihvate, da nikako nemogu opasti. Jedu bube, cèrve, manje ptice i sisavce. Meso njihovo jedu.

Torbuša bělook (Vierauge) je kestenomanjaste dlake; nad svakim okom imade bělkastu pěgu. Tělo

mu je 10, a rep 8 palacah dug. Živi u južnoj Americi. Noćju izlazi da si hrane potraži. Jede ptice, njihova jaja itd.

Klokani, torbuše i još někoje druge životinje imaju na tèrbuhu kožnate vrěćice ili tobolce a u njih vise mladi. Mladi, kada se izkote, nalični su kakovu komadiću mesa; s toga ih matere metju u svoju torbu, gdě ih dotle nose i doje, dok sazriju, a još i kasnije, kad bi im zaprětila kakova pogibelj, sakriju se mladi u torbu materinu. Sve ove životinje zovemo **torbolčare** ili **torbonoše.** Žive stranom u Australiji, stranom pako u Americi. Někoji se hrane mesom drugih životinjah, a drugi opet izključivo samim biljem.

V. Glodavci.

(Nagethiere.)

a) Miševci.

(Mäuse).

Domaći miš. (Hausmaus) je ozgor tamno-smedje ozdó jasno-pepeljaste boje; kad i kad biva i bělo-pěgast, cèrn ili sasma běl. Běli miševi imadu cèrvene oči. Domaći miš razprostranio se je iz Europe, njegove prave domovine, po svih stranah světa. Dèrži se u kućah, gdě pravi pod zemljom rupe, a po lětu kad i kad na polju. Mirna je, živahna, okretna i čistoljubiva, ali i vèrlo omèrsna životinja. Umije věšto plivati i dobro skakati,

pače i penjati se. Jede žito, orahe, proso, konoplje, meso, slaninu, kruh, med, slador, muhe, mlěko itd. Svojom omèrsnoštju počini u kuhinjah, jestvarah, podrumih itd. velika kvara. Leže 3—5 put na godinu po 4—7 mladih, koji su 9 danah slěpi. Da im pripravi mekano gnězdo, pregriza knjige, platno, oděću itd. Miš ima vèrlo mnogo neprijateljah, kao što su na pr. jež, jazavac, zmija, lisica, lasica, roda, sove itd. Najveći pako neprijatelj mu je mačka, koja ga umije věšto loviti. Takodjer ih love u mišnjake, gdě najvoli ići na pečenu slaninu, sir, slador, pečena jetra itd. Pogibeljno je otrovom miševe trovati, jer se više putah dogodilo, da su děca ili koje druge životinje do otrova došle, pa se njim otrovale. — Domaći miš velik je ljubitelj glasbe. Tako pripověda něki lěčnik, da je jednoč na večer na gusle gudio. Jedva několiko časovah gudio, a eto ti jednoga miša u sred sobe, koj je vèrlo pazljivo slušao glasbu. Kad lěčnik prestane guslati, poběže i miš. Ali jedva da je opet glasbu začuo, dotèrča u srěd sobe, a dok je lěčnik veselo gudio, kretao se je i miš veoma veselo i živahno, a kad je žalostno i tužno gudio, bio je i miš žalostan i tužan; dok nije najkašnje i mèrtav na tle pao. — A takovih priměrah imade na stotine!

G. Franjo Č—vić u Zagrebu imao je pitoma miša, kojega bi sobom svagda poneo u kazalište, gdě je kao dobrovoljac svirao. Kad su počeli glasbenici svirati, eto ti maloga miša, kako se izpod košulje Č—vićeve dovlači na stalnicu za note, slušajuć s velikim veseljem umiljatu glasbu; a kad bi glasbenici prestali

svirat, poběgao bi miš opet pod košulju, gdě je svagda mirno počivao.

Isti gospodin naučio je mačku, miša i psa na takvo prijateljstvo, da su složno i bez zlobe u najboljoj ljubavi živili, pače i iz jedne zdělice jeli. Eto ti priměra, da mogu i najveći protivnici medju životinjstvom u slozi i miru živiti. Krasna li mi priměra za mnoge ljude!

Kažu, da ima medju domaćimi miševi i takvih, koji pěvaju tako krasno kao kanarac. Tako pripověda Dr. Eichelberg slědeće: „Bijaše to god. 1846. kad sam u svojoj tamnici na jedan put začuo vèrlo zvučan glas kanarčev. S početka sam mislio, da je taj kanarac, koj je valjda odletio svomu gospodaru, zabludio u moj dimnjak. Za kratko nestane pěvanja. Al eto ti za několiko danah začujem u dimnjaku opet onaj isti glas kao i prije. Kasnije pako čuo sam taj glas pod podom svoje tamnice. Sad sam se sbilja morao veoma čuditi, te si nisam mogao stvar raztumačiti. Jedne pako noći probudim se, te čujem tako krasno pěvati kao nikada prije. Užgem dakle svěću, te tražim po sobi toga něžnoga pěvača. Ele kako se začudih, kad sam u kutu našao pěvajućega miša, koj nikako nehtěde, da me se uplaši. A od toga vremena dolazio je miš, te je nesamo po noći, nego i po danu pěvao.“ — Něki putnik, koj je u Kitaju putovao, pripověda, da tamošnji velikaši dèrže u prekrasnih kèrletkah pěvajuće miševe, koji i sbilja lěpše pěvaju od našega kanarca.

Poljski miš (die gemeine Feldmaus) nalik je veličinom i bojom domaćemu mišu; svoj bèrlog imade pod

zemljom, i to obično u dubljini od 1 stope; nuz bèrlog imade i spremnicu, kamo hranu spravlja; spremnica ova biva pol stope pod zemljom. Osim toga pravi 2—3 palca pod zemljom mnogo hodnikah, valjda zato, da laglje može poběći, kad mu s koje strane pogibelj zapręti. U bèrlog imade poseban ulaz i izlaz. Ležaj mu je pokrita mekanim lištjem, a ozgor tankimi žilicami. Měsecom travnjem leže 4—5 mladih, a to se opetuje 6—7 putah na godinu; višeputah legu travanjski miševi već u jeseni iste godine mlade. Někoji prirodopisci tvèrde, da poljski miševi žive po dvoje, t. j. mužko i žensko zajedno. Stari poljski miš važe do 3 lota. Kažu, da stari miš svoje mlade, koji još běžati neumiju, isto tako za vrat hvata i nosi, kao i mačka svoje mačiće.

Poljski miševi čine gospodarom neizměrnu štetu, i to osobito onda, kada se jako razplode; polje, gdě ih se je mnogo nastanilo, bude sve podrovano. G. Fr. Špatný pripověda o poljskom mišu slědeće: „Měseca kolovoza g. 1857. dodjoše k meni něki seljaci iz okolice pražke, moleći me, da im napišem molbenicu, da im se porez umali, jer su im poljski miševi sve usěve poharali. Meni se je ovaj razlog nevěrojatan činio; ali kad sam došao na njihovo polje, vidio sam, koliko su kvara ti miševi počinili. Na gděkojih oranicah samo je po gděkoja vlat još stajala; sve drugo bilo je kao izsěckano. Kamo god smo stupili, svuda je zemlja pod nogama propadala. Pogled na te njive bio je vèrlo žalostan; město krasne pšenice vidismo na zemlji same luknje, iz kojih je množina miševah amo tamo tèrčala.

Seljaci mi kazivahu, da su im već početkom svibnja počeli miševi vlati podgrizati i perje od njega jesti. Kasnije, kad je već pšenica dozrěvala, počeše vlaće na komadiće 1—2 palca duge pregrizati, a klasove u svoje spremnice odnašati. U pojedinih 1 kvadr. stopu velikih rupah nadjosmo sbilja preko 600 klasovah. Svaki klas ima jedno 36 zèrnah: 600 klasovah ima dakle do 21.600 zèrnah; kad bi dakle bila na svakom □ hvatu zemlje samo jedna mišja rupa, a u svakoj samo polovica tih zèrnah, to bi iznosilo na jednoj rali iliti na 1600 □ hvatih 1600 × 10.800 = 17,280.000 zèrnah, a to je od prilike 13 vaganah, računajuć na jedan vagan 1,274.538 zèrnah. A buduć da su miševi i slamu na same komadiće izgrizli, ostaviv ih na zemlji ležati, to nije ni slama k ničemu. Iz ovoga se vidi, da poljski miševi, kad se odviše umnože, počine više kvara, nego-li sama tuča.

Poljski miševi izlaze obnoć na pašu, i to odmah poslě sunčanoga zapada. Oni najvole suho, ali ne kamenito polje; u mokrom polju nemogu podnipošto stanovati. Jedu i dětelinu, zelen grašak, zelje, repu, burak, krumpir itd.; i na livadah znadu počiniti velika kvara.

Za tamanjenje poljskih miševah služe slědeća sredstva:

1. Raznovèrstne mišolovke.

2. Miševi se love u murave, vodom do polovice napunjene i u polju zakopane lonce; kad miš padne u takov lonac, mora se udaviti, jer se nezna tako penjati kao domaći miš.

3. Posebnim svèrdlom se 3 palca široke jame u zemlji vèrtju, i u vodu namočenim valjem tako uglade i učvèrste, da se miš padnuvši unutra nemože izbaviti.

4. Gdě ima na blizu vode, može se u mišje hodnike i bèrloge voda nalijati, te tako će se miševi udaviti.

5. Poljski miševi nepodnose gnojnice, i kad im se ova u škulje nalije, namah běže.

6. Lasno ih je za plugom šibami i metlami ubijati, a to mogu i děca činiti.

Najviše ih pako ubija jaka kiša, najpače onda, kad nastane poslě kiše vèrlo hladno vrěme, jer se u svojih rupah utope. Silni mrazovi zimski takodjer ih malo ne sve utamane.

Poljskomu mišu su najveći neprijatelji: lisica, lasica, jež, jazavac, sova, vrana, gavran, roda, čaplja, lunja itd., jer ih love, gděgod ih nadju. Něki prirodopisac kaže, da je našao u lunjinu želudcu do 30 miševah.

Čudnovato je, što poljski miš munju osěća. Gosp. Dobíhal pripověda evo ovo: Jednoč u vrěme žetve udari silna kiša. Ja i moji žeteoci sakrismo se pod krošnjatu krušku. Na jedan put opazimo, kako su miševi iz svih rupah, kojih je pod kruškom mnogo bilo, počeli na polje běžati. To nam se na čudo dade, pa i mi otidjemo, a jedva što smo otišli u široko polje, udari grom u krušku, pa ju razcěpa.

Godine 1836. — pripověda isti gospodin dalje — vozio sam se rěkom Vltavom na čamcu. Najednoč opazim, da se sprema strašna oluja. Ja umolih brodare, da se primaknu k obali, da se mogu u bližnjem selu sa-

kriti. U taj hip opazim, kakó je izpod dasakah ladje iztèrčao miš, skačući amo tamó kao pomaman. To me sěti na prijašnji slučaj, a ja sam stao opominjati brodare, da se požure. Jedva da smo se izkèrcali, udari grom u našu ladju, i prebije veslo.

Lemić (der Lemming) je kolik i kèrt; ozgor je smedjo-žut; glava, pleća i bokovi su mu cèrno-pěgasti, a od ozdó je žutkasto-běl; živi u sěvernoj Europi, Aziji i Americi. Hrani se korěnjem, travom i sěmenjem; stanuje pojedince u rupah pod busenom. Čudnovato je, što se — kao što Linné pripověda — skoro svakih 10 godinah sele iz jedne pokrajine u drugu. Seleć se u neizměrnom broju, idu u pravilnih redovih jedan do drugoga, i svaki red načini jedan do dva palca duboke brazdice, kojimi putuje. Što god na putu nadju, sve unište. Idu svagda upravice, te ih nemože ništa s puta krenuti. Hrabro plivaju preko rěkah i jezerah, a ustèrpljivo gaze močvare i blato. Sretnu li čověka, neće mu se podnipošto da ugnu, pače grizu ga gdě mogu; i ako im pruži palicu, tako u nju zagrizu, da ih je moći dignuti u vis i kamogod baciti. Takvom sgodom počmu onako od prilike cviliti kao mlado pseto. Sastanu li se gdě na vodi s ladjom, neugiblju joj sè lje, nego udare po njoj put na drugu stranu. Dodju li do klisurine, počmu ju gristi, da si ju tobož s puta maknu, nu stopèrv onda, kada vide, da im je trud uzaludan, krenu drugim putem, i došavši na drugu stranu, traže si opet prijašnji svoj směr. Dobrim putem znadu hitro hodati, a dodju više putih tako naglo u město, da prosti puk misli, da su s neba pali.

Putuju svagda stranom prema moru; nu vèrlo malo ih dodje do mora, jer što mu se više približavaju, to ih više s daleka puta, vode, močvarah itd. pogiba; na stotine ih ljudi poubiju, ptice grabilice, lasice, vuci, medvědi itd. prožderu, a najveća ih množina pogine od glada, jer im oni, što pèrvi putuju, sve pojedu, da zadnjim ništa neostaje. Kraj, kuda su se lemići provukli, jest kao otrovan, pače i marva mora ginuti, kad pojede mladu travu, koja poslě njihova prolazka niče iz zemlje.

Uzrok tomu putovanju nitko još nije mogao izpitati; nu misle, da ih neštašica hrane sili na to, pak da su u tolikom broju i sami sebi omèrzli, i s toga da si traže onda više prostora. Kad se na putu sastanu dvě razne hèrpe, zametnu borbu i tako ih mnogo pogine. — Kažu, da se i poljski miševi isto tako sele kao lemići, nu stopèrv onda, kada su se odviše umnožili, i to da ob noć putuju. Znamenito je svakako, što se te životinje stopèrv onda sele, kad ih se je odviše umnožilo.

Isto tako putuju više putah i **prugavi miševi**, koji u hambarih žive, i **šumski miševi**, koji su malko veći od domaćega.

Parcov-selac (Wanderratte) je bez repa 9, a s repom do 16 palacah dug; boje je ozgor cèrvenkasto-sive a ozdol sivo-běle. Došao je početkom prošloga stolětja iz Azije u Rusku, odkuda se je doselio u Poljsku i u druge zemlje, i pó brodovih došao je tja u Ameriku i Afriku. Po velikih gradovih stanuje u kućah, stajah, podrumih, zahodih, pače i na obalah tekućih vodah, gdě

si pravi pod zemljom duboke rupe. Věšto pliva i penjè se, te gdě nadje mlade patke, pograbi ih za nogu, povuče pod vodu, a utopiv ih, odvuče u svoju rupu. Lovi i mlade kuniće i guske, pače gnjavi i stare kokoši, i do česa god dodje, sve pojede. Milo mu je ulje, pa kad se ga nemože drugim načinom dočepati, a našao ga je, namoči si unj rep, i obliže ga. Da zatvorimo više parcovah, nedavši im ništa jesti, pojeli bi jedan drugoga, dèržeć se načela: Tko jači, taj kvači. On u obće jede sve, što se samo jesti može, na pr. stèrvine, kožu, rogove, zèrnje, koru od stablah itd., pa ima i priměrah, da su živu děcu pojeli, ili tustoj svinji da su komade mesa ili sala odgrizli. Višeputah se tako umnože, da je strahota. Tako su ih jednoć u Parizu u jednoj jedincatoj klaonici (Schlachtbank) za 4 tjedna ubili preko 16.000 komadah, a u jednoj živodernici (Abdeckerei) pojeli su parcovi za jednu noć 35 cèrknutih konjah.

U Americi čine parcovi mnogo kvara u sladorištih (Zuckerplantagen), gdě se hrane sladorovcem.

Osobito mornari pate mnogo od ovih dèrzovitih životinjah. Neima nijednoga većega broda, gdě nebi bilo parcovah. Višeputah se parcovi na kojem brodu tako umnože, da ga moraju mornari na koje vrěme ostaviti.

Kamogod on dodje, štakorah nestaje, jer im je on velik neprijatelj, i ništi ih. Ni opeka nemože pred njim ništa sačuvati, jer ju progrize. Dva tri puta na godinu leže 4—8 slěpih mladih.

Štakor (Hausratte) je ozgor tamno-smedje-cèrne, a po tèrbuhu sivo-cèrne boje. Rep mu je něšto dulji od

těla. Štakor je něšta manji od parcova. Znamenito je, da ova životinja kod nas dan na dan redja biva, dočim ju prijašnja zaměnjuje. Štakor živi isto tako kao što i parcov, a premda nije tako dèrzovit kao prijašnji, to ipak zadaje ljudem dosta neprilikah. Brehm o njem kaže u svojoj prekrasnoj knjizi „das Thierleben“ slědeće: „Dok sam bio još malen, nismo imali u svojem stanu nikakove mačke, koja bi štakore lovila. U to vrěme umnožiše se ovi tako strašno, da nismo imali nigdě mira. Kad smo u podne u predsobi obědovali, dolazili su štakori tja do našega stola, gledajući da šta ugrabe, i ako smo ih silom protěrali, to su se za kratko vrěme opet povratili te svoju prijašnju igru nastavili.“

Štakori i parcovi strašno se umnožavaju; oni bo legu několiko putah na godinu po 5—21 mlado!

Najveći neprijatelji parcovah i štakorah su sove, škanjci, gavrani, lasice, mačke i psi, premda ima opet priměrah, da su mačke, psi i štakori živili u najboljem miru, nebrineć se jedan za drugoga.

Čudnovat je pogled na spletene štakore, koji se kadkada nalaze na tamnih i mirnih městih. Kad imadu mladi štakori premaleno gnězdo, srastu im se repovi, i nemogu se više nikad oděliti. U takvu ih slučaju stari věrno hrane, jer bi mladi morali inače od glada poginuti, buduć da se nemogu ni s města maknuti.

U Švajcarskoj u Genevi bio je něki mlad čověk bačen u tamnicu, gdě je morao mnogo godinah preživit. Neimajući nikakova druga, podje mu sretno za rukom, da si mlada štakora pripitomi, koj mu je iz ruke jeo, i

tako umiljato se ponašao, da ga je uznik upravo obljubio. Nu jer se štakor nije mogao nikako priučiti na čistoću, uznik ga je višeputih kaznio; ali ni to nije pomoglo, pače štakor je prestao biti onako umiljat, kako je bio prije, te kad mu je jednoč uznik zaboravio dati vode, otišao je, i nije se više vratio. Za něko vrěme dodje drugi štakor, a i toga je uznik pripitomio. Dogodi se, da se pèrvašnji povrati, i bijaše mu preveliko veselje za stara znanca i prijatelja. Mladji pako štakor opaziv, da mu gospodar pridošlicu više ljubi, poběgne. A kad se je približilo vrěme, da je uznik iz tamnice odpušten bio, nije htio njegov ljubimac nikako da sam ostane, dok ga na to neprisiliše, pa od toga časa ništa nije ni jeo ni pio, premda su ga drugi tamničari tim nudili; za několiko danah poginù na postelji, gdě mu je prijatelj običavao spavati.

Hèrčak (der Hamster) je veći od věverice, te živi u plodnih krajevih srědnje Europe; nalik je štakoru, samo što je cèrveno-žut, rep mu je kratko-kosmat. Hèrčak ima osobite haločne torbice. Zlobna, běsna i odvažna je to životinjica, napada sve druge životinje, gdě ih god nadje. Premda se hrani samo biljem i zèrnjem, raztèrga ipak svaku od sebe manju životinju, koja mu na put stane; pače ni svojih drugovah, ni iste ženke ni mladih neštedi. I čověka běsno napada, pa ima slučajevah, gdě su ljudi od zadate po njem rane umèrli. Jer je i sa svojom ženkom u věkovitoj neslozi, s toga stanuje svaki u posebnom bèrlogu, koj si lěti pravi 3—4 stope, a zimi i 10 stopah duboko pod zemljom. U stanu

imade 3—4 škulje; u jednoj bo stanuje, u drugoj mu je hrana nakùpljena, treća mu je zahodom, a ako je ženka, ima u četvèrtoj mlade. U stanu je posebni ulaz i izlaz. Ulaz mu ide ověsno u zemlju, valjda zato, da može pred neprijateljem ili sa hranom laglje poběći, a izlaz ide na koso, da se namah još u stanu neutrudi, kad ide u lov. Noseć hranu, nemože se braniti, s toga najradje běži. U vrěme žetve napunjava si jestvaru raznom hranom, kao što je: žito, grašak, korun, repa, voće itd. Prednjimi nogami pomaže si, kad si hoće torbice, u kojih si kući nosi hranu, napuniti ili izprazniti. U torbice mu ide šaka zèrnja, a da mu bude zima bezbrižna, nakupi si više putah 3—6 vaganah zèrnja u jestvaru. Rek bi štedljiv i věšt je gospodar, jer dokle god ima na polju hrane, nedira on u svoje hambare. Početkom měseca studenoga uhvati ga san, pak spava do polovice ožujka. Kad se probudi, stade se protezati, polagano disati i ogledati se, što i kako je š njim bivalo. Onda kuša, jesu li mu noge u redu, otvara usta, zěva i stade kvèrčati, kao da mu je žao, što se je od sladka sna probudio; otvori oči, kuša stajati, ali kao da je pijan i trom, pada s jedne strane na drugu. A kad je sve to svèršio, ogleda se, gdě mu je hrana, i jedva da ju okusi, počme opet stari svoj život voditi i svakoga napadati. — Prolětjem živi někoje vrěme u slozi sa ženkom; ali to netraje dugo, jer na skoro se zavade i eto nastaje staro neprijateljstvo i razdvoj. Ženka mu dva puta na godinu leže 4—18 mladih, koji tri tjedna sisaju, akoprem im nije nimalo privèržena, niti ih kad brani u kakovoj pogi-

belji; četvèrtog tjedna protěra ih u běli svět, da živu po svoju i na svoju. Ali ni braća ni sestre nisu bolji od roditeljah, jer se i oni napadaju i medjusobno netèrpe, rekao bi čověk, tu se je podpuno obistinilo ono: „nepada daleko iver od stabla“ i „kakov otac takov sin, kakva mati, takva kći.“ —Kožom njegovom postavljaju se haljine.

Fèrčak (der Pferdespringer, tabl. 4, sl. 5) je kolik naša vęverica; rep mu je skoro za polovicu dulji od těla. Zadnje su mu noge četiriput dulje od prednjih. Glava mu je debela, oči i uši velike. Ozgor je sivo-žutkast, ozdó běl. Živi u južno-iztočnoj Europi i Asiji. U Asiji ima ih vèrlo mnogo. Živi zadružno. Hrani se biljem, nu kad i kad uhvati i po koju mladu pticu ili koju drugu manju životinju. Pravi si pod zemljom rupe, u kojih zimi spava. Skače na hvat daleko i tako hitro, da ga konjanik niti nedohvata. Meso mu jedu. Može se pripitomiti.

Miš domaći i poljski, lemić, parcov-selac, štakor, hèrčak i fèrčak sačinjavaju rod **miševacah.** Pèrsti na noguh su im razstavljeni, a rep uši i šape su ili sasma gole, ili poněšto dlakave.

---

b) Věveričari.

(Eichhörnchen).

Svizac (das Alpen-Murmelthier, tabl. 4, sl. 10) je velik kao mačka i prebiva u najviših planinah Švajcarske i Tirolske. Nedužna, plašljiva i neškodna je to živo-

tinja, koja nikomu ništa na žao nečini. Pred neprijateljem běži i sakriva se u svoje duplje, a kad nemože poběći, hrabro se i odvažno brani svojimi oštrimi zubi i nokti. Lěti stanuje u jednih, a zimi u drugih dupljih. Čistoću vèrlo ljubi, a umije věšto i hitro zemlju izkapati. Širokimi šapami znade si stěne svoga stana tako ugladiti i učvèrstiti, da ih nije tako lasno porušiti. U stanu imade několiko tako uzkih ulazah, da je za čudo, kako se njimi može provući. Hodnike ima svagda upravice. U zimnom mu je stanu 5—7 stopah velika, krušnoj peći nalična rupa; unutri mu je sve mehkom travom i sěnom najastučeno, da mu je mehko spavati. Měsecom listopadom unidje čitava mu porodica u taj stan, te začepe kamenjem i zemljom ulaz. Svi se smotaju u jedno klupko, i spavaju do polovice travnja. U svibnju izleže mu ženka 3—4 mlada, koji već u lipnju hitro hodaju. Zorom rano otidju stari, da si traže iz raznih bilinah sastojeću hranu; několiko satih kašnje zovnu i mlade. Prije nego što se počmu pasti, sědnu u kolo i motre na sve strane, da li im odakle neprěti pogibelj; i ako koj što spazi, zazvižda, a to i svi drugi redom učine, pa smikac! — běže, što ikad mogu. —. Po tom može svaki lovac razpoznati, koliko ih u tom kolu ima; nego u obće ih je težko loviti, jer su vèrlo oprezni, i psa ili čověka već iz daleka njuše. Mladi svizac je živahna, umiljata i zabavna životinjica, koja se dade svačemu priučiti. Savojardi ih love i po světu pokazuju, da si tako što zasluže. — Meso im se jede i poslastno je kao svinjsko; koža im se upotrěbljuje.

Suslić (der Ziesel) nalik je na hèrčka te ima i on laločne torbice. Velik je kao hèrčak, samo što ima na smedjo-sědoj dlaci běle pěge i pruge. Živi ponajviše u sěvernih slavenskih zemljah, u Ruskoj, Poljskoj, Českoj i Slezkoj. I on si puni jestvaru raznom hranom, te měsecom rujnom začepi si uzlaz i legne da spava te prospava tja do prolětja. Živahna, mirna i oprezna ova životinja zviždi isto onako kao svizac, kad mu odkud zaprěti kakova pogibelj.

Věverica (das Eichhörnchen, tabl. 4, sl. 2) je mala, krasna i veoma živahna zvěrka; rep joj je dulji od čitavoga těla. Boje je kod nas obično lisično-cèrvene, ozdol běle; zimi biva sivkasta. Ima i cèrnih, a prama sěveru i modrasto-pepeljavo-sivih věvericah. Ima ih više vèrstih, koje su skoro po svem světu razseljene. Najvoli stanovati u bělogoricah, ali ima je i u cèrnogoricah, gdě se sěmenjem hrani. Jede orahe, lěšnjake, žir, bukvice itd. Jeduć sědi na zadnjih noguh i metje obično rep na ledja i blěštećima očima oprezava se na sve strane, da li joj neprěti kakova pogibelj. Igra se kao i opica. S toga ju mnogi pitome, da se nasladjuju njezinom veselom igrom; šteta je, što nemože u sobi slobodno hodati, jer glodje do česa god dodje, stol, ormar i druge stvari. Mnogi joj izpuču oštre zube, što je dakako vèrlo okrutno, nečověčno, pače i grěšno. Pitoma živi do 6 godinah. Gnězdo si pravi u šumi u gustih grančicah, i začepi ga od svake strane, da od nikud větar do nje nemože. Ako gdě nadje prazno svračino gnězdo, namah ga priredi po svojoj volji za se, ostaviv samo uzki ulaz, da se unj može uvući. Leže

3—7 mladih, a kad se dobro hrani, leže i dva puta u godini. Mlade věverice sisaju obično 4 tjedna, a do jeseni su već sasma izrasle. Više putih ima u gnězdu cèrvenih i cèrnih věvericah. Zimi se obično zadèržavaju u gnězdu, ali nespavaju. Da imaju zimi šta jesti, pribave si lěti i jeseni hrane. Ako je jaka i duga zima, stradaju od glada, ili pogibaju od ljute studeni. Iz sěvernih krajevah sele se više putih u toplije, a znadu i rěkami plivati. Kožu im rabe kèrznari, a zimi ju dosta skupo platjaju. Kad se věverice odviše umnože, čine u šumah veliku štetu. Kuna, razna zvěrad i ptice grabilice veliki su im neprijatelji. Ako ih koja ptica grabilica těra, one se najvole u gustih grančicah sakriti, kamo ptica nemože doprěti. Milina ih je gledati, kada se igraju, skačući sa grančice na grančicu, gdě im vitak rep na veliko pomaže.

Pitoma věverica može se svašta naučiti. Tako na pr. nětko joj dade mlinac za kavu u kèrletku metnuti i tako prirediti, da je, skačući po kèrletki, kavu mlěla, i dosta je samlěla.

Imade jedna vèrst věvericah, koja je tolika kao naš domaći miš.

Poletuša slavjanska (Flattereichhörnchen, tabl. 4, sl. 3) nalik je našoj věverici, ali je puno manja. Važe 10—11 lotih. Od prednjih noguh k zadnjim ima něku tanku kožicu, koja joj pomaže, da može 10—15 hvatih daleko skočiti. Na stablu je okrètna, ali na zemlji dosta nespretna. Hrani se ponajviše pupovljem od brezah.

Zimi spava u gnĕzdu, što si ga je napravila u kojem šupljom dèrvetu. Leže 2—3 mladih. Živi u iztočnoj Europi i u Sibiriji; nĕkoć je živila i u Poljskoj, Laponiji, Čuhonskoj itd. Može se pripitomiti, ali onda neživi dugo.

Puh (der Siebenschläfer ili Bilch) veoma je nalik na vĕvericu. Tĕlo mu je $^1/_2$ stope dugačko a rep je nĕšta kratji od čitavoga tĕla. Umije se isto tako okretno penjati po stablih i klisurinah kao i ona. Hrani se bukvicami, žirom, lĕšnjaci, orasi i sličnimi stvarmi; mlade ptice i jaja su mu sładkom hranom. Puhovi gnĕzde se u dupljih, zimi spavaju, pobrinuv se prije za mekan ležaj, koga si suhim lištjem podmetju. Danom spavaju, a noćju traže hranu. Meso im se jede i veoma je tečno i tusto. Koža rabi kèrznarom. Hrabro se brani i težko pitomi. U gorah blizu Zagreba imade ih na stotine.

Svizac, suslić, vĕverica, poletuša i puh spadaju u rod **vĕveričarah**, te se razlikuju od drugih glodavacah tim, što su im pèrsti razstavljeni, a uši, rep i šape kosmate.

---

c) Zecovci.

(Hasen.)

Običrni zec (der Hase, tabl. 7. sl. 7.) biva do 2 stope dug, 10 palacah visok, a važe do 9 funtih. Rep mu je kratak, uši duže od glave, zadnje noge dulje od prednjih. Dlake je mèrkasto-sive, zdola bĕle. Živi skoro

po čitavoj Europi; samo u hladnih krajevih ga neima. U Perziji smatraju ga za nečistu životinju, pa ga s toga ondě nitko nejede. — Vèrlo je plašljiv; njuši vèrlo oštro, i ako mu gdě pogibelj prěti, najvoli poběći. Lahko ga je pripitomiti, a onda se neboji ni pseta, ni baruta. Imade priměrah, gdě su zec i pas u najboljem prijateljstvu i slozi živili. Vèrlo je lukav, te umije dosětljivo lovca i pseto prevariti. Lěti živi ponajviše na polju, a zimom u šumi i šikarju. Na polju izkopa si jamicu, u kojoj spava. Najvoli si ondě rupu izkopati, gdě je zemlja jednake boje sa njegovom dlakom, da ga nitko tako lasno neopazi. U svoje ležište nehoda nikada upravnim putem, nego uvěke krivuda, obilazeći amo tamo dok napokon neskoči, da mu se trag sasma izgubi. Lovcem umije věšto izmaknuti. U někom lovnom prědělu bijaše zec, koj je uvěke poběgao, čim je lovački rog začuo, te odplivao u sredinu bližnjeg ribnjaka, gdě se u sitini sakrije, dok nemine pogibelj. — Jednoč psi skoro 2 sata těrahu zeca, koj je već iznemogao bio, ali došav srećom do drugoga zeca, koj je u ležištu spavao, iztěra ga, pa sam legne u ležište. Psi neopaziv prevare, skoče u potěru za drugim zecem, a i taj im je opet izmaknuo. Drugi něki zec, kad su ga psi naganjali, sakrije se u ovčinjak, pa počeka ondě, dok su psi, izgubiv mu trag, otišli. — Il ako su mu psi već za petami, a on legne ili stranom okrene, a pas, nemogavši se tako hitrò obustaviti, skoči kad i kad preko samoga zeca dalje, a kad spazi prevaru, kasno mu je za zecem tèrčati, jer je ovaj već daleko odmaknuo.

Milina je gledati, kada se zecevi noćju pri měsečini igraju i natèrkivaju; směšno pako je, kada se stanu po dva ih hèrvati i boriti; kako hrabro jedan drugoga prednjimi šapami napada, dok slabiji nepoběgne. Udarci ti slěde jedan za drugim tako hitro, da se ni nemogu brojiti. U toj borbi, koja se već i na 100 korakah čuje, tako su běsmi, da na ništa nepaze, što okó njih biva, pa s toga ih je lasno onda uhvatiti. — Uz bèrdo umije zec vèrlo hitro tèrčati, jer su mu zadnje noge dulje od prednjih; niz bèrdo pako kopèrca se, pa ga pas može lasno uloviti. Poljodělac ga netèrpi, jer čini štete, jeduć kupus, dětelinu itd.; najviše pako počini zimom štete, dolazeć u voćnjake, gdě ogrizuje koru mladih voćakah. Drobni pěsak ljubi mada sve pače bez njega nebi valjda ni živiti mogao. — Zec spava otvorenimi očima. Kožu njegovu rabe klobučari; meso je vèrlo tečno i dobro; salo se upotrěbljava u lěkarnah — Ženka leže 3—5 mladih i to 3—4 puta na godinu, koje već poslě 20 danah ostavlja.

Englezki pěsnik Cowper pripověda o zecu ovo: Jednoč dobih 3 mlada zeca, koje sam odgajao. Svaki imao je posebnu kućicu, koju je vèrlo čisto dèržao. Danju igrali su se zajedno, a noćju otišao je svaki u svoju kućicu. Jedan od njih bio je osobito mio i krotak, te se je vèrlo rado sa mnom igrao. Najednoč oboli, a ja ga dadoh u posebnu sobu, znajući, da zeci bolestne svoje drugove netèrpe. Kroz čitavo vrěme bolesti njegovah ga osobitom ljubavju i davao mu razne lěkove. Zec je ozdravio, a nijedna životinja nemože biti zahvalnija od

njega; jer je onda, došav k meni, lizao mi cělu ruku i svaki pèrst napose. To nije nikada prije i nikada kašnje činio, dok nije opet obolio. Njegovu zahvalnost i privèrženost odvratih mu time, što sam ga svako jutro na vèrt odnio, gdě se mogao po volji hraniti lištjem od krastavacah. Upoznav se s vèrtom, nije mogao onda ni dočekati sata, kad sam ga običavao tamo nositi, i ako sam něšto zakasnio, to on dodje k meni, pa me raznimi udarci i nježnim pogledom sěti moje dužnosti, i ako to nije koristilo, pograbi me za haljinu, pa uzme svom silom tèrgati, dok se neustamen, te ga odnesem.

Poslě několiko godinah dobih jedno pseto, pa sam nastojao, da se zec i pas medjusobno upoznadu. Do malo vremena postane njih dvojica najbolji prijatelji; zec mi je grizao iz jedne ruke lištje, a pas iz druge jeo kobasice. Više putah došao je pas, da pozove zeca na igru; i ako zec nije dobro razpoložen bio, a on uzme pseto svojimi prednjimi šapami udarati, dok ga neotěra. Poslě 12 godinah poginuo je zec, a ja sam dobio drugoga; ali taj već nije bio tako krotak i pitom, premda sam što više nastojao, da i toga pripitomim; dobiv pako tretjega zeca, pripitomio sam ga tako kao i pèrvoga. — Iz svega pako sam uvidio — kaže Cowper dalje — da imade i kod zecah raznih značajah, i da se mogu koješta naučiti na pr. bubnjati, puške opaljivati itd.

U Sibiriji imade jedna vèrst zecevah, koji za zimu spremaju hranu. Više putah nanose i 6 stopah visoke a 4 stope široke kupe sěna, kojim se kroz zimu hrane.

Kunić (das Kaninchen, tabl. 7. sl. 6.) nalik je na običnoga zeca, samo što je manji od njega. Živi u toplijih krajevih Europe, Azije i u Africi. Kopa duboke i duge rupe pod zemljom, pa je oprezniji od zeca; najvoli stanovati u pěskovitih, suhih i brežuljastih pokrajinah. I on izlazi noćju, da hranu potraži, a danju obično spava u svojoj rupi. Kad se preveć umnože, čine mnogo štete na usěvih i livadah. Hrani se zeljem i korěnjem. Boje je cèrveno-smedje i cèrnomanjaste. Kod nas imade i pitomih kunićah, bělih, cèrnih ili šarenih itd.; ali i ti čine mnogo štete, podkapajuć zidine i staje. Kunići se tako umnožavaju, da ih može od jednoga para za godinu danah do 50 proizaći. Meso im se jede, a kožom se podstavljaju oděće; dlaku rabe klobučari.

Zec i kunić spadaju u rod **zecovacah.** Zadnje noge dulje su im od prednjih, a iza gornjih glodašah (glodaćih zubih) imaju još dva manja zuba.

---

d) Dabrovci.

(Biber).

Dabar (der Biber, tabl. 8, sl. 6) je kolik pas srědnje veličine; těla je nespretna, ušijuh kratkih, očijuh malenih; rep mu je plosnat, ljuskav i jednu stopu dug; dlaka mèrkasta i veoma fina. Prednje noge priredjene su za kopanje, a zadnje za plivanje, imaju bo opnicu, t. j.

plivaću kožu kao guska. Stari dabar važe do 50 funtih. Dabrovi živu zadružno u Europi, Aziji i sěvernoj Americi; to je mirna i krotka životinja, koja se bez velike muke dade pripitomiti i koješta naučiti. Hrani se lištjem i korom; jeduć sědi na zadnjih noguh, a prednjimi nosi hranu u gubac. Najvoli brezovo i jasikovo lištje i koru. Stanuju uvěk nuz rěke i jezera, gdě je kakova šumica ili gèrmje. Osobito su věšti gradjenju stanovah, koji izgledaju kao 10—12 stopah visoka krušna peć. Prije nego počimlju graditi, izkopaju si široke škulje, od kojih je ulaz pod vodom, a izlaz u šumici. Kod ulaza grade si kućice, koje su po dva hvata duge a pol drugi hvat široke. Dèrva za gradjenje ogrizavaju oštrimi zubovi, i to tako hitro, da se mora čověk čuditi; stabalce debelo kao obična naša palica pregriznu na jedan mah. — Stablo uvěk odgriznu tako, da im mora opasti u vodu, a onda ga po vodi odvuku na pravo města. Ako im nije u blizini potrebna gradiva, otidju uz vodu, da ga traže; i ako ga nemogu na odredjeno město doplaviti, dovuku ga svojimi zubovi. Stabla, koja nisu odviše debela, podgriznu samo na jednoj strani; deblja pako na okolo, i to tako věšto, da moraju u vodu pasti. Poveća stabla presěku onda na više komadah, odgriznuv im prije i sve grane. Kad već imadu potrebna gradiva, počmu graditi, i polažu jedan komad dèrveta na drugi, izpunjavajući blatom i kamenjem sve rupe; u tom poslu im prednje noge čine veliku uslugu. Stěne njihova stana su do dvě stope široke, a unutrašnji prostor ravna se po broju dabrovah. Svaki stan je na jedan kat; razi zemlje imaju

hranu, a u pèrvom katu im je obitalište, koje je mehkim listjem i mahom najastučeno. A buduć im je voda neobhodno potrebna, s toga si prave kod svoga stana visoke nasipe, da im se nakupi vode. Ti nasipi hivaju i 100 stopah dugački; na temelju su 10—12, a ozgor 2—3 stope široki; tako su jaki, da po njih i čověk može hodati, te ih neporuši. Najvole ih praviti iz vèrbovih granah, koje se onda u zemlji primu i rasti počmu. Dabrovi rade samo obnoć. U jeseni spremaju hranu za zimu, a ta im je iz granah i grančicah. Naselbinu nikada neostavljaju, osim kad bivaju odviše uznemirivani; svake 3—4 godine prave novi ili izpravljaju stari stan. Lěti spavaju ponajviše izvàn kuće, i to gdě u gèrmlju nedaleko vode. Ako im i najmanja pogibelj zaprěti, poběgnu u vodu; tu bo im je najsěgurniji zaklon. Postavljaju i straže, koje im svaku pogibelj navěštjaju. Dabrica leže koncem měseca lipnja 2—4 mladih, koji obično do 4. godine žive uz roditelje, a onda si traže novo kućište i ognjište. — Meso se dabrovo jede, a za rep kažu, da je velika slastica. Kožu rabe klobučari, te iz dlake prave se kisti za slikare. Jedna jedincata koža platja se po 20—40 for. Osim toga dobivamo òd dabra i dabrovicu ili dabrovu struju (Bibergeil), krepku silno mirišuću mast za lěk, koju ima u tobolcu na zadnjici. Jedan lot dabrove struje stoji 10 i više forintih.

Něki putnik putujući Amerikom, pripověda ovo: Putujući dodjosmo do dabrova nasipa, pa smo nedaleko od njega napeli šator, hoteći gledati dabrove, kako živu i kako rade. Čekasmo i dočekasmo měsečinu, a ja onda

zapovědih slugi, da izvèrta jednu škulju u dabrovu nasipu. On to učini, i jedva su dabri dočuli žuborenje vode, koja je tom škuljom proticala, izadje jedan da vidi, što to biva? Spaziv pogibelj, udari repom četiri puta po vodi, i na to iztèrče svi dabrovi iz kućicah, pa dodju do nasipa. Ali odmah se razture na sve strane; jedni da prave mazku (mort), drugi da ju na repovih odnesu, a tretji da nabave potrebita dèrva. Za několiko časovah bijaše škulja začepena, a kad je sve u redu bilo, udari jedan dabar repom o vodu, i svi opet otidoše u svoje stanove.

U Parizu imadjahu jednom u zvěrinjaku dabra, zatvorena u željeznoj kèrletki; s jedne strane te kèrletke bila je rešetka, koju su noćju pokrivali někim poklopcem; ali taj poklopac nije dobro prilěžao, te kad se je zima približavala, postajaše dabru hladno. Dabar je valjda dugo premišljavao, kako i čim bi rupe pod poklopcem začepio; ali kako da to siromah tamničar učini? Davali su mu svaki dan několiko grančicah i něšto voća i zelenine za jesti; nu kad mu je već zima čvèrsto dodijala i ljuto ga pritisla, nije htio jedan cěli dan da jede; nego noćju, kad su poklopac zatvorili, počme on rešetku grančicami marljivo prepletati, i to tako věšto, kao kotaričar; zatim je sve preostavše rupe voćem, što ga je zubi razkomadao, zatiskavao. Ali eto jada, uzmanjka mu voća, da uzmogne sve pukotine začepiti. Tu bijaše težko pomoći. Dabar, mudra glava, počme sněgom, što mu je u kèrletki bio, sve rupe zatiskivati, a svèršiv posao legne mirno spavati. Sněg se lěpo smèrzne, a dabar

imao je topliji stan. Sutra dan su se ljudi čudili, kako je pametno i věšto radio.

Dabar i još někoje životinje sačinjavaju rod **dabrovacah.** Rep im je plosnat, pa njim kod plivanja kèrmanje; imaju 4 caklenasta, nabrana kutnjaka.

---

e) Dikobrazci.

(Stachelschweine.)

Dikobraz (Stachelschwein, tabl. 4., sl. 11.) je veći od našega jazavca. Važe 20—30 funtih. Na vratu ima dugačku, štetinastu grivu, na hèrbtu duge bodljike, koje može po volji nakostrěšiti. Ovi bodljici tako su slabo u kožu urasli, da mu mogu lahko odpasti, a upravo uslěd toga mislili su gděkoji ljudi, da može dikobraz svojimi bodljici na neprijatelja strěljati. Ozdol ima dikobraz štetinastu dlaku, a oko vrata bělu prugu. Živi u Asiji, Africi i u Europi, naime u Italiji i u Gèrčkoj. Ova životinja životari dosta kukavno. Danom počiva u podzemnih rupah, a stopèrv noćju izlazi, da si hranu potraži. Jede razno bilje, korěnje, voće i koru od stabalah. Odgriznuv koje bilje, nosi ga prednjimi nogama u usta. Dikobraz je nespretna i lěna životinja. Jeseni i zimi sprovede više putah několiko danah u svojoj rupi, gdě spava.

Kada nanj navali kakov neprijatelj, odmah nakostrěši svoje bodljike, te njimi počme tako ružiti, da si više putah neprijatelja odtěra. Kada se odviše razljuti,

udara zadnjimi nogama o zemlju kao što to i zec čini, i ako bi ga uhvatili groktje poput svinje. U velikoj pogibelji smota se kao jež. Meso mu se jede. Bodljici rabe slikarom za kistišta.

Dikobraz sa ostalom svojom bratjom nespretna je těla, na kojem ima dugačke bodljike.

---

f) Zamorčići.

(Meerschweinchen.)

Zamorče (das Meerschweinchen, tabl. 4., sl. 9.) je vèrlo umiljata i prijazna životinjica. Hrani se raznim biljem, zèrnjem, voćem i korěnjem. Ako mu je hrana dosta sočna, onda nepije vode. Ime mu je odtuda, što su ga k nam doněli iza mora, to jest iz Amerike, gdě ih mnogo ima. Kad je mirno, sědi obično na sve četiri noge, a kad jede, prednjima si nogama nosi hranu u usta. Vèrlo rado se igra, te ih je milina gledati, kada ih ima više u družtvu. Mužak i ženka vèrlo se ljube, te čisti jedno drugo. U sobah najvoli pokraj stěnah hodati; kad ih je gdě dvoje, jedno spava, a drugo uzanj stražu stoji, i ako bi jedno odviše dugo spavalo, liže i češlja ga drugo dotle, dok ga neprobudi. Mužak těra ženku uvěk na okolo, nježno se š njom igrajuć. Ljube tamnoću, i kad bi im zaprětila pogibelj, sakriju se odmah u kakovu kutiću. Kada hoće, da svoj zakutak ostavi, pazljivo

se obazire na sve strane, da li je sve sigurno. Ženka koti dva, triput na godinu po 3—7 mladih, koje veoma ljubi, te strogo na nje pazi, da su uvěk čista. Ako joj se koje mlado zamaže, neće da ga pogleda sve dotle, dok se neočisti. Otac pako se ništa nebrine za svoju malu děčicu, kao da ih netèrpi. — Zamorče spava s poluotvorenima očima. Naše podnebje je zanj hladno, pa s toga se mora zimi u toploj sobi dèržati. Kad im je zima, svi se smotaju u jedno klubko. Lěti mogu kod nas na vèrtu živiti, gdě si prave lože iz svěže trave. Meso im baš puno nevalja, a kèrzno još manje.

Miševci, věveričari, zecovci, dabrovci, dikobrazci i zamorčići imaju oštre, dlětaste zube, sěčnjake zvane, od kojih su dva u gornjoj (zec ima četiri) i dva u dolnjoj čeljusti. Timi sěčnjaci glodju hranu, a i druge vèrlo tvèrde stvari. S toga se ove životinje zovu **glodavci.** Hrane se ponajviše biljem, voćem itd.; pa si znadu prednjimi nogami hranu u usta nositi. Zadnje su im noge duže od prednjih, te znadu dobro skakati. Kad se odviš umnože, postanu sveobćom bědom.

VI. Krezzubice.

(Zahnlose).

Lěnivac (Faulthier, tabl. 1, slika 6) tolik je kolika naša mačka; prednje su mu noge dvaput tako dugačke kao zadnje, pa s toga nemože hitro hodati. Glavu i lice ima nalik na majmunovo; dlake je sive ili mèrke, a na svakoj nogi ima 3 oštra i jaka nokta. Meso mu se jede. Živi na stablih u južnoj Americi. Da prevali put od 50 korakah, treba čitav dan, a da se na stablo popne, treba — kako kažu — dva dana. Hrani se lištjem, a kad je na jednom stablu lištje ogrizao, prenese se na grane drugoga stabla, ako mu je ovo u blizini pèrvoga; ako nije, onda opade dolě, pa stade tužno i žalostno jaukati, dok se opet nedošulja na koje drugo stablo. Kad je tiho vrěme, oběsi se prednjima nogama za grane, pa tako opočiva ili spava. Neprijatelja si pograbi prednjima nogama tako čvèrsto, da mu živ više neizmakne; mora bo poginuti od muke i glada. Leže po jedno mlado, koje se svojimi oštrimi nokti tako čvèrsto prihvati na materinu hèrbtu, da š njim može ženka hodati, kuda god joj volja.

Mravožder (Ameisenfresser, tabl. 4, sl. 8) neima nikakovih zubih; gubac mu je produljen. Dugačak je 4—5 stopah, rep mu je takodjer vèrlo dug. Živi u juž-

noj Americi, i najvoli bivati na močvarnih obalah kod rěkah i potokah, gdě ima mnogo mravah, jer se njimi hrani. Mirna je i miroljubiva životinja, i nikada neudara na druge. Někoje vèrsti žive na zemlji, a někoje na stablih. Ako nanj koja druga životinja udari, umije se junački braniti; protěra i samoga jaguara i druge grabežljivce. Prednje noge, na kojih imade 3 strašno oštra nokta, vèrlo su mu jake. Neprijatelju zaseče svoje nokte duboko u tělo, i smèrtno ga njimi rani. Koža mu je tako jaka i pruživa, da ju nemože ni najjači pas pregristi. Mrave znade věšto loviti; ima bo do 20 palacah dugačak i někom lěpljivom materijom pokriven jezik, koj metne u mravinjak, te čeka dok mu ih mnogo nanj naide, pa ih onda sladko progutne. I med, štono ga umije věšto tražiti, ide mu dobro u slast. Mravožder može jako dugo gladovati. Kad pliva, a to borme dobro znade, metne si rep preko ledjah. Meso mu se jede. — Ženka leže po jedno mlado, koje dugo nosi na hèrbtu.

U Africi ima takodjer sličnih životinjah.

Pasanac (das Gürtelthier, tabl. 4, sl. 6) je obično 1½ stope dugačak; rep ima dug 1 stopu. Široka ledja pokrivena su s prěda i s traga koštenim oklopom, a u sredini ima 7—9 pojasastih koštenih štitacah; tèrbuh je gološav, samo gděkojom šćetinom porasao. Živi u Brasiliji i ostaloj južnoj Americi. Ako mu zaprěti kakova pogibelj, sakrije se gděgod u gèrmlju ili se bèrže bolje u zemlju ukopa. Hrani se bubami, cèrvi i raznim biljem. Meso mu je vèrlo tečno. Pasanca su već višeputah doněli u Europu.

Ljuskavac (Schuppenthier, tabl. 4, sl. 7) je cèrnkastimi ljuskami pokrit. Tělo mu je 12—15, a rep do 30 palacah dugačak. Ako mu se približi kakov neprijatelj, nakostrěši ljuske, zamota se kao jež i preko tèrbuha i glave položi jaki i ljuskasti svoj rep. Živi u zapadno Africi. Hrani se mravlji i termiti, kojim svojimi pandjami gnězdo razmetje. Meso mu jedu.

Kljunaš (Schnabelthier, tabl. 8, sl. 3) je vèrlo čudnovata, u někom obziru pticam nalična životinja. Kljun, u kojem neima nikakovih zubih, nalik mu je patkinom. Kljunaš živi kao i patka u močvarah i na obalah rěkah, gdě si, roneć, traži u blatú hrane. Pèrsti na noguh priredjeni su mu za plivanje, te su plivačnicom kožom spojeni. Živi u Novoj Holandiji, i jest $1^1/_2$ stope dugačak. Rep mu je plosnat kao kod dabra, i dlakom pokrit. Ostalo tělo pokrito je dvovèrstnom dlakom; gornja dlaka je dugačka i mekana, dolnja pako je kratka i tako gusta, da mu nemože voda skoro ni prodrěti do kože.

Lěnivac, mravoždef, pasanac, ljuskavac i kljunaš imaju nepodpuna grizala ili pako upravo nikakovih zubih. Mi ih zovemo **krezzubice.**

VII. Kopitari.

(Einhufer).

Konj (das Pferd) ima dugačku glavu, na šiji grivu, a rep mu je sav dugačkom strunom obrasao. On je ponajlěpša i ponajkoristnija životinja. Vèrlo je jak, okretan i hrabar, uz to naučljiv i blag; zloban i jogunast biva tek onda, kada se š njim zlo postupa. Lěpo ti ga je viditi, kada očistjen i osedlan čeka svoga gospodara: tu kopa kopitom, hèrže i maše glavom; a kada zasědne nanj věšt jašac, nosi ga preko polja kao po zraku. Lahko se priuči na glas svoga gospodara, a bojnu trublju slědi tako hrabro, kao i sèrdčan vojnik. Ako mu gospodar u boju pobědu odèrži, onda hèrže i zemlju kopa od veselja: a nad mèrtvim jašcem žalostno prigiblje glavu, kao da bi hotio suze lěvati za nesretnim gospodarom. Lěp je konj i onda, kada ga pod krasna kola upregu. Nu od najveće je koristi onda, kada poljodělcu zemlju ore, žito i dèrva svaža i tovar nosi. Pri tom je tako miran, da ga može i pametno děte upravljati. Još i onda, kada je već ostario i s mnogoga posla oslabio, služi věrno gospodara svoga; a napokon pade ipak od ruke čověka, komu nemože više koristiti. — Konjsko meso može se jesti; nu kažu, da je něšto sladko; kožu

rabe sedlari, a iz mlěka prave Tatari někn vèrst rakije, koja se kod njih **kumiz** zove. Osim toga je konj koristan i strunom od grive i repa.

Konj mora biti uvěk čist, zato ga treba češljati i prati. Gnoj se mora odmah odgèrnuti. Za konja je zdravo, da se čestje okupa, samo ga netreba těrati u vodu, kada je ugrijan. Zločesto kovanje pokvarilo je već mnogoga konja; zato mora gospodar prigledati, da mu se konji dobro podkuju. Kovač mora paziti, da neostruže preveć kopito i da nezakuje konja. Čim opazi konjar, da konj hrama, odmah mora pogledati, što je tomu krivo. Konj nesmije biti bos, nego se mora odmah podkovati. — Konj radi na dan obično deset urah. Ako smo ga više mučili, onda mu moramo dati više hrane i moramo ga na čas pustiti u miru, da nam neiznemogne.

Gledeć na veličinu, lěpotu i druga svojstva, ima mnogo konjskih tragah, a svake trage konji razlikuju se opet maštju dlake. Najviše slove **arabski**, zatim **englezki, španjolski, ugarski, erdeljski, holštajnski, slovenski** i **bosanski**. Najmanji su škotski, zvani **pony**, i korsikanski. (Po II. sl. čit.). Arabski konji vèrlo se skupo platjaju, pače gděkoji i po 10.000 for. i više. Čestit arabski konj prevali za 24 sata preko 30 miljah, te može i 3 dana bez vode živiti.

Glasoviti poljski junak Koščiuško bio je vèrlo dobrotvoran. Da je bio darežljiv, znao je i njegov konj, te je svagda stao, gdě god je susreo kakova siromaka, a stopèrv onda je put nastavio, kad mu je gospodar nadario siromaka.

U Švedskoj je običaj, da se za krunisanje svakoga kralja novi konj odgaja. Za Gustava IV. odgajali su osobito krasna konja. Konjušnik, koj ga je obučavao, jašio je na njem svaki dan mimo jednoga postolara, kamo je običao svagda u kuću ulaziti. Dok se je konjušnik bavio u sobi, dobio je konj svaki put od čižmarice komadić osoljena kruha. To si je konj vèrlo dobro zapamtio. Na dan krunisanja jašio je kralj u najvećem slavlju mimo postolarove kućice. Ali jedva što je konj do ove kuće došao; stane i neće te neće podnipošto, da ide dalje. Čižmarica znajuć svomu ljubimcu za volju, izadje iz kuće, dade mu osoljena kruha, a konj se izza toga odmah dalje uputi.

Někі čověk jahao je noćju svoga ljubimca konja. Nesrećom opade s njega, i nemogaše da se ustane. Konj videći, da mu je gospodar iznemogao, poběgne kući, jer sve to nije bilo daleko, pa stane na vratih tako dugo kopitom udarati i hèrzati, dok mu nisu napokon otvorili. Kad su domari opazili konja bez gospodara, domisliše se jadu, da je gospodar u nesreći, iztèrkaše se odmah za konjevim tragom, jer on im je prednjačio u skoku. Kad su došli na město, gdě je gospodar ležao u jami, zaustavi se konj. Došavši onamo i domari, najdoše polumèrtva domaćina, koga su onda namah kući odnesli. Kad je konj vidio, da mu gospodara nose kući, uzradovao se je, i u najvećem skoku odtèrčao kući, gdě ih je hèrzajući pričekao.

Konj je vèrlo oprezan a navlaš noćju; věran je i privèržen svomu gospodaru, i to najpače onda, kad ga

dobro tovi i njeguje. U někom městancu ukrali su tati jednoga konja, za koga poslě njegov gospodar od nikud ništa nije mogao doznati. Poslě $^{3}/_{4}$ godine vozio se je něki gospodin onim městancem, pa evo na jedan put mu jedan konj neće podnipošto s města. Sakupi se na viku rulja ljudih, da vide, što biva? Dodje dakako medju inimi i gospodar ukradena konja, a tko da opiše sustavšemu konju veselje, kad prepozna dobra gospodara? A tko opet da izreče radost gospodarovu, kada spazi svoga konja, koj se nije od njegove kuće ni maknuti htěo. Doisto krasan je to čin životinjske priklonosti! Gospodar onda upita vozača, odkuda mu taj konj, a stranac kaže, gdě ga je i kada kupio. Tako se došlo u trag tatu, koj je za svoj tatski čin dobio zasluženu plaću.

Konj je osvetoljubiv, ali i zahvalan. Něki vojvoda u Englezkoj imadjaše prekrasna konja, kojega je kupio za više tisućah forintih. Taj konj nije dao nikomu na sebi jahati. Vojvoda bio je prisiljen, da ga proda za mnogo manju, da skoro neznatnu cěnu. Ali sada je došao konj baš u dobre ruke. Novi njegov gospodar htěde, da ga uzjaši, ali on ga sbaci; to jedan put, to drugi put i tretji put. Našto gospodar uzme jedan težak kip, priveže ga konju na ledja i pusti konja u jašionicu. Konj je bio běsan, i grozovito je hèrzao, ali gospodar ga pusti puna dva dana i dvě noći běsniti, nedavši mu ni jesti ni piti. Poslě dva dana donese mu zobi, a konj dodje već kao janje krotak, te mu stane iz ruke jesti. Gospodar mu odveza sa hèrbta kip, pa ga onda on uzjaši, i od tog vremena nikad boljega jahača od njega.

Konji su i medju sobom vèrlo prijatni i privèrženi si. To posvědočuje slědeći dogadjaj. Nětko imao jednoga stara konja, koj nije mogao više ni jesti. Nu nuz toga starca bila su još dva mladja konjića, ti su svagda hranu sgrizli, pa njemu podavali, da jede. Tako su ga hranili dva měseca, a bili bi ga i duže, da im ga neodvedoše iz staje.

I najbolji konj lahko se može pokvariti, ako dodje u ruke nerazumnu i neizkusnu čověku, koj nezna š njim postupati; pače dobar konj se i onda pokvari, kad je u družtvu tvèrdokorna, nemirna i zločesta druga.

Arabi i ruski kozaci najveći su prijatelji svojih konjah; tako brižno ih njeguju i oko njih nastoje, kao da su im najmiliji ljubimci. Kozak voli sam gladovati, nego da mu konj nejede; on voli žedju podnositi, samo da si konja napoji. A i naše narodne pěsme imaju dosta priměrah, gdě si je jašilac konja tako obljubio kao najvěrnijega svoga druga. Nu i konj odvratja ljubav za ljubav. Ima priměrah, gdě je konj od tuge i žalosti poginuo, ako je gospodara i prijatelja izgubio. U naših narodnih pěsamah ima takvih priměrah u izobilju.

Čudnovato je, kako se znadu konji braniti, kad na nje kakov neprijatelj, na pr. vuk udari. Kad takva nezvana gosta zanjuše, odmah se sakupe u kolo, glavami u srědinu, a zadnjimi kopiti dočekaju gosta, i prije nego što ih on pozdravi, izritju se oni dobrodošlicami nanj, da ga od prestrastvena cělivanja obično omiljavica hvata ili kèrv oblija.

U Tatarskoj jesu velika stada konjah, za koje se

njihovi gospodari samo onda brine, kad ih treba upreći; inače se konji pasu po šumah i pustarah. Pastusi su im čuvari takvih stadah, koje věrno brane i čuvaju od svih neprijateljah. Strašne bivaju borbe izmedju više stadah, kad udare pastusi jednoga na pastuhe drugoga stada.

U Guiani u južnoj Americi ima još i sasma divljih konjah, gdě na stotine i stotine živu u tamošnjih velikih šumah, sačinjavajuć pojedina stada od 500—600 glavah. Kad nastaje velika suša, moraju ta stada po dva tri sata daleko běžati na vodu, da se napoje. Više putah traje i četvèrt sata, dok svi konji prodju, premda u najboljem redu běže. Na čelu im běže stražari pastusi, jedan od drugog do 50 korakah udaljeni; ti odmah svaku pogibelj prijave svojim drugovom. Razuměva se, da štogod takvim žednim stadom na put dodje, bio čověk ili životinja, sve je žèrtva njihovih kopitah, jer na ništo nepaze i nikomu se neugiblju, nego sve sgaze i smèrve.

Osao ili **magarac** (der Esel). Tko nepoznade ovu životinju, kojoj se kod nas svaki, bio mladi ili stari, ruga i spèrda? Tko nepoznade ovaj uzor krotkoće, stèrpljivosti i uměrenosti? Tko se nije već njegovim dugačkim ušima rugao? A nedužni taj stvor svaku porugu tèrpljivo podnaša. U iztočnih stranah zemlje u velikoj je ceni te ga tamo tako štuju, da su na njem najodličniji muževi, da i kraljevi u slavlju jašili. Isti Bog — čověk, gospodin Isukèrst, dèržao je svoj slavni ulaz u Jeruzolim na mladom magarcu. Kod nas Hèrvatah, kao i inih evropejskih narodah po krivici je postao predmetom rugla; jer sve, što mu se pravedno predbaciva, je velika njegova lěnost;

nu on siromah nije kriv, nego mi, koji smo ga iz prave domovine doveli u hladne naše krajeve. U Tatarskoj, u svojoj domovini, okretan je on, hitar i dobre volje, nu naše podnebje, kao da mu neprija, čini ga něšto lěnijim, A tko zna, nebi-li bio i kod nas okretniji i hitriji, kad bi mi više za njegovo odgajanje marili, te ga više i bolje hranili. — U toplijih krajevih je veći nego kod nas. Masti je kulataste, po prěko ledjih ima obično cèrnu prugu; imade i bělih oslovah, nu ti su rědki kao i běle vrane. K njegovim dobrim svojstvom spada i to, što je zadovoljan i najgorjom hranom, dračem i badiljem, pače badilj mu je skoro najmilija hrana. On je osobito u brěgovitih pokrajinah od velike koristi, jer čini tamošnjim stanovnikom skoro sve one službe, koje kod nas konji. On ide, akoprem i polagano, ali vèrlo sigurno i po najpogibeljnijih i najstèrmijih klisurinah. Za dan može sa 3 centa tovara do 4 milje prevaliti. U mladosti je nješto bèrži i okretniji; ali kao što svatko tako i on postane u starosti lěnijim i něšto pospanijim. Koža mu je dosta debela, pa ga zato nemuče muhe i drugi životinjski neprijatelji; pače i bol od batinah tako živo neosětja kao što druge životinje, koje su tanje kože; zato se i ljudem veli, koji nemare za opomene i ponukavanje, da su magarčije kože. Meso mu se jede, a iz kože pravi se kvěr (pergament); mlěko njegovo vèrlo dobro je za ljude, koji boluju na pèrsa. — U Tatarskoj ima velikih stadah divljih oslovah, koji se tamo love, pa onda za skupe novce amo prodaju.

Osao ljubi čistoću, te hoće, da samo najčistju vodu

pije. Ako mu se preveć natovari, prikoči glavu i uši, otvori usta, pa neće s města.

Oslica ljubi velikom ljubavju svoje mlado, pa ga, ako dodje u pogibelj, žestoko i hrabro brani, i neda mu od nikoje strane naškoditi. Živi 30—40 godinah.

Premda se oslu prigovara, da je veoma glup, to je ipak već više putah zasvědočio, da je i on dosta oštrouman i pametan. Tako je něka mlěkarica u Francezkoj imala osla, koj je morao svaki dan mlěko u bližji grad voziti. Ona ga je češtje na putu debelom batinom običavala opletati. To mu konačno dosadi; s toga uzme jednoč tu batinu, pa ju u djubre (gnoj) zakopao. Ako ga je čim drugim tukla, to on sgodnom prilikom i takovo orudje ukrade, i do 100 koračajah daleko odnese i posakrije.

Drugi něki osao razumio se dobro u zemljopis. Gospodar ga proda, te bje mu sudjeno na parobrod ići, da putuje preko mora u bijeli svět. Bivši već na moru, skoči na jednoč u vodu, te sretno dopliva na obalu. Odavlje zaputa se kući, a imao je 50 miljah prevaliti; pa on to sve bez vodje i zemljovida proputovà, te dodje sretno i veseo u mili svoj zavičaj.

Proti neprijatelju se brane osli isto tako kao i konji, odbijajuć hrabro i junački svaku navalu svojimi zadnjimi kopiti. Imade, pripovědaju, slučajevah, da je i lav morao pred njimi běžati.

Od konja i magarice okoti se **mulac** (Maulesel), od magarca i kobile **mazga** (Maulthier).

Zebra (Zebra, tab. 6, sl. 6) je krasna, konju nalična, ali manja od njega i divlja životinja. Živi u velikih stadih u južnoj Africi; imade bělu kožu. Hèrbat joj je posut cèrnomanjastimi prugami. Meso se jede, a koža se skupo platja. Zebru je vèrlo težko uloviti.

Konj, osao i zebra imaju samo po jedno kopito; s toga se zovu **kopitari** (Einhufer). Hrane se samo biljem, te hranu melju gibljuć na stran dolnju čeljust.

VIII. Dvopapkari.

(Zweihufer oder Wiederkäuer).

a) Šupljorožci.

(Hornthiere.)

Pitomo govedče (das zahme Rind) ima plosnato čelo, rogove od korěna sve do kraja oble, dugučak i na kraju kitnjast rep. Po razlici spola i dobe različna se govedčetu naděvaju imena, kao: bik, vol, krava, junac i tele. To je čověku najkoristnija životinja, jerbo mu daje mlěka, masla, sira, mesa, loja, kože, crěvah, dlake, rogovah, gnoja itd. Kao domaća životinja govedče je najvěrniji pomagač poljodělcu, jer mu ore, gnoji i tegli. Sila ima govedjih pasminah; kao što su: švajcarska,

tirolska, hèrvatska, ugarska, štajerska, turska itd.; goveda se razlikuju po velikoći, obliku, masti (boji) itd. Za najbolju vèrst u Europi dèrži se švajcarska krava, koja se odlikuje osobitom veličinom i tim, što daje mnogo mlěka. Želěti bi bilo, da se ova vèrst i kod nas što više odgaja. — U Englezkoj umiju goveda tako dobro hraniti, da gděkoj pitani vol važe 20—30 centih.

Proti vukom znadu se krave věšto braniti. Kada bi stado kravah zapazilo vuka, sgèrnu se sve u jednu hèrpu, te dočekaju ga svojimi rogovi.

Pitomo govedče živi 20—25 godinah. Dobra krava dade pèrvo vrěme iza kako se oteli 10—14 měračah (polićah) mlěka svaki dan; ima ih, koje dadu i 20—25 polićah.

U kravah imade na vimenu kad i kad boginjah, iz kojih se sok uzima pa se iglom na ljude prenaša, da ih sačuva od pogibeljnih kozicah i ošpicah.

Najpogibeljnija bolest kod govedah jest bedrenica, sa koje ih više putah na stotine pogiba.

Akoprem je govedče glupo i nenaučno, imademo ipak priměrah o njegovoj privèrženosti prema gospodaru. U Chalonsu u Francezkoj imao je něki siromak jednu jedinu kravu; to mu bijaše sav imetak, pa ju je on 12 godinah njegovao i hranio. Nužda ga pritisne, i on morade kravu prodati. Kupi ju něki bogati gospodin u istom gradu, koj ju je vèrlo dobro hranio. Ali krava nije mogla zaboraviti na svoga bivšega gospodara, pa s toga nehtěde ništa ni jesti ni piti, a kadgod je mogla, poběže u svoj stari stan, gdě je morala prije višeputah

i gladovati. Za kratko vrěme omèršavi od žalosti tako, da se je činilo, te će na skoro poginuti. Nu bogati gospodin, videći tu njezinu tugu, daruje ju njezinom prijašnjemu gospodaru, gdě se na skoro opet oporavi.

Zebu ili **gèrbovol** (Zebu ili Buckelochs) razlikuje se od našega goveda time, što imade na ledjih dosta veliki gèrb od loja, koj je do 50 funtih težak. Kad i kad ima još i po jedan manji gèrb. Živi u iztočnoj Indiji, na Madagaskaru i u iztočnoj Africi. Ima jih više vèrstih; někoji su toliki kolik naš vol, a drugi opet kolika naša koza ili poveći pas; někoji imadu malene rogove, a drugi ih neimaju. Boje su běle, sive ili cèrvene. Mogu tako hitro běžati kao i konj, pa ih s togu uprežu u kola. — Meso mu se jede, a gèrb je osobita poslastica. — Hindustanci ga smatraju svetim, pa jim je velika zasluga, ako ga mogu dobro utoviti i uznjegovati; s toga mu dopuštjaju, da može po njihovih njivah i vèrtovih slobodan hodati, i što god mu se uzhtije jesti ili gaziti. U někojih pako okolicah imadu Hindustanci taj običaj, da, kad se koj bogatac oženi, daje po jednoga gèrbovola po svojih poganskih popovih blagosloviti, pa nakitiv ga raznimi znakovi, pusti ga, da može hodati kud mu sveta tobož volja. Takova gèrbovola nesmije nitko tući a još manje ubiti, a on kao da poznaje svoje sloboštine, gazi ne po gospodski nego po mužki kuda god mu se svidi i pojede ili nagrize, što god mu se rači.

Tur (der Auerochs) je u Europi najveći sisavac. Glava i vrat pokriveni su mu poput grive dugom i kudrastom dlakom; na glavi imade velike, debele, oble i

sjajno cèrne rogove; uši su mu male. Čelo mu je veoma široko. Na hèrbtu ima veliku kvèrgu. Dug je 10, i visok 7 stopah; važe 12—16 centih; čelo mu miriše po mošku. To je strašna i vèrlo jaka životinja. Najveću jakost ima u čelu, vratu i pèrsijuh. Pogled mu je zloban i razjaren. U prijašnjih vremenih upotrebljavali su ga u boju sa zvěradju; medvěda spopao bi svojimi rogovi i bacio několiko putah u zrak; a više putih bi istoga kralja živinah — lava svladao. U borbi ili kad ukupno na lovca idu, počmu duboko i tamno bukati i mumonjiti. — Mlado tele sisa čitavu godinu danah, a za 8 danah je već jače od čověka. Živi 40—50 godinah. Njuh mu je tako oštar, da već na 500 korakah čověka zanjuši. Konj i domaći vol vèrlo se ga boje, pa ako mogu, odmah od njega poběgnu. Meso mu se jede, i vèrlo je tečno, osobito od mladoga tura. Koža mu se rabi, pa je tako debela i jaka, da se jedva prostrěliti može. Mladi tur daje se poněšto pripitomiti, nu na radnju se nikada priučiti neće.

Prije 2000 godinah bili su turovi po čitavoj srědnjoj Evropi razprostranjeni; nu sad ih ima samo u bjalovickoj šumi i Poljskoj, i to jedva něšto više od 100 komadah, gdě ih nitko ustrěliti nesmije. Bojat se je, da će rod turovah na skoro izumrěti. Krava mu jedva teli svako tretje lěto a onda samo po jedno mlado.

Bivol (Büffel, tabl. 5, sl. 3) ima odozdo poširoke, na kraju oble, po strani pak natrag savite rogove; na čelu mu je kudrava dlaka, kratak vrat, malen podvratnik; dlake je cèrne ili sivo-sure; visok je od kopita do

ledjah 5, i dug $8^1/_2$ stope; težak je 800—1000 funtih. Ima ga gděšto u Ugarskoj i Italji, a još više u Bugarskoj. Najbolje mu godi ravnica i barež; rado ide u vodu i znade věšto plivati; moći ga je i zapreći; u Italiji ga zato krote i ravnaju kolutićem kroz hèrskavicu od nosa provučenim. Vèrlo je zloban i ljudem pogibeljan. Cèrvena boja može ga strašno razljutiti. Mlěko i maslo od bivolice nije tako dobro kao od naše domaće krave. Rogove od bivolah rabe tokari i češljari; koža valja za podplate (djonove); meso je netečno a samo ga najsiromašniji ljudi jedu.

Bivol afrikanski (der afrikanische Büffel) nalik je prijašnjemu, samo što je veći i divlji od njega. Imade jako velike, široke i něšto natrag savite rogove. Živi u južnoj Africi. Jači je od istoga lava i ljudem veoma pogibeljan. Najvoli stanovati u barežnih i šumovitih pokrajinah, gdě-no se rado u kaljužinah valja. Sakriva se u gèrmlju, pa čeka, da može koga napasti. Žèrtvu će svoju najprije probosti rogovi, pa si ju onda baciti pod noge, i sasma ju razmèrcvariti i smèrviti. Lov nanj isto je tako pogibeljan kao na tigrove. Koža mu rabi za podplate; nu meso mu baš ništa nevalja. Afrikanski bivol neda se nikako pripitomiti.

Bivol amerikanski (der amerikanische Bison) je isto tako velik kao prijašnji; na glavi, vratu i na plećih imade poput grive dugu i rudastu dlaku. Boje je tamno smedje i turu naličan. Živi u Americi, gdě ih ima u velikih čoporih kadkada u kupu i do 10.000 komadah. Hranu si znade i pod sněgom potražiti. Krave i bikovi

živu posebice, svako u svojem stadu, a s kravami ima svagda samo několiko bikovah. Krava je znatno manja od bika. Meso amerikanskoga bivola jede se, a osobito je jezik vèrlo dobar i tečan. Koža rabi za pokrivala. U zimi se bore bikovi medju sobom, pa su onda najpogibeljniji. Lov na nje je vèrlo pogibeljan, a lovi se na konjih. — Ljudi su već pokušali, da ga pripitome, ali bez uspěha.

Ovca (das Schaf) ima šuplje, trosèrhe, poprěko žlěbčaste i izvite rogove, pregnut nos, a dlakavu gubicu. Ovce su uztèrpljive i krotke, al polag toga tako benasto i strašljive, da štrepe bez svakog uzroka. Kad ide sněg ili kiša, ni nepane im na um, da pod krov běže; kad čuju neobičan kakov sušanj, kad gèrmi ili sěva, stanu dèrhtati i tapati, te se stisnu u hèrpu, ili se razpèrše kud koja; pa ako gdě kakov stan gori, onda se tako izgube, da unj nasèrnu i jedva se iz njega iztěrati dadu, dapače odtale iztěrane, opet hoće da tamo unidju. Jerbo su ovce strašljive, s toga ih je lasno u redu dèržati tako, da jedan pastir s jednim psetom može ih više stotinah čuvati i pasti. Ovce, ako idu kraj zelenih njivah, premda im trava miriše, al ipak se je dotaknuti neće, već slěpo idu za svojim vodjom za ovnom, te se pokore psu, koj je sa strane i odoztrag dèrži u redu. Kamo onaj ovan, tamo i one; što on čini, to i one rade.

Ovčar kad hoće brojiti ovce, metne štap na zemlju, te dade, da ga vodja ovan preskoči, tada sve ovce sgèrnu se oko štapa, pa jedna za drugom skaču preku njega tako, da ih je lasno prebrojiti. Ovce pasu po poljih,

livadah i bèrdinah. Po zimi u štali jedu sěno, sećku, děteljinu, krumpir, repu, zob, suho lištje itd. Piju načistiju vodu, a kad su na paši mogu biti i bez nje. Sol jako ljube, što im na zdravlje služi, i brani je od mnogo bolestih, kojim su osobito podvèržene.

Ovce zaslužuju da se timare; jer su veoma koristne. Męso im je sočno, zdravo i tečno, a iz njihova mlěka pravi se dobar putar i dobar sir. Koža im se za razne svèrhe upotręblja va. Mèršavoj zemlji ovčije djubre jest ono, što bolěstniku lěk. U obće upotrěbljuju se sve čestice njihova těla, osobito pako vuna za tkanice, čarape, sukno itd. (Čit.)

Najznamenitije vèrsti ovacah jesu:

a) **Merinovka** (Merinoschaf), živi u Španjolskoj; njezina vuna najfinija je.

b) **Vitorožka** (Zackelschaf, tabl. 7., sl. 7.) živi u Gèrčkoj, Podunavskih kneževinah, u Ugarskoj i kod nas. Vuna joj je dugačka i prilično gruba. Iz njezine kože prave se kožusi. Uzpravni rogovi su joj zavojiti, to jest poput šarafa savijeni.

c) **Mnogorožka islandska** (vielhörniges isländisches Schaf) živi na otoku Islandu. Znamenita je tim, što ima 4—6 rogovah.

d) **Težkorepka** (breitschwänziges Schaf) ima tako težak i debeo rep, da ga jedva za sobom vuče. Živi u južnoj Ruskoj, u Persiji, Maloj Asiji itd. Od nje dobiva se vèrlo krasno plavo-sivo kèrzno.

e) **Tustorepka** (fettschwänziges Schaf) velika je kao naš osao. Živi u Mongolskoj i Dahurskoj. I ova

ovca ima 6—8 poput novoga měseca na razne strane zavinutih rogovah. Rep joj je kratak, a pod njim ima dvě velike, do 40 funtih težko tučne grude.

Osim domaćih ovacah ima još i divljih, kao što su na priměr:

a) **Argali** (der Argali) je najveća medju divljimi ovcami. Velika je kolik jelen-šarenjak. Ima velike, trosèrhe i do 40 funtih težke rogove. Živi zadružno u gorah azijatskih. Hitro tèrči. Važe do 300 funtih. Meso joj je tečno. Mladi se mogu pripitomiti.

b) **Tustorožka** (Dickhorn) nalik je prijašnjoj, te je isto tolika. Živi u Americi i na Kamčatki. Ime joj je od debelih njezinih rogovah, koji važu do 45 funtih. Ovca važe do 2½, a ovan do 3½ cente. Žive na kèrda na najstèrmijih klisurinah. Meso im nevalja, nu Indijanci ga ipak jedu. Dosada nije još nikomu pošlo za rukom, da koju živu tustorožku ulovi.

c) **Talijanska ovca** (der Muflon) je veća od običnih ovacah. Ima visoke noge a kusat rep; ovan ima trosèrhe, posve natrag sagnute rogove. Živi na kèrda na stèrmih gorah talijanskih, naime u Sardinskoj, na Korsici, Kreti itd.

Osim ovih ima još i drugih vèrstih divljih ovacah, koje žive u Africi, Aziji i sěvernoj Americi.

Koza (die Ziege) je jedno najkoristnije živinče izmedju naših domaćih živinah. Ona je čověku tako pri-

vèržena, da je rado uz njega, i daje mu mnoge dokaze svoje privèrženosti. Ona spoznaje čověka za branitelja svoga i uz njeg se pritisne, ako ju potěra pas ili druga kakva životinja. Koza je krotka i mirna, al zajedno oběstna, prokšena i svoje glave. Ona hoće sve da vidi i da čuje, i zato se udalji od stada, te svikamo zaviruje; ona najradje živi po brěgovitih, nu ne odveć mèrzlih okolicah; ona najvoli stranputicom i verat se po pećinah, pa ako je baš poleg i pravi put, ona voli preko plota; a u vis stajati na stražnjima nogama, te tèrgati listje od grančicah prava joj je slast. Kad čověk stane kozu dobro promatrati, tad na njoj opazuje živu sliku dětеće větrenosti i razpuštene maznosti. Istom što se je mazila oko svoga branitelja, na jedan put něšto joj pane u nos, te se stane propinjati, i směšno kopèrcati, a poslě malo vremena opet se smiri i potulji. Sad hoda, sad se propinje, sad šuti, sad mekne, sad je ozbiljna, sad vesela. — Al je još čudnovatiji jarac. Ako ga tko stane dražiti, onda gledaj ludorije, koju sbija. On potulji glavu, te udara na neprijatelja svoga, i tko ga je uvrědio, na onoga od oztrag iznenada udara, i na zemlju ga obara, i to učini dosta putah i onda, kad se čini, da je miran i ozbiljan. On meketje jače nego koza. A jarčići veoma su mazni i razpuštjeni, oni se medju sobom neprestano šale, igraju i skaču uzduž i poprěko, da im se čověk smijati mora.

Koze moći je najlašnje uzdèržavati, jer hrane mnogo neprebiru, najradje jedu svakojake trave, zelenje i lištje, osobito pako od njih treba braniti vinograde,

bašće, usěve i mlado dèrvje; ništa pako neljube tako, kao lištje vinove loze i koru mladih stabalah; u zimi su zadovoljne suhim lištjem i sěnom. Piju frižku vodu, ljube čistoću i lasno obole u vlažnoj i nečistoj staji. One daju množinu veoma dobroga mlěka, koje osobito prija bolestnikom. One se tako lasno muzu, da ih i děca mogu muzti; meso, osobito mlade jaradi, veoma je tečno, meso pako starih jaracah ima neugodnu duhu. Kozje kože osobito dobre su za rukavice i kordovan. (Čit.) Imade i divjih kozah, koje živu u Aziji.

Koza, domaća i divja, u mnogom je obziru dosta pametna. Jednoč podje něka koza po vèrlo uzkoj stazici niz bèrdice. Na putu susretne drugu kozu, koja je išla uz bèrdo. Jedna se nije mogla drugoj ugnuti, ako nije htěla, da u strahovitu propast upade, te se tako ubije. U taj hip legne pèrva na stazici, pa druga stupi vèrlo oprezno preko nje, i kad prodje, ustane se pèrva, pa ode svojim putem. Iz toga se vidi, da su bile te koze dosta pametne, i da su si znale odmah pomoći, premda je mogla ona pèrva lahko drugu u propast stèrmoglaviti i tako si put otvoriti.

Něki pastir u Kladskom nauči svoje stado kozah različitim vojničkim kretanjem, pače i boj medjusobno biti. Izučiv ih, putovao je po Europi, te dodje i u Beč, gdě im dade car Franjo I. različno vojničko odělo načiniti.

Kašmirska koza (Kaschmirziege) imade dugačke rogove i živi na himalajskih gorah u Aziji. Iz njezine neizměrno tanke vune, koju medju kostrětom imade,

prave se kašmirski šalovi, koji se vèrlo skupo platjaju. Jedan takov šal stoji několiko stotinah forintih.

Angorska koza (Angoraziege, tabl. 6., sl. 5.,) živi u Aziji. Iz njezine běle kao svila mekane i dugačke vune prave se razne tkanine, koje se veoma skupo platjaju.

Divokoza (die Gemse, tabl. 6, sl. 2). Neima miroljubivije, no ujedno bojazljivije životinje, što je divokoza. Pa zato imade od prirode dobra osěćala, neobičnu snagu i jake živce, tako da i preko strašnih propastih skakati može. Tèrči isto tako bèrzo i sigurno uz stèrme klisure kano i njezine srodnice, azijatske antilope, po pěskovitih poljanah i pustarah; pa i ondě, gdě bi mislio, da nemože nijedna tako velika životinja samo noge postaviti, běži ona strělohitro. Laglje skače uz nego niz bèrdo i obično se na pèrve noge, koje su joj vèrlo prigibljive, veoma oprezno baci, da njimi koj komad klisure neodlomi; nu po ravnini se nespretno vuče, buduć je sva za bèrdine ustrojena, i zato može samo skakati, nipošto tèrčati. No uza svu njezinu bèrzoću i okretnost nije sasvim bezbrižna: dapače divokoza je znak budnosti i pazljivosti; obazire se svaki čas, njuši na sve strane, na svaku i najmanju pogibelj i glasno i ljuto zviždа, pa ako je pogibelj doista blizu, odleti što najbèrže. Vrat može tako pružiti, da naslonivši se na stablo ili klisuru, sedam stopah visoko doseći može. Al ona i treba da je pazljiva; jer i na zemlji i u zraku vreba na nju sijaset neprijateljah: ondě risi, medvědi i vuci, ovdě orlovi i ostale grabežljive ptice. No čověk joj je najpogibeljniji

neprijatelj, koj ovu miroljubnu i koristnu životinju progoni, premda je takov lov uvěk vèrlo težak i opásan. Lovac od divokozah treba da je odvažna sèrca, dobra vida i čvèrstih sigurnih noguh; a da može skakati preko stèrmih klisurah, strašnih bezdánah i stèršećih stèrminah, nesmije o zamaglicah ništa znati. Treba da privikne hodati po ledenih poljih i sněžnih gorah, i podnositi větrove, oluje i zimu. Sred noći, često i pod večer, providjen barutom i olovom, ostavlja on, s dobrom šarenicom na plećih i s jakim od ozdo željezom okovanim štapom u ruci, svoju kuću, i prije nego sunce ograne, pozornim okom razmotri viša bèrdovita města, pazi odakle větar puše, i podje proti njemu, da ga divokoze nezanjuše. Puhanje větarah poznaje po vlasu, koj u zrak digne. Ako smotri koju divokozu, čeka ju iza klisure ili na kojem drugom shodnom měстu, dok se životinja s paše nepovrati, a on ju na nišan uzeti može. Buduć pako divokoza, čim se dan odmiče, sve to više plazi, nastoji se lovac više nje popeti, da mu na nišan dodje. Čim joj opazi rogove, opali pušku. No buduć je divokoza mnogo jače ustrojena od nježnoga kozoroga, to i težko ranjena često poběgne; treba se lovcu tèrsiti, da ju ili u pèrsa ili u glavu pogodi; inače težko će se je dočepati. I na tri noge običaje ona uteći, dapače više je putah viditi i takovih, kojim su se slomljene kosti same opet srasle. No ako divokozu i ubije, nastaje za lovca nova muka i pogibelj, kako da svoj plěn na put dovuče. U tu joj svèrhu drob izvadi, sve četiri noge sveže i na kèrkač ju opèrti. Tako natovaren silazi, upiruć se u štap,

polagano i pozorno doli. Studeni větrovi, metjave, guste magle, oluje, valjajuće se kamenje ili noć, što ga na neprohodnu městu stigne, takove su pogibelji, kakovim se lovac za dugo uklanjati nemože; pa taj se lov ipak s velikom straštju těra, te ih mnogo imade, koji istom, što su im se kojim vratolomnim padom uzročene težke rane zalěčile, umah u gore lete, da se novim težkoćam i pogibeljim izvèrgnu. (Gimn. čit.)

Gazelja (die Gazelle, tabl. 6., sl. 3.) je manja od sèrne, a veoma vitka i něžna stasa. Rogovi su joj okrugli i poněšto natrag saviti. Boje je světlo-žute. Živi zadružno u sěvernoj Africi, maloj Aziji, Arabii itd., gdě je lětom love, jer ima onda vèrlo tečno i tusto meso; nu zimom je mèršava. Može se lahko pripitomiti.

Imade i gazeljah, koje su kao konj velike, a opet drugih, koje su jedva jednu stopu visoke.

Govedče, gèrbovol, tur, bivol, ovce, koze, divokoza i gazelja imadu na čelu rogove, koji su iz nutra šuplji, i koji im nikada neopadnu. Ove šuplje rogove ima mužák i ženka, izvan ovacah i šušavih kozah, gdě ih ženka neimade. — Sve ove životinje sačinjavaju **red šupljorožacah.**

---

b) Jeleni.

(Hirsche.)

Jelen (der Hirsch, tabl. 7, sl. 4.) imade parožasto košteno rogovlje, koje mu svake godine pada, pak mu novo

raste. Ženka (košuta) neima rogovah. Živi u Europi, Aziji i sěvernoj Africi; kod nas pako ponajviše u košutnjacih. U prolětje gubi svoje rogove ali već poslě pet danah pokazuju mu se na glavi omladjeni rožčići, i za 14 danah narastu mu do polak stope. Za 10—14 tjednah ti su mu novi rogovi isto onako veliki, kao biše, koji odpadoše, ali su još mehki, pa se on mora čuvati, da se gdě neudari, jer bi ga vèrlo bolělo. Svake godine porastu mu još za jedan parožak veći; po broju parožakah dakle može se poznati, koliko je jelenu godinah. Rogovlje mu je 2, pače i 3 stope visoko, i 20—30 funtih težko. Imade najviše do 20—24 parožčića na svakom rogu; nu godine 1696. ustrěliše jelena, koj je imao 33 parožčića. Jelen živi najviše 30 godinah; nu takovi su veoma rědki, jer ih je malo, koji nebi prije poginuli od puške. Meso odraslih jelenah je od Jakovljeva do rujna najtečnije, nu može se već i početkom svibnja sa slastju jesti; košutino meso je tečnije od jelenova. Odrasli jelen ima obično 250—300 funtih; rědko kada ima 400—500 funtih. Divljetina mladih jelenah mnogo je tečnija nego od starih, pa i zdravija. Iz jelenjih rožakah, dok su još mehki, pravi se vèrlo dobra juha. Kožu rabe za hlače, rukavice, čižme itd.; luknjasta je, pa ako se u nju metne živo srebro i dobro stisne, onda ga u vèrlo malenih kapljicah propuštja; rogovi služe za ures kućah i za uresne kvake, na koje se svašta věsi, osobito gizdavo oružje; rabe ih takodjer za dèržala od noževah, vilicah itd. Loj mu se rabi u lěkarnah, za svěće itd.

Jelen, premda je lěpa i mirna zvěr, čini ipak mnogo kvara po livadah, njivah, u vèrtovih itd., gdě sve izjede i pogazi. U šumah se hrani lištjem, travom i korom od mladih stabalah. Hranu si traži obično prije sunčanoga zapada, a stopèrv u jutro se opet vratja u svoj zakutak. U prolětje najvoli jesti mlado žito i lištje mladih stabalah; jede i gljive, lišaje i mah. Kada žito sazrěva, sakriva se u njem po čitav dan, pa se njim dobro tovi i gosti. Kad je sve požeto, onda pohadja livade, da se najede sladke otave. I repa mu ide u slast. Sol takodjer vèrlo ljubi. Lěti je dakako bogat goso, jer ima svuda dosta hrane; ali zimom mora više putah težko gladovati. Kad ga ljuti glad pritisne, podje u selo, te si slame i sěna traži. Vid, sluh i njuh vèrlo su mu nježni i oštri. Neprijateljem najvoli poběći, pa ako to nemože, brani se rogovi, a to dosta hrabro i junački, pače onda biva i istomu čověku pogibeljan. Košuta leže u měsecu svibnju po jedno, rědko kada po dvoje mlado, napraviv mu iz maha mekani ležaj. Poslě 4 dana mlado već tèrči za svojom majkom, koja ga nježno ljubi, čuva i od svake pogibelji brani. Ako je kakova pogibelj, onda ga gdě u travi ili gèrmlju sakrije, pa nastoji, da lovca prevari i da ga daleko odvede od svoga dragoga ljubimčeta.

Mlado jelenče (lane) može se pripitomiti. Ima priměrah, da su jelene u kola uprezali. August, kralj poljski, vozio se je na osam jelenah. Gděkoji ljudi su na jelenih i jašili. Ali i pitoma jelena moramo se čuvati. Ima bo slučajevah, gdě je na jedanput poběsnio, pa svoje čuvare ubio. Cèrvenu oděću netèrpi; glasbu rado sluša.

Jelen ima izpod oka duboku dugoljastu jamicu, u kojoj se kupi něka vèrlo mekana stvar, koja bude kašnje kao rog tvèrda; ta stvar zove se sborbilj ili bezoar, a treba se kao lěk. I u želudcu imade kad i kad komadiće sborbilja.

Jelen je podvèržen mnogim bolostim. Imade i něka vèrst obadah, koji mu metju svoja jaja u kožu, gdě se iz njih mali cèrvići izlegu. Ti cèrvi žive jelenu pod kožom tja do měseca ožujka, pa onda izpadnu, da se u zemlji zakukulje. I u gèrkljanu imade jelen više putih kojekakvih cèrvih, pa može od njih i poginuti.

Jeleni se znadu više putih tako žestoko medju sobom boriti, da oba borca i poginu, zamotav si medju sobom tako svoje rogove, da ih više razmotati nemogu.

Vojvoda Cumberlandski dobio je jednoč dva tigra na dar. Hoteći saznati, kako bi se tigar s jelenom borio, pustio je jednoga od njih u ogradu, gdě ga je silan jelen dočekao. Tigar stade jelena odmah napadati, a jelen nemogavši nikuda poběći, dočeka ga svojimi rogovi. To razljuti tigra, a on počme nanj što jače nasèrtati. Ali ni jelen nije bio lěn; on spopadne tigra svojimi rogovi te ga tako čvèrsto izbode, da je morao tigar poběći. Jelen videći, kako mu neprijatelj běži, stade ga živo těrati i goniti, ali ga vojvodine sluge ulovišo i zatvorišo.

Lanjac ili **jelen šarenjak** (der Dammhirsch) manji je i pitomiji od jelena; imade široke i plosnaste rogove, koje izgubi jedan měsec kašnje, nego jelen. Dlake je obično jasno-sure s bělimi prugami, koja mu zimi potamni; tělo mu je 4 stope dugo, a 2½ stope visoko. I njemu je

pod okom jamica. Rodom je iz Afrike, kod nas se samo u košutnjacih ili u zvěrinjacih nalazi, te se takodjer mnogo cěni. Hrani se kao i jelen, samo što čini puno kvara na mladu dèrvetju, podgrizujuć mu koru. U zimi, kad je studeno, legne ih više u kup, da im bude toplije, pa često vole, da ih sněg pokrije, nego da se maknu sa svoga města. Živi do 20 godinah. Meso mu je bolje od jelenskoga; kožu rabe za rukavice, hlače itd. U Norvežkoj i Danskoj imade i cèrnih lanjacah.

Sèrna (das Reh) živi u naših šumah. U Zagrebu se može viděti u Jurjavesi. Znatno je manja od jelena, a inače ovomu vèrlo slična, ako izuzmeš jamice pod očima i rep, česa ona neima. Sèrnac ima rogove, koji pod zimu padaju. Tèrči hitrije od sama jelena. Ljubi boraviti u suhih i prostranih šumah s nizkim gèrmovljem. Živi zadružno u družtvu od 4—6 glavah. U ostalom sèrna je mirna, prijazna i živahna zvěr. Vid, njuh i sluh vèrlo su joj oštri. Po větru njuši lovca na 300 korakah; ako gdě opazi čověka ili pseto, běži glavom bez obzira. Ženka ostavlja měsecom svibnjom svoje družtvo, traži kakov gèrm, da leže obično dvoje, rědko troje mladih; pa istom poslě několiko danah dodje s njimi u prijašnje družtvo. Sèrnac je gospodar porodice, njemu se je brinuti za hranu i sigurnost ukupna družtva. Sèrna je osobito nježna prama svojim mladim, te ih vèrlo hrabro brani; pače napada i čověka, ako bi mu se pohtělo koje mlado joj ugrabiti. Mladomu sèrncu počimlju rogovi rasti već u 7. měsecu. Sèrnci i sèrne měnjaju boju dva puta na godinu. Od prolětja do jeseni

dlaka im je mekana, kratka i žuto-smedja; a zimi duža, tvèrdja i pepeljasto-siva.

Mlado sèrnče dade se upitomiti i svašta naučiti, a onda hoda kao pseto po selu, pa se osobito s děcom rado igra. Pitoma sèrna tako je privèržena svomu gospodaru, da višeputah pogine od žalosti, ako ga izgubi. Něka gospoja imadjaše sèrnu, koju je sama pripitomila i odgojila. Ta sèrna je vèrlo ljubila svoju gospodaricu, te ju svakamo slědila. Ako je gospodarica kamo pošla, a sèrna kod kuće ostala, bijaše ova nezadovoljna, zlobna i nemirna. U jesen ju gospoja odpravi u bližnji košutnjak, ali sèrna nehtěde tamo pèrvi dan ništa jesti, a drugi dan pojede samo něšto malo lištja. A kad ju treći dan gospoja pohodi, nebijaše tu veselju ni kraja ni konca. Nu čim gospoja ode, ražalosti se tako, da je padnuv na zemlju parnula od tuge.

Meso sèrneće vèrlo je tečno; loj, koža i dlaka se takodjer upotrebljava.

Sob ili **sěverni jelen** (das Rennthier, tabl. 7., sl. 1.) ima velike rogove pune plosnastih parožakah; i ženka mu ima rogove, ali manje. Gubica mu je dlakom pokrita i šija grivnata. On je najveća blagodat narodah blizu sěvernoga pola stanujućih. Njega upotrebljuju město konja, vola i ovce; on im je jedino domaće živinče; od njega imaju hranu i oděću. Velik je kao jelen; noge ima kratje i deblje; važe 300—400 funtih. Živi u sěvernih krajevih Europe, Azije i Amerike. Ima i divljih sobovah, koji su něšta veći od pitomih.

Bogatstvo Laponacah sastoji se jedino iz sobovah;

siromašni Laponac ima ih 10—12 komadah; bogati pako 400—500 glavah.

Staje im netreba, jer su sobovi uvěk na polju. Svaki gospodar ima posebne znakove za svoje sobove. Ako hoće, da mu sobovi u susědstvu ostanu, priveže ih několiko, a drugi se od ovih neudaljuju. Krave dojkinje dèrži posebice. — Ženka ima po jedno mlado, koje svoju majku medju hiljadami sobovah razpoznaje; sobče polazi već za pet danah s majkom na pašu. Sob je medju svimi domaćimi životinjami jedin, kojega nemora čověk hraniti, jer si sam traži lěti i zimi hranu, sastojeću iz razna lištja, a ponajviše iz maha i lišajah, koje mora često izpod dvě ili tri stope debela sněga mučno izkapati. Zimi netreba nikakova pitja, jer si sněgom gasi žedju. Jede i muhomorke, nu tako se od njih opije, da sasvim iznemogne, te leži pijan, dok se opet neotrězni. Najgorje je zanj u jesen, kada se iza kiše zemlja zaledi, jer je sob nemože prodrěti. Onda ga mora gospodar sěnom hraniti.

Mlěko mu je jako mastno, s toga se iz njega lahko putar pravi, premda nije dobar. Tamošnji stanovnici vole sir iz njega praviti. Meso je tečno. Iz loja i one kaše, što ju sob ima u želudcu, prave kobasice, koje su im veoma tečne. Sirovi i smèrzli moždani najveća je Laponcu slastica, koje se mogu tek bogati uživati. Suhe žile služe im město konca. Zimsku opravu, šatore, stanove i posteljinu prave iz kože sobovah; iz kostja pako prave oštre noževe, žlice, igle, čaše itd.

Sob je bojazljiv, dobroćudan i glup; ali tèrči ve-

oma hitro; za jedan dan prevali prostor od 6—7, pače i 12 miljah; stanovnici onděšnji rabe ga město tegleće marve, te ga ili uprežu pod saonice, ili ga jašu kao konja. Kad je godine 1699. buknuo rat medju Švedi i Norvezi, odpremi se ulak (skoroteča), da donese věst s bojišta u Štokholm. On je prevalio taj 124 švedske milje daleki put za 48 satih; nu došav u Štokholm, sruši mu se sob mèrtav na tla.

Najveći su neprijatelji sobu vuk i medvěd, ali samo onda, ako ga gdě sama nadju; ako pako ima više sobovah skupa, onda se svojimi rogovi i prednjimi nogami hrabro brane. Strašno ga muči něka vèrst obadah; ovi mu naime metju na kožu svoje kao gorušično zèrno veliko jaje. Sob poznavajuć svoga neprijatelja, počme, kad ga opazi, što više běžati; ali i obad poleti za njim, a kad već sob iznemogne, pusti nanj jaje, iz koga za kratko vrěme izadje mali cèrvić, koj mu se uvuče pod kožu, da se lojem njegovim hrani. Tad sob jako omèršavi, pa ako ima mnogo tih cèrvićah u sebi, mora i zaglaviti. Ovim načinom pogine svake godine mnogo sobovah. Sob živi 11—16 godinah.

Los (das Ellen, tabl. 7., sl. 2.) je veći od jelena, a važe 1100—1200 funtih. Ima visoke rogove, kratak vrat, veliku glavu i široku gubicu. U samca su veliki, plosnasti na stranu svinuti rogovi, koji važu više putih do 60 funtih. Dlaka mu je duga, tamno-siva. Tèrči vèrlo hitro, može na dan do 30 miljah prevaliti. Živi u šumah poljskih, ruskih, švedskih i norvežkih; hrani se travom, korom, mladicami i lištjem, a čini takodjer mno-

go štete seljaku na poljah i usěvih. Los je mirna i krotka zvěr. Ruči često kao krava. Love ga u jame ili ga strěljaju. Meso mu se jede, rogovi i kosti rabe tokarom, pa kažu, da je njegova kost bolja od slonove, jer nepožuti; iz kože prave se ponajviše pokrivala i slične stvari.

Los brani se proti neprajatelju prednjimi nogami; pa se ovako često dogodi, da i vuka ubije. Ako lovac mladim losićem mater ustrěli, dodju k njoj, te ondě stoje dugo, nedajuć se ni s města. Ovako ih je vèrlo lasno pohvatati.

Žirafa (Girafe, tabl. 7., sl. 3.) imade dva malena, kožom navučena roga. To je vèrlo čudna zvěr; tělo joj je 7 stopah dugo, a vrat skoro 9 stopah visok. Odrasle žirafe su od prednjega kopita do vèrh glave 18—19 stopah visoke. Zadnje su joj noge kratje od prednjih. Glavu imade nalik konjskoj; na vratu joj je kratka griva. Živi zadružno u Africi, i hrani se lištjem sa stabalah. Plašljiva je i blaga. Znade tako hitro běžati, da ju čověk na konju ni dostignuti nemože. Meso joj se jede, a od mlade žirafe je tako tečno kao teletina. Iz kože prave se mošnje, u kojih si putnici preko pustinjah idući vodu nose.

Jelen, lanjac, sèrna, sob, los (i žirafa) imaju na čelu rogovlje, koje svake godine izgubljaju. Rogovi ovi — ženke ih neimaju — stoje čvèrsto na posebnih izrastih čelne kosti, a kad u prolětju odpadnu, nabere se iz čelne kosti opet rožni sok, i bèrzo izrastu novi, veći rogovi. — Životinje ove sačinjavaju **rod jelenah.**

---

c) Deve.

(Kameele.)

Deva jednogèrba ili **dromedar** (das Kameel, tabl. 6., sl. 1.) Izmedju svih životinjah bit će jedina deva od naravi najviše za to odredjena, da se njom u svojih potreboćah služe žitelji onih pokrajinah, gdě se skoro izključivo nalazi. Ova životinja čini se, da je baš za čověka stvorena, i da bez njegova nadzora nikako živěti nemože. Mi nalazimo toli u prastarih, koli u svih kasnijih pověstnicah opisanu devu kano čověku služeću i od njega na jednake poslove kano i danas odredjenu životinju; te se nemože nikako tvèrditi, da je ova vèrst životinjah u divljem i neodvisnom stanju ikada živila.

Neimajuć od naravi nikakova orudja za obranu, te i nepružajuć, na koliko mi suditi možemo, na světu nikakove koristi, osim u čověčjem podložničtvu, naliči deva u tom čudnovato na ovcu, govedo i ostale preživače, koje ćeš težko naći u drugom stanju nego u čověčjem podložničtvu, i koje treba da samo tomu podložničtvu i sjedinjenoj s njim obrambi zahvale, da kano potrebna vèrst na světu obstoje. Sravnimo der uzrast, ustroj i svojstva deve sa naravlju pokrajinah, gdě se ona poglavito nalazi, i sa poslom, što čověku navadno obavlja.

Pěskovite arabske pustare poglavita su domovina devah; no imade ih takodjer u raznih drugih predělih Azije, kano i u sěvernoj Africi, te se ljudi njimi živo

služe. Neprestano obćenje izmedju plemenah, koje to more od pěska děli, nemože se uzdèržati nego pomoćju životinje, što porad svojih svojstvah ime „pustarskoga broda“ steče. Obteretjena raznom robom, kojom se u onoj strani světa obično tèrguje, i koja se stranom iz iztočne Azije sve do najzapadnije Europe, pa odavle po atlantičkom moru u Ameriku prevaža, putuje ova životinja uvěk jednakim korakom više tjedanah po gorućih pěskovitih pustarah. Pa ne samo da se zadovolji sa ono malo trave i bilja, što uzput nadje; no prodje takodjer više danah, dok se naměri na kakov kladenac, da si žedju ugasi.

Kad uzmeš razmatrati, što tu životinju za putovanje po tih pěskovitih pustarah prikladnu čini, najprije ti noge i želudac u oči udare.

Pa zbilja noge su joj upravo tako ustrojene za puteve, koje prebacuje, kano što joj je želudac shodan za podnašati sušu onih pokrajinah, po kojih ju put vodi. Noge su devi tako ustrojene, da nebi mogla lahko i čvèrsto koracati po stèrmih i kamenitih preděli; isto tako nemože da dugo odoli vlažnim městom, jer joj vlaga uda užiže. To, ne pako što nemože da podnosi studenije podnebje, čini se da je polag Cuvier-ova mnenja pravi uzrok, zašto deva nije nikad prekoračila granice svojih pustarah, dočim je ovca, govedo, konj i pseto za skitajućim se čověkom iz svoje pèrvobitne domovine srědnje Azije u sve nastanjene pokrajine cěloga světa pošla.

Da vidimo, kako njezin ustroj može da odoli težkoćam pokrajinah, gdě malo vode imade. Kano u svih

preživačah, tako imade i u deve želudac više odělah, izmedju kojih jedan je opet razděljen u više posebnih komoricah, koje ipak své u savezu stoje, te mogu dèržati toliko vode, koliko je toj životinji za više danah potrebito. Kad se naměri na vodu, napuni deva nagonom těrana opet te komorice, te tako može da živi u takovih suhih pokrajinah, u kakovih bi svaka druga životinja, što nije na ovaj način ustrojena, jamačno zaglavila.

Deva ne samo da neždere toliko, koliko konj, nego može takodjer više pretèrpiti. Velika deva nosi obično 7—12 stotinah funtih, pa prebacuje s tim teretom više od deset satih puta na dan. Mala, bèrza deva može, ako je zemlja suha i ravna, učiniti 20 satih puta na dan. Deve mogu 8—10 danah živiti samim suhim dračem; no nakon toga vremena trebaju bolje i sočnije kèrme, kano što su obično datule i razna umětno pripravljena hrana. No, ako i toga neima, putuje deva ipak tèrpljivo dalje, dok joj se sve salo, iz česa joj kvèrga sastoji, tako neiztroši, da je nije skoro niti poznati.

Kano glad, tako može deva i žedju podněti, a uzrok je tomu jamačno vlaga, koju iz rečenoga u želudcu oděla cèrpi. Ova životinja imade izvan toga tako oštar i ćutljiv njuh, da zanjuši vodu iz podobro daleka, osobito ako je odprije 7—8 danah žedju tèrpiti morala. Čim ju zanjuši, primi tèrčati upravo prama městu, gdě imade vode; pa to svojstvo dolazi često u dobar čas toli istoj devi, koli njezinu gospodaru i cěloj karavani. Deva može na jedanput i 120 okah vode izpiti.

To je glavna korist, što čovčku tělovni ustroj deve

pruža. No niti nije manja korist, što iz naučne i tèrpljive njezine naravi proiztiče. Deva je obično preko 6—7 stopah velika; no dade se tako uvěžbati, da na kolěna klekne, dok joj se teret napèrti, pa ako je ovaj tako razděljen, da joj na bèrbtu ravno visi, onda vrat svojevoljno u jaram skuči, i s teretom napred stupa; no ako oseti, da joj je ovaj pretežak, neustane prije, dok joj se něšto od njega neoduzme.

Ako se na daleku putu vèrlo utrudi, radje će i lašnje ići, ako joj gospodar stane pěvati ili svirati koju poznatu pěsmicu. Nu to se svojstvo nesteže na samu devu.

Deva je dakle, usled svoga naravskoga ustroja, izmedju svih preživačah čověku najkoristnija životinja, osobito glede mekaničkih poslovah; mogla bi se dakle glede toga s konjem posvuda natěcati, no u svojem posebnom kraju, u pustari, daleko ga nadkriljuje. Sobovi služe Laponcu za razne potreboće, dočim ga na saonicah po ledu i sněgu voze; goveda rabe ljudi u mnogih pokrajinah za oranje i vučenje težkih teretah; no na jedinih devah těrala se je od prastarog doba tèrgovina cěloga světa. Mirodije i najdragocěnija iztočna roba, pošto bi do arabskih granicah prispěla, bijaše na deve ponatovarivana i kroz pustare dalje opremljivana.

Arab dobiva od deve mlěka, sira i masla, hrani se obično njezinim mesom, a iz njezine kostrěti pravi se oprava svake ruke. Ista balega te životinje glavno je gorivo u pustari, a iz njezine mokraće vadi se nišador (Salmiak), kojim se umětnici i zanatlije raznovèrstno služe. (Gimn. čit.)

Deva dvogèrba ili **Dromedev** (das zweibuckelige Kameel ili Trampelthier) ima dvě kvèrge; poněšto je veći i bèrže tèrči, nego dromedar; on stanuje u srednjoj Aziji; većinom je divji, i zato se manje upotrebljava nego dromedar.

Lama (das Lama, tabl. 6, sl. 4). Prava domovina lame jesu visoke gore južne Amerike, gdě-no ona u velikih stadih boravi i někim kratkim mahom i listjem se hrani. Imade divljih i pitomih lamah. Tamošnji stanovnici prije nego tu životinju odrede, da počme nositi terete, slave osobitu slavnost, kojom ju za svoju drugaricu primaju. Najprije joj još u domaćem dvoru glavu svakojakimi vunenimi i svilenimi vèrpcami nakite, zatim pozovu cělu rodbinu svojih prijateljah na gostbu, gdě ih časte pivom, rakijom i pečenim kukuruzom. Po gostbi slědi druga vèrst veselja, to jest ples pri malenih sviralah, gdě se pije u zdravlje prijateljah i drugarice lame. Sred tih zabavah, koje često několiko danah traju, polaze u dvoru marljivo tu životinju, gèrle ju i na hiljadu načinah cěluju, davajuć joj piti iz lagvice, napunjene pivom i rakijom. I premda te životinje neće da od svega toga ništa prime, Peruanci ipak nastoje, da svojim budućim družicam na kakov takov način svoju radost i dobru volju pokažu. Uza to se š njimi vèrlo prijazno razgovaraju i laskaju im se, kano da su razumni stvorovi, s kojimi hoće da u družtvo stupe. Tek poslě te svetkovine uče ih, i to samo vèrlo oprězno i polagano, nositi razne terete, te buduć je lama naučna, providna i krotka životinja, posluša i najmanje zviždanje, te se dade polag volje ravnati. Premda nekasa nego ide valem, nije ipak

zato lěna i nemotorna, po gorah pako koraca tako čvèrsto i bezbědno, da ponajviše ženske na njih jašu. Lama može nositi 100—150 funtih; pa ju treba osobitim načinom napèrtiti i osobitim sedlom osedlati. Ako ju prenapèrte ili pretěraju, a nenahrane u stanovito vrěme, sruši se i tužno beči; pa tad ju vodja uzalud sili, da ustane i dalje podje. Na pašu ih gone obično noćju, gdě se rečenim mahom vèrlo rado hrane. Zatim legnu, da si odpočinu i preživajuć tělo ojače.

Kad se těraju ili sèrde, bleje osobitim načinom, ritju se kano i deve, i slina im se iz gubice pěni. Kad lama ostari, zakolju ju porad mesa, koje je tako dobro kano i ovčije. Kèrzno rabe Pèruanci za pokrivala i druge domaće potrebe.

Navadna lama naraste do visine od četiri stope, te je visoka kano osao. Glava joj je mala, oči cèrne, vrat dug i podobro krivudast, a na pèrsijuh imade širok mozolj, iz koga se uvěk něka mast cědi. Dok je u divljem stanju, ima dugu i debelu dlaku, no po ukrotjenju postaje joj kratja i mehča. Kadšto je běle boje, izpisane cèrvenkastimi i cèrnimi pěgami, kadšto je sva cèrvenkasta s cèrnom prugom od glave do repa, a s podtèrbuškom uvěk bělim. Rep joj je kadkad jedva osam palacah dug. Polag Bironova izvěstja važu lame obično 300—350 funtih. Dok su u divljem stanju, progone ih lovci stranom porad mesa slična janjetini, stranom porad loja. Kèrzno im doduše neugodno udara, ali je najmehče od svega dosad poznatoga, a u tvornicah prolazi dobro za dělanje svakojakih rubacah i drugih tkaninah.

Iz kože prave obuću, hame i druga konjska orudja. Lov je na tu životinju vèrlo težak, osobito ako se je popela na koju klisurastu stèrmen, gdě je lovac nemože niti puškom niti psom dostići. (Gimn. čit.)

Kabar (Moschusthier, tabl. 7, sl. 5) je velik kao sèrna; živi na najviših planinah srědnje Azije, u Kitaju i Sibiriji. Dlaka mu je štetinasta, pèrhka i cèrnkasta; na vratu běla. Pod kožom na tèrbuhu ima měhurčić, u kojem se nalazi od prilike 1 lot moška, koj se kao lěk rabi. — Kad ga lovac ustrěli, izvadi mu odmah taj měhurčić da mu se meso, koje je vèrlo tečno i dobro od moška nepokvari. Jedan lot moška stoji oko 40 forintih. Kabar je zvěr plaha, živuća na klisurinah, odkuda se u jesen seli u toplije krajeve.

D e v a, l a m a i k a b a r neimaju na čelu nikakovih rogovah; oni sačinjavaju **rod devah.**

Šupljorožci, jeleni i deve imaju noge sa dva papci pokrivena pèrsta, na koje ove živine stupaju; obično se nadju još s traga dva mala, više postavljena pèrsta. Sve ove životinje zovu se **dvopapkari** (Zweihufer). Po čudnovatoj vlastitosti, da jestvine jedan put progutnute preživaju, zovu se takodjer **preživači** (Wiederkäuer). Toga radi sastoji im želudac iz četiri razděla. Debelo žvakana hrana najprije dodje u veliki želudac (tèrbušinu), od ovuda predje u drugi manji okrugli želudac, koj se po svojem krasnom mrěžasto-žilavom povèršju zove kapura. U ovom se hrana oblikuje u

manje vavoljke, i mogu ju opet u usta doněti, gdě ju po drugi put žvaču, i obilnom slinom na pol tečnu učine i opet progutnu, te ju odmah spuste u tretji listasti želudac (književac), odkuda dodje konačno u tako zvani čmar ili lojnjak za podpuno probavljenje.

U truplu preživačah sakupi se mnogo lomnoga sala (loja). Na glavi nalaze se na posebnih brěžuljcih čelne kosti raznovèrstno sastavljeni izrasti (rogovi). — Preživači hrane se jedino biljem, i to najviše travom ili lištjem, te su u obće čověku vèrlo koristonosni.

IX. Mnogopapkari.

(Vielhufer).

Prasac ili **kèrmak** (das zahme ili Hausschwein) ima kratko rilo; na noguh po 4 pèrsta s papci, dva veća s preda a dva manja s traga; otražnji netiču se zemlje, kad kèrmak hodi. Koža mu je pokrita dlakom, a na ledjih ima jedan red tvèrde dlake, štetine zvane; umah izpod kože ima jedan red slanine. Prasac se hrani ponajviše biljem, te ruje rilom korenje; al jede i rovce i druge životinje. Brani se zubi, a hoće i na čověka napasti. Boje je raznovèrstne, cèrne, běle, cèrvenkaste, šarene itd. Prasac je na glasu s osobite proždèrljivosti i

nečistoće. Najvoli se u kakovoj kaljuži dobro izvaljati, a reć bi da mu to prija. Meso je tečno i dobro, maštjom začinjamo jela; štetine rabe čižmarom, a kožom obšivaju se kovčegi itd.

Kada dodje prasac u pogibelj, zariče čudnovato, na što mu svi prasci dotèrče u pomoć. Imade tako běsnih prasacah, koje nemare pse, děcu, pače i odrasle ljude raztèrgati i proždcrati. Prascem, osobito kad se razljute, bolje se je u vrěme ugnuti, a na poso valja na malu děcu paziti, te nikako nedopustiti da se blizu puštaju. Prasac tèrči hitro, pače mnogo bèrže od sama psa. U Englezkoj sastalo se je něko družtvo, da se osvědoči, je li istina, da prasac može ovako hitro tèrčati. Zatvore dakle prasce s jedne strane velika tèrkališta, a nosili bi im několiko vremena svaki dan s druge strane jesti. Kad su već prasci zapamtili, gdě ih hrana čeka, zatvore ih na čitav dan u kotac, nedav im ništa jesti. Ovako živo gladne izpuste ih iz kotca, a š njimi jednoga psa, koj je takodjer š njimi na drugu stranu tèrčati morao. Pa gle, prasci su prije stigli na opreděljeno město nego pas.

O proždèrljivosti svinje svědoči i to, što ona često i svoje vlastite mlade proždere, kojih leže 10—18 komadah.

Něka nemarna mati ostavi svoje malo děte pred vrati, kuda je prasad prolazila. Prasac opaziv děte, skoči nanj, te ga počme tèrgati i žderati, a drugi pridruže mu se, da pomažu. Kad nesretna majka dodje, da odnese svoje čedo, nenadje ništa od njega do několiko kostih. Ova nesreća budi priměrom i opomenom mnogim našim

majkam i služkinjam, koje ostavljaju děcu često na vèrlo pogubnih i smèrtonosnih městih.

Osobito je prasac onda pogibeljan, kada je okusio kèrvi. Takvoga kèrmka, koj je već pile ili koju drugu životinja proždro, valja umah ubiti, inače bi se lasno mogla velika nesreća dogoditi.

Imade i **divljih prasacah** (Wildschweine, tabl. 7, sl. 10.), koji žive u družtvu od 10—40 glavah po velikih šumah. Mužkarac divlje prasadi zove se vepar ili nerast. Stariji vepri neljube toliko družtva; najvole sami po šumah se skitati; samo zimi měšaju se medju ostale divljake. Užasno je gledati, kad se dva vepra zavade i pohèrvaju. Štetine im se naježe, a oni běsno navale jedan na drugoga, derajući se oštrimi zubi. Rane svoje vidaju smolom, što no ju na stablu nadju, dok ih izlěče. Težko ih je ubiti, jer su obično pokriveni debelom smolnatom korom. Lovci ih progone na konjih, ali uvěk s velikom pogibelju. Svaki lovac mora se oboružati dugačkim i jakim nožem, te mora uvěk nastojati da vepru u onaj mah nož u otvorene čeljusti porine, kad na njega zareži. Ako toga nije učinio, onda je propao. Meso veprovo vèrlo je tečno.

Od vukovah znadu se vepri vèrlo věšto braniti. Kada ih vuk napadne, satvore oni odmah trokut; u pèrvi i drugi ugao poredaju se najjači i najveći, a u tretji slabiji, te tako pripravljeni dočekaju oštrimi zubi neprijatelja, koj obično mora propasti.

Vepar krivozubac (Hirscheber, tabl. 5, sl. 6)

živi na indičkom ostrovlju. Visokih je noguh, dva gornja kla su mu poput parogah uzvinuta.

Slon (der Elephant, tabl. 5, sl. 4). Izmedju svih zemnih sisavacah najveći je slon. On biva 12—16 stopah visok, 10—15 stopah dugačak i važe 100—120 centih. Glava mu je neotesana i nespretna, u čeljustih ima dva velika, više od jedne cente težka i 5—8 stopah dugačka zuba, koji se skupo platjaju, jer daju tako zvanu slonovu kost. Vrat mu je jako kratak, pa s toga nemože se slon k zemlji prignuti, da ustima hranu uzme ili da se napije. Nu svemogući Bog dao mu je do 2 stope dugačak hobot, koj može i na 6 stopah raztegnuti; ovim hobotom, koj ima na kraju kao maleni pèrst, nosi si hranu i napoj u usta; njim se brani proti neprijatelju, pa ima u njem takovu jakost, da može i debela stabla iz zemlje izčupati, konja smèrviti i čověka u vis baciti, nu tim pèrstolikim nastavkom može i najmanje stvari hvatati, na pr. novac sa zemlje podići, čep iz stakla izvaditi, uzao razvezati, malu pušku opaliti itd. Oči su mu malene, uši dugačke i široke. Koža mu je na palac debela i rědkom dlakom pokrivena; rep mu je kratak, s malom kitom dlakah na kraju. Noge su neotesane, sdepane i debele; pèrsti imaju malene papke. Slon živi u družtvu svojih drugovah, pa ih ima na stotine u velikih šumah Indije i Afrike, gdě najvole blizu rěkah i potokah živiti, u kojih se često kuplju. Takova stada čine veliku halabuku, ako se s jednoga města na drugo sele; sve, što im na putu stoji, pogaze i unište. Kod takovih seobah idu dva slona kao vodje na čelu svoga stada, za njimi majke i mladi,

a stopèrv onda drugi slonovi. Slon se hrani travom, lištjem i korenjem, te najvoli sladko voće i ino bilje; na pirinčištih počini velike štete. Pitomi slon jede voće, kruha, repu i krumpir, te vèrlo rado pije rakiju i jede slador. Iz boce izvadi čep, pa si ulije rakije u usta. Něki slon u Parižu pojeo je na dan centu sěna, 20 funtih kruha, něšto mèrkve, krumpira itd., pa izpio lěti do 30 akovah vode. Da si svoju kožu opere, trebao je mnogo više vode. Imade dvě vèrsti slonovah, i to:

a) **Indijski slon** (der indische Elephant) živi na čopore po šumah u Indiji. Često ga pitome, te onda nosi tovare, ili ga dèrže za jordam i gizdu. Prije nego što bijaše pušakah, ratovalo se je sa slonovi; dan danas se njim služe, kad idu u rat.

b) **Afrikanski slon** (der afrikanische Elephant) veći je i divlji od prijašnjega. Živi na čopore u zapadnoj Africi. Od njega se dobiva bolja kost nego od prijašnjega. Hotentoti mu jedu meso, koje na dugačke komade razrežu i na suncu osuše.

Kad su slonovi u hérpah, onda nisu pogibeljni, ali kad se gděkoj pojedini od svoje hèrpe odbije, onda ubija sve, što mu na put dodje. Lov na slonove vèrlo je pogibeljan. Ako ljudi hoće, da kojega slona ulove, dovedu do njega několiko pitomih slonovah, bace mu zanjke pod noge, a kad ga ulove, odvedu ga pitomi slonovi sa sobom. Kada love lov na čitavo stado, naprave najprije veliku ogradu s dubokimi jarugami, jednim samo ulazom i jednim izlazom. Kada su halabukom, vatrom, pucnjavom itd. čitavu hèrpu u ogradu utěrali, onda se zatvori

ulaz, pa gledaju lovci, da dobrom hranom jednoga slona za drugim u vèrlo uzki izlaz namame, odkuda mu već neima nikakvoga izlaza natrag. Kad su ga tamo namamili, bace mu čvèrste zanjke s traga, pa ga s pitomimi slonovi odvedu. Ulovljeni slon dade se onda lahko pripitomiti, i na raznovèrstne poslove priučiti. Slon je vèrlo naučan i dosta pametan. Ako ima kakov tovar nositi, to važe ponajprije pojedine bale, pa si ih rilom na ledja nametje. Slon može do 20 centih robe nositi, i kola, za koje 6 konjah treba, sam vući; on znade tako hitro běžati, da ga nemože nijedan konj dostići; znade vèrlo věšto plivati, i ako imade čitava hèrpa kakovu rěku preplivati, to plivaju ponajprije najveći i najjači slonovi na drugu stranu, gdě iztraživaju, da li im tamo nikakova pogibelj neprěti. Ako nadju sve u redu, dadu svojim drugovom znamenje, pa onda svi preplivaju na drugu stranu.

Slonica radja samo po jedno mlado, koje neizměrno ljubi i svojim životom od svake pogibelji brani, u čem ju i čitavo stado věrno podpomaže.

Ovo několiko pripověstih bit će najbolji dokaz o slonovih svojstvih i sposobnostih.

Něki slon ubio je svoga stražara, jer ga nije dobro hranio i višeputah gladovati pustio. Kad je slon najviše běsnio, dodje žena stražarova, a uvidivši strašan prizor, razžalosti se tako, da je svoje dvoje děce pred slona bacila i tužno jadikovati počela. U taj se hip slon osvěsti, stane ženu njegovati i děcu u svojem rilu ljuljat. A kadgod je kašnje ženu ili děcu stražarovu opazio, vèrlo

se je razžalostio, i za kratko vrěme od težke žalosti poginuo.

U Napulju podavao je něki slon kamenje i opeke zidarom.

Někoč je bio jedan pitomi slon, koj je svaki dan išao mimo jednoga krojača, što je kod prozora šivao. To mu se je tako jako dopadalo, da je više putah u sobu gledao, položiv svoje rilo na prozor. Jednoč ga krojač iz šale ubode u nos. Slon otidje, a drugi dan opet dodje, napuniv si svoje rilo gnojnicom, i polije krojaču sve, što je u sobi imao.

Drugi něki slon bude ranjen. Gospodar ga odvede kovaču, koj mu je razběljenim željezom izpalio ranu. Rana mu se izlěči; a kad bude slon po drugi put ranjen, onda je svagda sam kovaču otišao i ranu si izpaliti dao.

Něka gospoja donašala je jednomu slonu svaki dan komadić šećera, kojega on vèrlo rado jede. Da joj svoju zahvalnost i privèrženost pokaže, pograbi ju jednoč svojim rilom, te ju na svoja ledja metne. Nu gospoja se prestraši, stane kričati, a slon ju uzme rilom, pa ju spusti dolě.

Něki Hindostanac ubije svoju ženu, pa ju zakopa u staju svoga slona. Za kratko vrěme oženi se opet, a kad mu njegova nova žena u staju dodje, pograbi ju slon, odnese na město, gdě je ubijena žena zakopana bila, te ju izkopa i novoj ženi pokaže, da znade, kakva i nju sudbina čeka.

Slon je veliki ljubitelj glasbe. Prije několika godinah svirao je u Parizu čitav sbor glasbenikah na

galeriji u stanu slonovah, koji su dobili upravo najbolju i najmiliju im hranu. Ali jedva da je glasba svirati počela, prestaše i slonovi jesti i počmu slušati. S početka su se prestrašili, bojeći se valjda, da će neprijatelji na nje udariti; nu kad su vidili, da im ništa zloga biti neće, umirili su se, te s najvećim veseljem glasbi prisluškivali. Ako li su glasbenici vesele komade svirali, razveselili su se i slonovi; kod tužnih bili su tužni, kod nježnih su pokaziveli najveću nježnost i umiljatost.

Imade i bělih slonovah, ali ih je malo. Slon živi 100—200 godinah. Pitomi slon može 120—130 godinah živiti. U Beču imali su u zvěrinjaku slonicu, koja je živila samo 53 godine.

Nosorog (das Nashorn, tabl. 5, sl. 1) ima na nosu kožnati rog, baš kao da je iz samih štetinah složen. Taj rog može i do 3 stope dug narasti. Nosorog je 12 stopah dug, a 7 visok. Živi do 200 godinah. Svojim rogom umije vèrlo věšto stabla pukati. Metne ga pod najdeblji korěn, pa se ostalim tělom tako čvèrsto upre o stablo, da ga napokon sruši, a kad ga izkorěni, lěpo se prisloni, pa pobira voće i lištje, koje vèrlo rado jede. Iz njegove debele i tvèrde kože prave se štapovi i slične stvari. Nosorog — inače živina neobično glupa — živi u velikih šumah južne Azije i Afrike. Najvoli živiti blizu vode, gdě se u blatu kao naša svinja rado valja. Tigar se ga više boji, nego samoga lava, budući nosorog nerazumije nikakove šale, te njega svojim nosom odmah probode i u vis baci. Ako ga tko rani, pohiti slěpo upravo onamo, gdě misli naći uzrok svoje rane, pa jao

onomu, koj ga je ranio; ako ga stigne, neima mu više pomoći. Lovci ga napadaju, kad spava, jer ga je onda najlašnje ubiti. Meso mu jedu, premda je poněšto tvèrdo i ne baš najtečnije.

Vodeni konj (das Fluss- ili Nilpferd, tabl. 5, sl. 2). Živinče ovo vèrlo je nespretno i tipavo. Vodeni konj dosiže obično visinu nosoroga, dug je često i 15 stopah. Odrasao vedeni konj važe toliko, koliko 4—5 velikih volovah. Glava mu je skoro četverouglasta; nos tup i širok; oči i uši malene; koža gola, tanka i tako debela, da kroz nju tane iz puške rědko kada prodre. Noge ima kratke, tèrbuh tako velik, da se do malo zemljom vuče; rep mu je kratak. Živi u močvarah i na obalah od rěkah. Pliva vèrlo okretno i znade pod vodom plivati; nu mora glavu nad vodom dèržati, da uzmogne odisati. Hrani se biljem. Ako nenadje u vodi dovoljna živeža, izlazi noćju na kopno, te si onuda potraži hranu. Meso mu jedu, a njegovi 5—7 funtih težki zubi dragocěniji i skuplji su od iste slonove kosti.

Tapir amerikanski (der amerikanische Tapir, tabl. 5, sl. 5) je od prilike kolik naš osao. Nos ima u dugoljastom rilu, kojim zemlju rova i cèrve, gljive, korenje itd. traži i ždere. Živi u južnoj Americi. Noćju traži si hranu. Meso njegovo se jede, a koža uporabljuje se na razne rukotvorine. Može se pripitomiti, a onda ga dèrže u kućah.

Ovomu tapiru sasma je nalik tapir **indijski** (der indische Tapir), samo što je něšto veći.

Prasac, vepar krivozubac slon, nosorog, vodeni konj i tapir imadu više od dva papka, pa se zovu **mnogopapkari**. Koža im je vèrlo debela i jaka.

X. Plitvonožci.

(Flossensäugethiere.)

Tulanj ili **morski pas** (der Seehund, tabl. 8., sl. 7.) ima okruglastu glavu i debeo vrat, dlaku kratku, smedjimi pěgami posutu. Živi u ledenom moru, gdě ih imade vèrlo mnogo. Možeš ga naći i u sěvernom, baltičkom, pače i u hvalinskom moru. Tělo mu je do 6 stopah dugačko; počamši od pèrsih pada bliže k repu sve jače, dok se napokon neizmetne u ribji rep; prednje i nespretne noge nalik su na plitve u ribah. Ovimi nogami pomaže si kad pliva, a jošte više kad kopnom hoda, premda se vèrlo lagano miče; zadnje noge, tik repa izrasle, kratke su; a rabe mu, kad pliva. Izpod kože imade nasad slanine. Hrani se ribami, osobito losovi i sledji, kojih može mnogo pojesti. Poglavarom porodice, koja sastoji iz 20—30 ženkah, je stari tulanj, koj svoje podložnike u dobrom zaptu dèrži. Jao onoj ženki, koja si dade mlado, što ga ona vèrlo ljubi, ugrabiti; ta neće izběći strogoj kazni. Onaj pako nadopuni mladi tulanj, koj se pobědonosno vrati iz žestoka boja, dobiva osobito odlikovanje od staroga tulnja a i nagradu. Svi žive me-

dju sobom u zajednici i lěpoj slozi, podpomagajuć jedan drugoga u svakoj nesgodi; nu porodi se često i medju njimi žestoka borba. — Na kopno izlaze tulnji samo zato, da se dobro naspavaju i sunca nagriju. Love ga radi ulja, koje je bolje od kitova. Kožom se obšivaju kovčegi, prave šubare, oprave, obuća itd. Stari su ga dèržali za morsku děvojku. Tulanj je najvažnija živina za sěverne primorske stanovnike, jer im daje gotovo sve, što trebaju. Meso mu jedu, kèrv smatraju za osobito dobru juhu, suhe žile rabe kao konac, crěva metju u prozore na město stakla, iz kostih prave razno oružje, noževe, vilice itd.

Iz Hamburga i Breme odlazi svake godine mnogo ladjah na lov tulanjah, te ih ulove 4—5000 komadah. Ubijaju ih udarci na glavu.

Ženka radja 1—2 mladih, koje se mogu pripitomiti i koješta naučiti.

Mrož (das gemeine Wallross, tabl. 8, sl. 8.) nalik je na tulnja, ali gornja čeljust mu je debela. U ovoj stèrče dva velika, 1½ stope dugačka i do 20 funtih težka zuba, koji su bolji od slonove kosti. Mrož je 20 stopah dug, a toliko i centih važe. Glava mu je tupa; nad gubicom ima guste i debele bèrkove. Hrani se ribami; zubi znade se vèrlo věšto braniti; rabi ih i onda, kad se želi na koju ledenu klisurinu popeti; zasěče ih naime u led, pa se njimi tako dèrži kao mi rukami, kad se hoćemo kamo popeti. Zatim se popne u vis, te skoči kamo mu je volja. Živi u ledenom moru. Lovi se poradi svojih zubih, ulja i kože, koja je do 4 centa težka. Od

kože prave dobro remenje. Od mroževah, dok su mirni, neprěti nikomu pogibelj; ali kad ih tko razdraži, navaljuju hèrpimice na brodove, pa ih često i upropaste.

Oko jednoga broda sakupilo ih se je někom sgodom toliko, da nije brod ni s města mogao. Manji jedan mrož popne se na brod, te ležeć ondě, motri mirno pojedine mornare. Kad se je do sita nagledao, spusti se opet u vodu. U taj hip skoči stariji i veći mrož na brod, gdě se je isto onako čedno ponašao kao i njegov drug. Kad je mornarom njegovo družtvo već dodijalo, ubiju ga iz puške, na što se trup svali pod vodu. Sada zarone svi mroži redomice o vodu, a mornari běže što bolje mogu, inače bi težko žive glave odněli. Razdraženi mroževi bi im se bezdvojbe strašno osvetili radi smèrti svoga druga. Ženka radja po jedno mlado, koje veoma ljubi. Plivajuć u vodi, dèrži ga prednjimi nogami.

Morski lav (Seelöwe) ima na vratu kudrastu grivu. Živi u tihom oceanu. Velik je 15—20 stopah. Boje je ridje. Meso mu je veoma tečno; isto tako i ulje.

Tulanj, mrož, morski lav i još někoje druge životinje imaju dugačko, s traga tanjajuće se i ribjemu nalikujuće tělo. Noge su im kratke i nespretne, kao u svih plivačah ustrojene. Hrane se ponajviše ribami, ali i morskimi bilinami. Dolaze rědko na kopno, a i onda samo da se odmore i ugriju. Zovu se **plitvonožci**, jer su im noge kao plitve.

XI. Kitovi.

(Walle ili Fischsäugethiere).

Kit (Wallfisch, tabl. 8., sl. 1.) dug je 60—90 stopah, i 30 stopah debeo, a važe gděkad i 400.000 funtih. Glava zauzimlje tretjinu čitavoga těla; malene oči su mu sa strane i nozdèrve na těmenu. Ždrělo ima do 12 stopah visoko a 16 dugo. Mogao bi dakle u njem priličan čamac plivati. Nu požirak mu je jedva dva palca širok, pa s toga može tek sitne ribice proždirati. On ih silnom vodom u usta grabi, pa onda vodu nozdèrvami na těmenu van baca. Kad čověk iz daleka gleda krupne valove vode, što ih kit baca, čini mu se, da kao iz kakva vodometa štèrca, a upravo po tome saznavaju i kitolovci, gdě ima kitovah. U čeljusti imade dva reda pločah, koje su jedna do druge kao daske naměštene. Svaki taj red broji preko 300 pločah. Najdulje od njih imadu 10—15 stopah u dužini i 10—12 palacah u širini. Jedan sam kit daje do 3400 funtih tih pločah (koje se zovu kitov us) i do 60.000 funtih ribje masti, koja se topi iz njegova tuka, nalazećega se okolo těla, i koj je 8—20 palacah debeo. Rep mu je 20—26 stopah širok, pa strašno jak. Jednim udarcem može kit dosta veliki brod prevèrnuti. Ako kit rep svoj podigne, pa njim nad vodom udari sva se voda počme pěniti, a taj udarac čuje se 2—3 milje daleko. Pliva vèrlo věšto i okretno, pa s toga ga je težko uloviti. Kad i kad se igra, bacajuć se poput manjih

ribah po vodi; nu ova igra plaši brodove, jer se boje velike pogibelji. Měseca veljače i ožujka koti ženka po jedno mlado, koje je 10—15 stopah dugo i do 10.000 funtih težko; ovo mlado sisa preko godine danah. Meso mladoga kita može se jesti; mornari kažu, da je dosta dobro; nu meso staroga kita nevalja, jer je tvèrdo.

Cuvier misli, da može kit 900—1000 godinah živiti. Istoga je mněnja i Buffon.

Poradi njegova tuka i usa ide svake godine mnogo brodovah u ledeno more, da nanj lov love. Nu lov taj vèrlo je pogibeljan. Kad dodje brod u ledeno more, moraju mornari danju i noćju stražiti, pa gledati, gdě bi kakova kita ugledali. Kada ga zapaze, nagnu za njim u ladjici. Primaknuv se bliže njega, baci nanj ostvar osobitom ostvinom, i zabode ju, ako može, upravo u zatiljak. Ranjena životinja zaroni moru na dno, nu za koj čas pojavi se opet na povèršini morskoj, da odahne; sad ga ovdě kao i pèrvi put ostvinami bodu, dok ga napokon neubiju. Ubijena povuku ga k brodu, pa mu tuk i ploče izvade. Vrědnost, koju lovci od ubijena kita cèrpe, valja 8000—10.000 forintih.

Kako rekoh, lov na kitove vèrlo je opasan, a brodari se vèrte u neprestanoj pogibelji; opasan je osobito onda, ako dodje takov brod medju ledene sante; može bo ga jaki větar svaki čas razlupati, natěrav ga na koju ledenu gromadu. Kapetan od broda mora kad i kad više satih u košu od jedrila boraviti, pa gledati, kako da se svakoj pogibelji izmakne. Brodovi idući u lov na kitove, ostavljaju prolětjem svoj zavičaj, pa krenu na sěver,

odakle se u rujnu vratjaju. Kolovoz i rujan su im najpogibeljniji. Ja ću ovdě u kratko opisati nesgode, što ih je glasoviti kapetàn Scoresby od 21—24. kolovoza godine 1822. doživio. On sam pripověda ovako: „Dne 24. kolovoza bila je velika magla. A buduć su u nas ledene sante udarale, morali smo tri puta svoje sidrište proměniti. Poslědnje ledovište, na kojem smo svoj brod zasidrili, bilo je milju široko i 40 stopah debelo. Nebojeć se, da će bura ovom santom gibati ili ju pomaknuti s města, umirismo se, ufajući se, da ćemo imati dosta spokojnu noć. Nu nada nas prevari. Do skora poče strahovita kiša lěvati i sěvero-iztočni vĕtar duvati. Pèrvo, što nam zorom u oči padne, bijaše ogroman lednjak, koj je upravo prama nam plovio. Mi upremo sve sile, da se s brodom ugnemo. Jedva je ta santa mimo nas proplovila, razlomi se i sa strašnom bukom razpadne. Da smo bili bližje, propadosmo svi. Ovakovim bo načinom nestaje mnogo brodovah. Oko podne zaměni kišu tako silna tuča, da nemogosmo licem prema vĕtru nikako stajati. Kasnije poče sněg padati; vĕtar je sve silnije pirio a napokon se uzpeo do strahovite bure. Dokle je naše ledište mirno stajalo, nismo se ničesa bojali, ali što je bura jače běsnila, te se drugimi santami nabacivala kao lahkim perjem, počme se najposlje i ledište, pri kojem stajaše naš brod, gibati i kretati. Mi upremo sve sile, da se spasimo; nu malo po malo izgubismo nadu. U 6 satih na večer pritisne sněg tako gusto padati, da nismo 100 korakah pred sobom ništa razabrati mogli. Bura se do kraja pomamila. Na jednoč spazimo dva velika lednjaka,

gdě se našemu brodu približavaju. Pèrvi je gurnuo brod, nu prodje sretno, neoštetiv ga skoro ni malo. Sad smo odpustili tri čamca, da ih od propasti sačuvamo. Drugi lednjak doplovi k brodu, pa udari o naše kormilo, koje je na dolnjoj strani sgněčio; ali i iz ove pogibelji sretno se izkopasmo. Malo postojalo vrěme, aleto ti opet dva velika lednjaka, i to jedan sa zapadne a drugi sa sěverne strane. Pobojasmo se, da će nas medju sebe i naše ledište zatvoriti, stisnuti i sasma smèrviti. Da ovu pogibelj barem poněšto odvratimo, privezali smo debelom guminom veliku santu pred naš brod, da barem pèrvi udarac oslabimo. Pèrvoj navali sretno izběgosmo, ali na jedan put udari drugi lednjak o naše štitilo, a to opet o brod, i to tolikom žestinom, da je strahovitom praskom na ledište naséo. Sad smo bili u neizměrnoj pogibelji. Pojedine daske plovile su već po vodi, a mi nadasmo se svaki hip sěgurnoj smèrti. Sad više nitko nepomisli na kakov posao; mornari već iznemogli, a nenadajući se od nikud kakovoj pomoći, bace se na kolěna, moleć Boga, da im oprosti grěhe. Neizvěstni ovaj položaj trajaše preko dva sata. Na jedan put poče ledište, na koje bjo naša ladja bačena, strašnim praskom pucati i lamati se. Sad izgubismo i sěnu kakove nade. Bratski pružasmo si desnice, moleć jedan drugoga za proštenje, i opraštajuć se „s Bogom!"; svaki bo je mislio, da nam upravo neima spasa. Ali kada je nužda najveća, božja je pomoć najpreča. Ledište, na kojem stajasmo, prelomi se, a brod naš bude opet na vodi, gdě smo se mogli oslobodjenju nadati. Svi se mornari uhvate opet novimi silami posla, da brod po-

prave i svaku pogibelj od njega odvrate. — Još nas je mnoga snašla nevolja, ali svaka je sretno minula, te smo nakon duge i težke borbe i radnje izplovili na pučinu morsku, gdě smo se sastali sa 2 broda, koji su još strahovitiju pogibelj pretèrpili i mnogo više štetovali nego mi. Kad izplovismo na otvoreno more, bijaše upravo neděljom, a mi ju doista u najvećoj pobožnosti proslavismo, hvaleći neizměrnoj dobroti Višnjega, što nam je život i imetak spasio. Iza 100 dnevnoga našega odsutja vratismo se u mili zavičaj sa znatnim tovarom ribje masti i usa."

Vèrvanj (Pottwall ili Cachelot, tabl. 8, sl. 5) tolik je kolik i kit; imade tolik požirak, da može — kakono kažu — i vola prožděti. Jezik mu je strašno velik, a dolnja čeljust nasadjena je čitavim redom zubovah. Vèrvanj imade u šupljoj glavi něko poput mlěka bělo ulje, koje postane na zraku poluprozračno i tvèrdo. Ovo ulje zove se vorvan (spermacet) i rabi se ne samo u lěkarnah, nego i za mirisavi sopun, pomade i različite masti i za svěće. U jednoga vèrvnja nadje se do 50 centih takovo ulja; pače kapetan Scoresby pripověda, da je ulovio jednoga vèrvnja, koji je imao 98$^3/_4$ centa vorvana. Ovaj vèrvanj vagnuo je do 200.000 funtih. U crěvih imade ambru, nalik prozračnoj živici. Ako se ambra u vatru baci, ugodno miriši; upotrebljava se takodjer kao lěk. Vèrvanj živi u atlantičkom i u tihom oceanu; nu našli su ga već i u jadranskom moru. Više putah ih ima na stotine u jednom družtvu. Ako se sastane jedno takvo družtvo s drugim, dodje obično do strašne borbe, gdě se tako izrane, da je

grozota. Hrani se mladimi tulnji, ribami i drugimi morskimi životinjami. Vèrvnji plivaju svagda u redu jedan do drugoga; lěvo im je oko manje od desnoga.

Kapitan Smith iz sěverne Amerike pripověda evo ovako o vèrvnjih: Na širokom moru opazismo velikoga vèrvnja; ja sam odmah odredio, kako ćemo nanj udariti. Svi mornari razrediše se u pojedine čamce, te udariše oštrim orudjem na vèrvnja, dok ga nerane. Nu tek što je on svoje rane osětio, okrene se takovom hitrinom, da je skoro sve čamce prevèrnuo, te uzme plivati prama brodu, o koj je svojim repom tako čvèrsto udarao, da je za několiko časovah morao brod propasti. Sad ostanu nesretnim mornarom samo čamci, na kojih su gledali, da se kako spase. Dva se čamca sasma izgubiše, a dva doploviše poslě 14 danah sretno na jedan otok, gdě budu brodari dobro primljeni.

Pliskavica (der Delphin) ima u obijuh čeljustih čunjaste zube i peraju na ledjih. Ima ih više vèrstih, od kojih su někoje i 25 stopah dugačke. I od pliskavicah dobiva se ribja mast. Pliskavice žive zadružno, vèrlo su grabežljive, hrane se ribami i drugimi manjimi morskimi životinjami. Brodove slěde tragom, a to ne možda iz kakove privèrženosti prama ljudim, nego samo zato, što znaju, da se oko tih brodovah dèrži mnogo svakojakih ribah. Meso im doduše puno nevalja, ali ga ipak jedu nesamo stanovnici sěvernih krajevah, nego i mornari, koji ih love radi njihova ulja. Ima ih u svakom gotovo moru; kadšto dolaze i do utoka rěkah. Kod naše Rěke i Senja viděli su ih već više putih.

Kapusnjak (Seekuh) ima tělo rědkimi štetinami pokrito; prednje su mu noge nalik rukama, te ih dobro može rabiti kod plivanja i puzanja na kopnu; više putah u njih i svoje mlade nosi. Naraste 10—20 stopah dug.

Rogozub (der Narwall, tabl. 8, sl. 4) imade u gornjoj čeljusti dva zavita zuba, od kojih je jedan samo 1 stopu dug, te u gubici sakrit; nu drugi ima 6—10 stopah. Ti se zubi cěne kao slonova kost. Tělo rogozubovo jest žuto i cèrnimi pěgami posuto, pa obično 10—16 stopah dugo. U ledenom moru živi u velikih družtvih; hrani se ribami i manjimi morskimi živinami. Tamošnji stanovnici jedu njegovo meso.

Kit, vèrvanj, pliskavica, kapusnjak i rogozub naliče na ribe; prednje noge priredjene su kao plitve, a zadnje sačinjavaju plitvasti rep; oči su im malene, koža gola i pod njom mnogo tuka; uškah neimaju. Sve ove životinje zovemo **kite.**

Majmuni, pèršnjaci, grabežljivci, tobolčari, glodavci, krezzubice, kopitari, dvopapkari, mnogopapkari, plitvonožci i kitovi imaju toplu cèrvenu kèrv, dišu plućama i radjaju žive mlade, koji u mladosti svojoj mlěko iz materinjih sisah sisaju. Sve ove životinje zovu se sisavci.

Kazalo.

